

Sosyal Bilimler Akademi Dergisi

The Journal of
Social Sciences
Academy

Yıl / Year : 2020

Mayıs / May

Cilt / Volume: 3

Sayı / Issue: 1

E-ISSN: 2636-7599

sosyalbilimlerakademidergisi@gmail.com

EDİTÖR KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Ali Ülvi ÖZBEY

Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Öğr. Gör. M. Emin YAŞAR

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ali COŞKUN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Khaliq AHMAD (International Islamic University of Malaysia)

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN (Dicle Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer KARA (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Tologon Omoshev (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Prof. Dr. Olga Nosova (University of Kharkov iIstitute Banking Affairs) (Ukraine)

Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanli (Azerbaijan State University of Economics)

Prof. Dr. Velieva Naila Tofik (Azerbaijan State University of Economics)

Prof. Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI (International University of Sarajevo)

Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat Gökhan DALYAN (Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet KAYA (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Mariya Kochkorbaeva The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Doç. Dr. Asiman Guliyev (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Ainur Nogayeva (Avrasya Milli Universitesi) (Kazakistan)

Doç. Dr. Rovshan Aliyev (Bakü State University)

Doç. Dr. Samir HAMİDOV (Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi)

Doç. Dr. Cırgalbek İSMANOV (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Doç. Dr. Hilale Caferova Azərbycan Milli İlimler (Elimlər) Akademisi)

Doç. Dr. Tarana Khalilova (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Doç. Dr. Qurbanov Nüsrət (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Valida Mehdiyeva (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN (Siirt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre AVCI (Siirt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ORAL (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M.Ali TÜRKMEÑOĞLU (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ŞENGÜN Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Murat BOZKURT Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan HEMŞİNLİ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Selvira Draganović (International University of Sarajevo)
Dr. Zakir ELÇİÇEK Dicle (Üniversitesi)
Dr. Şahin Akberov (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Ogtay Guliyev (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Agil Mammadov(Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Elşen Mammadov(Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Matanat Amrahova(Azerbaijan State University of Economics)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ali CEYLAN (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Emin KURT (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin ÇALDAK (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYRAM (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fegani BEYLER (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Fatih ÖZKAN (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Pelin KARATAY GÖĞÜL (Dicle Üniversitesi)
Dr. Mehmet CİHANGİR (Dicle Üniversitesi)
Dr. Sinan CEREYAN (Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sema YILMAZ GENÇ (Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şerif CANBAY (Düzce Üniversitesi)

Değerli Yazarlarımız ve Kıymetli Okurlar,

Sosyal Bilimler Akademi Dergisi (SOBAD), 2018 Yılı Mayıs ayında yayın hayatına başlamış ve 2020 Mayıs'ında da 3. Cildin 1. Sayısını sizlerin dikkatine sunmuştur.

2020 Mayıs sayısında dergimize gönderilen 10 makaleden 4'ü yayımlanmaya uygun bulunmayarak reddedilmiştir. Gönderilen 6 makalenin ise editöryal ve hakem süreçleri olumlu sonuçlanmış olup yayımlanması uygun görülmüştür.

Siz değerli yazar ve okurlarımıza sunduğumuz bu sayının istifadeli olmasını temenni ederek dergimiz yayın ilkelerine göre hazırlayacağınız Sosyal Bilimler ile ilgili kıymetli çalışmalarınızı Kasım 2020 sayımızda görmekten memnun olacağımızı belirtiriz.

Bu sayıda hakemlik yapan hocalarımıza ve değerli çalışmalarını gönderen yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Kasım 2020 sayısında görüşmek ümidiyle.....

Editör

Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

İÇİNDEKİLER

SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ SAĞLIK HİZMETİ KALİTESİNİ ALGILAMA ÜZERİNE ETKİSİ GÜMÜŞOVA İLÇESİ ENTEGRE HASTANESİNDE AYAKTA TEŞHİS VE TEDAVİ GÖREN HASTALAR ÜZERİNDE BİR UYGULAMA.....1

ÜÇ MERKEZİ ORTA ÇAĞ DÜŞÜNÜRÜ BAĞLAMINDA TÜMELLER PROBLEMİ.....24

MAĞRİB'Lİ MUTASAVVIF ABDURRAHMAN B. YUSUF EL-LİCÂÎ'NİN KELAMÎ GÖRÜŞLERİ.....37

SANAT YAPITININ HALESİNİ (AURA) YİTİRMESİNDE TEKNİK YENİDEN ÜRETİM ARAÇLARI OLAN FOTOĞRAF VE FİLMİN ETKİSİ.....48

TÜRKİYE'DE KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONU: (2015: 3-2019: 12).....61

SUDAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR.....77

CONTENTS

IMPACT ON HEALTH CARE QUALITY DETECTION OF HEALTH LİTERACY GÜMÜŞOVA DISTRICT IN ENTEGRE HOSPITAL AN APPLICATION ON PATIENTS WITH DIAGNOSIS AND TREATMENT.....	1
THE PROBLEM OF UNIVERSALS IN THE CONTEXT OF THREE CENTRAL MEDIEVAL THINKERS.....	24
MAGHRIB SUFIST ABDOURRAHMAN B. YOUSUF AL-LICAI'S VIEWS OF KALAM SCİENCE.....	37
THE EFFECT OF FILM AND PHOTOGRAPHY WHICH ARE TECHNOLOGICAL REPRODUCTION MEDIUM IN THE LOSS OF AURA OF THE WORK OF ART.....	48
LOANS AND DEPOSITS DOLLARIZATION IN TURKEY: (2015: 3-2019: 12).....	61
DIFFICULTIES ENCOUNTERED IN TEACHING TURKISH IN SUDAN.....	77

**SAĞLIK OKURYAZARLIĞININ SAĞLIK HİZMETİ KALİTESİNİ
ALGILAMA ÜZERİNE ETKİSİ GÜMÜŞOVA İLÇESİ ENTEGRE HASTANESİNDE
AYAKTA TEŞHİS VE TEDAVİ GÖREN HASTALAR ÜZERİNDE BİR UYGULAMA
IMPACT ON HEALTH CARE QUALITY DETECTION OF HEALTH
LİTERACY GÜMÜŞOVA DISTRICT IN ENTEGRE HOSPITAL AN APPLICATION
ON PATIENTS WITH DIAGNOSIS AND TREATMENT**

Şule SAY¹

Öz

Sağlık okuryazarlığı kişinin sağlığı ile ilgili etkin ve doğru karar verebilmesi için sağlık bilgilerini okuma, anlama ve kullanma kabiliyetini ifade etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı sağlık okuryazarlığının sağlık hizmeti kalitesini algılama üzerine ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra hastaların sosyo-demografik özelliklerine göre sağlık okuryazarlık düzeylerinin ve sağlık hizmet kalitesi algılama düzeylerinin herhangi bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Veriler nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma toplamda 301 hasta üzerine uygulanmıştır. Anket formu Avrupa Sağlık Okuryazarlığı Projesi 2009-2012 kapsamında, HLS-EU Konsorsiyumu tarafından geliştirilmiş olan 47 soruluk sağlık okuryazarlık düzeyini ölçen anket ve Sağlık hizmeti kalitesi ölçeği için ise servperf ölçeğinden faydalanılmıştır. Araştırmaların veri analizinde t testi, Anova, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Yapılan analizde sağlık okuryazarlığı değişkeninde 5 boyut bulunmuştur. Bunlar; ulaşma, değerlendirme, uygulama, önem verme ve anlamadır. Sağlık hizmet kalitesi değişkeninde de 4 boyut bulunmuştur. Bunlar; güven, empati, fiziksel görünüm ve güvenilirliktir. Sağlık okuryazarlık düzeylerinin ve sağlık hizmet kalitesi algılama düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, sağlık güvencesi, sağlık eğitimi ve sağlık personeli değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (P<0,05). Araştırmanın sonucunda sağlık hizmet kalite algısını ölçmek isteyen işletmenin sağlık okuryazarlık düzeyini artırması gerektiği analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: sağlık okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığını ölçme, sağlık hizmeti kalitesi, sağlık eğitimi, Algılanan Kalite

Jel Kodları: I19, I31, M31

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of health literacy on quality of healthcare. In addition to this, the aim of the study is to determine whether the levels of health literacy vary according to the socio-demographic

---

¹ Yüksek Lisans, Düzce Üniversitesi, E-posta: sulesay@hotmail.com, [ORCID: 0000-0003-1528-3405](https://orcid.org/0000-0003-1528-3405)

characteristics of the patients on quality perception. Data were obtained from quantitative research methods using the survey method. The research was carried out on 301 patients in total. Questionnaire A survey measuring 47 levels of health literacy developed by the HLS-EU Consortium under the European Health Literacy Project 2009-2012 and the servperf scale was used for the health service quality scale. In the data analysis of the studies, t test, Anova, correlation and regression analysis were used. In the analysis, 5 dimensions were found in the variable of health literacy. these; reaching, evaluating, applying, giving importance and understanding. There were also 4 necks in the health service quality variable. These; trust, empathy, physical appearance and reliability. Significant differences were detected between the levels of health literacy and health service quality perception according to gender, marital status, health insurance, health education and health personnel variables ($P<0,05$). As a result of the study, it was analyzed that the company that wants to increase the perception of health service quality should increase the level of health literacy.

Key words: health literacy, measuring health literacy, quality of health care, health education, perceived quality

Jel Codes: I19, I31, M31

1. Giriş

Sağlık hizmeti kavramı bireylerin sağlık problemlerinden korunması amacıyla kamu ve özel kuruluşların vermiş olduğu bir hizmettir. Günümüz sağlık sistemleri artık bireyden kendi sağlığı hakkında bilgili olma, kendi sağlığını koruyabilme, kendi sağlığı hakkında karar verebilme gibi sağlık hakkında bilgi ve sorumluluk beklemektedir. Çünkü birey değişen ve gelişen teknoloji ile bilgiye daha çabuk ulaşım daha iyi analiz edebilme imkanlarına sahiptir. Bu sayede hastalar artık aldıkları sağlık hizmet kalitesini daha iyi algılama ve analiz yapma kabiliyetine sahip olmaktadır. Çünkü kalite, sağlık hizmetini hem bireysel hem de toplumsal açıdan derinden etkilemektedir. Kaliteli sunulan sağlık hizmeti bireye mutluluğu sunarken ülke ve topluma daha gelişmiş bir sağlık sistemi sunmaktadır. Ancak hizmetlerin somut olması, heterojen olması, üretim ile tüketimin eş zamanlı gerçekleştirilmesi, gerçekleştiren kişilerin süreçte olması ve hizmetlerin standartlaştırılmaması sağlık kalitesinin herkese aynı sunulmasına neden olmaktadır (Bayat, Baydaş ve Atlı, 2015: 69). Bu da kalite algısının her birey için farklılaşmasına neden olmaktadır.

Sağlık okuryazarlığı terimi 1974 yılında S.K Simonds tarafından "Health Education as Social Policy" adlı kitapta kullanılmıştır. Sağlık okuryazarlığı, sadece bireyin sağlık bilgilerini okuma, anlama ve tıbbi talimatlara uyma yeteneği olarak tanımlanmıştır. 2000 li yıllarda konuya verilen önem artmıştır. Sağlık bakanlığının tanımına göre, sağlık okuryazarlığı, bireylerin kendi sağlığı ve toplum sağlığını iyileştirmek amacıyla, yaşam tarzı ve koşullarını değiştirmede gerekli bilgi, beceri, kendine güven düzeyine ulaşmasıdır (sağlık bakanlığı,2011).

Dünyada meydana gelen sağlık sorunları sağlık sektörünün gelişmesini zorunlu kılmıştır. İnsan yaşamı uzamaya başlamış bu da yaşlı nüfusunu artırmış ve bunun sonucu kronik hastalıklar ortaya çıkmıştır. Kronik hastalıkların bulaşıcı hastalıklar kadar kontrolü kolay değildir. Burada sağlık sektörünün yanında hastaya da büyük dikkat ve özen yükümlülüğü düşmekte olup sebebi ise Kronik

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

hastalıkların tedavisinde farklı yöntemler kullanılmasıdır. Bunlar; kişinin çalışma ortamı, kişinin davranışlarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle uluslararası sağlık geliştirme konferansında da sağlık geliştirme çalışmalarında sadece sağlık sektörünün değil kişinin de sorumluluk almasıyla başarıya ulaşılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ve bu noktada sağlık okuryazarlığı kavramı gündemde büyük yer edinmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık okuryazarlığı, "Sağlık okuryazarlığı genel okuryazarlık ile ilişkili olup insanların yaşamları boyunca sağlık hizmetleri ile ilgili konularda kanaat geliştirmeleri ve karar verebilmeleri, sağlıklarını korumak, sürdürmek ve geliştirmek, yaşam kalitesini yükseltmek için sağlık ile ilgili bilgi kaynaklarına ulaşabilmeleri, sağlık ile ilgili bilgileri ve mesajları doğru olarak algılamaları ve anlamaları konularındaki istekleri ve kapasiteleridir". Sağlık okuryazarlığı; sağlık bakımı için yerine getirilmesi gereken kuralları uygulama, tıbbi eğitim broşürlerini, reçete edilen ilaçlarla ilgili talimatları, randevu kartlarını, doktorların açıklamalarını, hastanelerdeki onam formlarını anlama ve karmaşık sağlık sistemleri ile baş edebilme yeteneğini içermektedir (Erbağ, 2015: 2). Genel olarak sağlık okuryazarlığı için bireyin veya hastanın yaşam kalitesini iyileştirebilme, karşılaşılabileceği hastalıkları önleyebilme, sağlığıyla ilgili önemli kararlar alabilme, sağlık bilgisine ulaşabilme, ulaştığı bilgiyi anlayan, yorumlayan, analiz eden ve uygulayabilen bir sağlık bilgisi ve becerisi veren olgudur.

Sağlık hizmetinde kalitenin ne olduğunu analiz edersek; Amerikan tabipler birliği "yaşam kalitesini iyileştirmeye sürekli katkıda bulunan hizmet" şeklinde tanımlanmaktadır (Kaya, 2012: 11). Sağlık hizmetinden beklentiler gittikçe artmakta ve daha kaliteli daha ucuz hizmet sunulması beklenmektedir. Ancak sağlık hizmetinde teknolojinin yoğun kullanılması ve insan faktörünün ağırlıkta olması sağlık hizmeti arzının son derece pahalı olmasına neden olmaktadır. Ayrıca sağlık hizmetinin ikamesi de bulunmamaktadır (Ateş, 2011: 3). Bu yüzden sağlık hizmeti kalitesinde istenilen kalite ve ucuzluğa ulaşabilmek zordur. Sağlık hizmeti sağlayıcılarının hastalarına istedikleri kaliteyi sunması hasta tatmini oluşturmakta olup oluşan bu tatmin ile yüksek oranda hasta elinde tutulabilme, kar sağlayabilme ve en önemlisi de hastaların doktorları tarafında kendilerine verilen tavsiye yerine getirme oranını artmaktadır. Bu da hastada diğer hastalara oranla tedavi sonrası daha çabuk sonuç aldırılmaktadır. Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki sağlık hizmetinde kalite sadece sağlık sektörü için geliştirici değil aynı zamanda hasta için daha çabuk iyileşme, sağlık ve motive edici yaşam kalitesi sunmaktadır.

Araştırmanın önemini dikkate aldığımızda araştırma Türkiye de yapılan ayrıntılı literatür taraması ile sağlık okuryazarlığının sağlık hizmet kalitesine etkisi üzerine nitel/nicel araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple teorik ve pratik açıdan konunun tartışılmaya ihtiyacı olduğu saptanmıştır.

2. Literatür Araştırması

Sağlık işletmeleri, hizmet işletmelerinden bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve sağlık hizmeti veren ile sağlık hizmeti talep eden kişi arasında olan bir etkileşimle ortaya çıkmaktadır. Ve bu etkileşim ortaya memnuniyet veya memnuniyetsizlik dediğimiz iki algıyı ortaya çıkarmaktadır. Ama elbette memnuniyetsizlik kavramı sağlık işletmeleri açısından daha farklı bir yere sahip olmaktadır (Ercan, Ediz, Kan, 2004). Sağlık işletmelerinin konusu insan sağlığı olduğu için yaşam riski taşımakta ve diğer hizmet işletmelerinden ayrılmaktadır (Devebakan, 2005). Kalite kavramı basit bir deyişle insanların kendilerine sunulan hizmetlerden bekledikleri özellikler ile ilgilidir (Yıldız, 2006: 70). Sağlık hizmeti kalitesi kavramının amacı bireyin gereksinim duyduğu sağlık hizmetini bireye en doğru şekilde, bireye özgü bir şekilde, bireyin istediği zamanda ve istediği süre zarfında karşılanmasıdır. Bu sağlık hizmeti yine bireye en az maliyetle yararlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla hizmet kalitesinin, sağlık işletmelerinde ne kadar önemli olduğu burada anlaşılmaktadır (Taş, 2009). Sağlık işletmelerinin en büyük dış müşteri grubu olan hastalar, sunulan hizmetin teknik yönünü değerlendirme şansına sahip olmaması, sağlık hizmetinde farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Teknik kalite, tüketicilerin hizmet firmasıyla etkileşimi sonucunda gerçekte ne aldığıdır (Akbolat, Senai, Ünal, 2018). Uzun dönemli başarı için anahtar olan kavramlar teknik kalitenin yanında, hastaların hizmet kalitesi algısını ölçmek ve değerlendirmektir (Devebakan ve Aksaraylı, 2003). Algılanan hizmet kalitesini zeithaml, müşterinin ürün ya da hizmetin mükemmelliği hakkındaki genel yargısı şeklinde tanımlamıştır (Zeithaml vd., 1990, s.15). Parasuruman algılanan kalite için varlığın bütünsel mükemmelliği hakkında tüketicinin yargısı şeklinde performans algısı için ise beklentilerin karşılanması şeklinde ifade etmiştir. Kalite, farklı paydaşlar için farklı anlamlar içermektedir. Kaliteyi sisteme entegre etmenin en iyi yolu ise farklı paydaş beklentilerinin dikkate alınıp izlemesidir. Mesela hastalar ve doktorlar arasındaki farkı beklentiler dikkate alınıp denge kurulmalı ve hesap verilebilir bir sistem tasarlanmalıdır (Zerenler, Ögüt, 2007). Algılanan hizmet kalitesi ile ilgili yapılan araştırmalar algılanan hizmet kalitesinin performans, hasta tatminine, satın almadaki niyete etki ettiğini ve birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir (papatya, Gürcan, Nurhan, 2012). Hizmet kalitesi kavramı da alıcının gereksinimi ve beklentileri çerçevesinde hizmette bu özelliklerin olma derecesini ifade etmektedir (Çiçek, Doğan, 2009). Bunun ölçümü içinde servqual boyutları kullanılmaktadır. Bunlar; fiziksel varlıklar, güvenilirlik, heveslilik, güvence ve empatidir. Kısaca tanımlarsak;

Tablo: Servqual Algılanan Hizmet Kalitesi Boyutları

Fiziksel var.	Hizmet sunmak için kullanılan araç gereçler, personel görünümü...
Güvenilirlik	Gösterilen performansın tutarlılığını içerir.
Heveslilik	Hizmet sunanların isteklilik durumudur.
Güvence	Tehlike ve riskten uzak olma durumudur.
Empati	Hastayı anlama için çaba göstermeyi içerir.

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

Bu araştırmada sağlık hizmeti kalitesi algısını etkilediği düşünülen sağlık okuryazarlığı kavramı üzerinde durulmuştur.

Sağlık okuryazarlığı, hastalarda başarılı bir sağlık yönetimi için önemlidir. Ve kişinin Temel okuryazarlık ve sayısal işlev yeterliliklerine dayanan temel becerilerini ifade eder. Sağlık okuryazarlığı kısaca kişinin sağlık hakkındaki bilgiye ulaşma, anlama, yorumlama, uygulayabilme gibi becerilerini içermektedir (Ölmez, Barkan, 2015). Yani Sağlık okuryazarlığı, okuma yeteneğinden ibaret değildir. Özkan'a göre Sağlık okuryazarlığının arkasında ilaç kutusunda ki bilgiyi anlama, tıbbi eğitim broşürlerini kavrama, Hekimlerin tedavi ve teşhise yönelik direktifleri, onay formlarını anlama ve doldurma, bütüncül sağlık hizmetlerine yaklaşma... vardır. Farklı bir araştırma Sağlık okuryazarlığını 3 sınıfa ayırıp bunlar fonksiyonel, iletişimsel ve eleştirisel olarak ifade edilir. Fonksiyonelde birey okuma ve yazma odaklıdır. İletişimselde sağlık sunucuları ile iletişim kurabilme, bilişsel ve sosyal yetenekler ifade edilir. Eleştiriselde ise sağlık risk ve sorunlarını analiz ve çözüm süreçlerine katılma, medyada ki sağlık haberlerini analiz etme ve yorumlamayı içermektedir (Nutbeam, 2000). Sağlık okuryazarlık düzeyi birey üzerinde önemli etkilere sahiptir. Sağlık okuryazarlığı zayıf olan bireylerin diğerlerine kıyasla daha sağlıksız seçimler yaptığı, daha riskli davranışlar sergilediği, kendi sağlığını yönetemediği gözlemlenmiş olup bunun yanında hastanede tedavi hizmetini daha fazla kullandığı sonucuna ulaşılmıştır (Bulut, Öztürk, Güven, 2018). Sağlık okuryazarlık düzeyi yüksek olması yaşam kalitesini iyileştirmekte, sağlık hizmetini etkin kullanabilme, maliyetlerde düşüklük sonuçlarını vermektedir. (Şahinöz, Kıvanç, 2018). Bu sonuçlardan yola çıkarak sağlık okuryazarlığı zayıf olan toplumun sağlık sistemlerinde beşerî ve mali kaynakları daha fazla tükettiği yorumu yapılabilmektedir. Bu yorumla da sağlık okuryazarlığının önemi yine vurgulanabilmektedir. Tüm bu durumlardan yola çıkarak doğru sağlık bakımı ve yönetimi için mutlaka en az temel düzeyde bir sağlık okuryazarlığına sahip olunması gerekmektedir (sezer, Kadioğlu, 2014:166). Sağlık okuryazarlığı eğitim düzeyi ne kadar yüksek ise yapılan hizmetleri ve bu hizmetlerin kalitesini doğru algılama ve verilen tepki düzeyleri de o kadar olumlu olacaktır (Çatı, Karagöz, Yalman, Öcal, 2018:69).

Dünyada sağlık okuryazarlığına yapılan araştırmalardan bakıldığında dünya genelinde okuryazarlık seviyelerinde zayıflık görülmektedir. Amerika da yapılan bir araştırma ile yetişkin nüfusta %53 orta, %36 yetersiz, %22 temel düzeyde olduğu belirlenmiştir (Yılmaz, Tiraki, 2016). Yunanistan, Avusturya, İrlanda, İspanya, Hollanda, Almanya, Bulgaristan, Polonya da yapılan sağlık okuryazarlığı araştırmasında (2012) ülkelerin %2-%27 arası değişen oranla yetersizlik saptanmıştır (The European Health Literacy Project, 2009- 2012). Bu sonuçlara bakarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi sağlık okuryazarlığı ile ilişkisiz olduğu söylenebilmektedir (Yılmazel, Çetinkaya, 2016). Ayrıca internette sağlık okuryazarlığını etkileyen etkenler içine alınabilmektedir. Günümüzde sağlığı ile ilgili bilgi arayanlar yarısı internet kullanmaktadır. Buradan da internetin sağlık bilgisine ulaşmada önemli kaynak olduğu söylenebilmektedir (Çınar, Ayşe, Boztepe, 2018). Ayrıca doktor ile iletişim de

önemli yeri vardır. Coyne'nin yaptığı araştırmada da doktor değerlendirmesi sırasında hastanın okuma düzeyi onun sağlığını anlattığını ve teşhis sonuçlarını etkilediği görülmektedir.

Türkiye de sağlık okuryazarlığı ilgili sınırlı çalışma olup bursa da yapılan bir çalışmada da hastaların %28,1 yeterli sağlık okuryazarlığına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yılmazel, Çetinkaya, 2016). Bu da Türkiye de sağlık okuryazarlığının düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir. Türkiye toplum gönüllüleri vakfı 2005 yılından beri sağlık bilgisini geliştirme adına çalışmalar yürütmektedir (Uğurlu, 2011).

3. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma genel anlamda sağlık okuryazarlığının sağlık hizmeti kalitesini algılama üzerine etkisini incelemektedir. Özeldir ise sağlık okuryazarlığının verilen önemin ne derece olduğu, toplumun ne kadar algıladığı, farkında olduğu, bildiği, farkında olanların bu farkındalığını ayakta teşhis ve tedavi gördüğünde memnuniyet ve kalite standartlarına nasıl uyumlaştırdığı, meslek gibi demografik özelliklerin sağlık okuryazarlığı verilen önem üzerinde ve kalite algılama üzerinde ne kadar etki ettiği incelenmektedir. Nitekim toplum sağlık okuryazarlık düzeyinin artması sağlık imkanlarında verimli ve doğru kullanılmasını sağlayacaktır.

Araştırmanın amacı, problemi ve konusu göz önüne alınarak, amacın gerçekleştirilip soruların cevaplanabilmesi için en uygun yöntemin nicel (desen) yöntem olduğuna karar verilmiş olup araştırmada nicel desen kullanılmıştır. Araştırmada sosyal bilimlerde tercih edilen nicel araştırma yöntemi anket formu seçilmiştir. Veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket soruları yüz yüze görüşme yöntemiyle cevaplandırılmıştır. Anket formu, The European Health Literacy Survey (HLS-EU), Avrupa Sağlık Okuryazarlığı Projesi 2009-2012 kapsamında, HLS-EU Konsorsiyumu tarafından geliştirilmiş olan 47 soruluk sağlık okuryazarlık düzeyini ölçen anketi kullanılmıştır. Bu anketin geçerliliği ve güvenilirliği test edilerek hazırlanan türkçe uyarlamasından faydalanılmıştır (Okyay, Abacıgil, 2016: 30-36). Sağlık hizmeti kalite algısını ölçmek için oluşturulan 5'li Likert tipinde toplam 27 yargıdan oluşan SERVPERF hizmet kalitesi Ölçeğinden yararlanılmıştır. SERVPERF hizmet kalitesi ölçeği Cronin ve Taylor (1992) tarafından geliştirilmiştir. Servperf modeli, servqual modelindeki müşteri beklentisini gereksiz bulmuştur. Müşteri algısının dikkate alınması gerektiğini öne sürmüştür. Servqual ölçeğinin başarısızlığını ise müşterinin ne bekleyeceğini bilmemesinde kaynaklandığını savunmuştur (Songur, Turan 2017:810).

Araştırma anketi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri, ikinci bölümde katılımcıların sağlık okuryazarlık düzeylerini belirleyen faktörleri, üçüncü bölümde ise katılımcıların sağlık hizmetinde kalite algılamasını etkileyen faktörleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Anketteki sorular yüz yüze görüşme yöntemiyle cevaplandırılmıştır Araştırmada 5'li ölçek kullanılmıştır. 1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: fikrim yok, 4: kararsızım, 5: kesinlikle katılıyorum aralığında değerlendirme yapmaları istenmiştir.

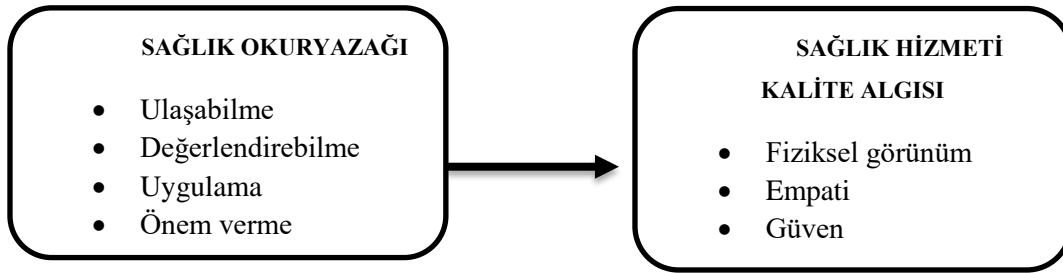
Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

Araştırmanın evreni, Düzce ilinin Gümüşova ilçesinde Entegre hastanesinde ayakta teşhis ve tedavi gören hastalar oluşturmaktadır. Bu evren içinden rastgele seçilen toplam 301 hasta araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma 17.01.2019 – 10.02.2019 tarihlerinde Gümüşova entegre hastanesinde ayakta teşhis ve tedavi gören hastalar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların geçmişte en az bir kez ilgili hastanenin ayakta teşhis ve tedavi hizmetinden yararlanmış olması koşulu aranmıştır. Araştırmada verilerin değerlendirilmesinde SPSS paket programı, kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi, ortalamalar arası farklılıkların anlamlılığı için t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Bu araştırma, Araştırma Teknikleri dersi kapsamı gereği 2019 yılı içerisinde yapılmış ve yapıldığı zaman ile sınırlıdır. 18 yaş üzeri ayakta teşhis ve tedavi gören hastalar örneklemini oluşturmuştur. Araştırma bu örneklemin düşünce ve görüşleri ile sınırlıdır.

4. Araştırmanın Modeli

Araştırma modelinde önce katılımcıların demografik özelliklerine göre sağlık okuryazarlığını ve sağlık hizmeti kalitesini algılamayı etkileyen faktörleri değerlendirilmelerinde farklılık olup olmadığı incelenmektedir. İkinci olarak da sağlık okuryazarlığının sağlık hizmeti kalitesi algılama üzerine etkisi üzerine çalışılmıştır. Nedensel/ilişkisel araştırma modeline uygun olarak çalışılmıştır ve bağımlı, bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Bağımsız değişken sağlık okuryazarlığı, bağımlı değişken ise sağlık hizmeti kalitesini algılama üzerine etkisidir. Araştırma modelinin daha ayrıntılı gösterimi aşağıdadır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

H1: Sağlık okuryazarlığı boyutu sağlık hizmet kalite algısını pozitif etkilemektedir.

Model şekil 1 dikkate alınarak hipotezler oluşturulmuştur. Sağlık bilgilerine ulaşabilme ile sağlık hizmeti kalitesi arasında ilişki kurgulanmaktadır. Sağlık bilgilerine ulaşabilme oranı yüksek olan bireylerin, bilgiyi çabuk elde etme, acil durumda çabuk çözüm bulabilme, tedavi bilgilerine ulaşabilme, hastalığını tahmin edebilme, profesyonel bilgilere ulaşabilme oranı yüksek olduğundan bu durumda karşılaştığı herhangi bir tepki ve davranışı çabuk algılayıp, daha net kalite değerlendirmesi yapabileceği öngörülmüştür. Bu bilgiler ile;

H2 *a,b,c,d* : Sağlık bilgilerine ulaşabilme boyutu; a)fiziksel görünüm, b)empati, c)güven, d)güvenilirlik boyutlarını pozitif etkilemektedir.

Sağlıkla ilgili haberleri, bilgileri anlayabilme ile sağlık hizmeti kalitesi arasında ilişki kurulmaktadır. Sağlık haberlerini anlayabilen birey, doğru yanlış analizini daha iyi yapabilmektedir. Yani sağlık bilgilerini daha kolay anlamlandırabilmekte, sağlıkla ilgili reklam ve kampanyalarda ki doğruluk payını fark edebilmekte, hastanede olması gereken tedavi, cevap verme, bekleme sürelerini olması gereken ile olan arasında ki farkı daha iyi analiz edebilmektedir. Bu sayede daha doğru bilgili olan birey karşılaştığı olayları kalite analizinde değerlendirebileceği öngörülmüştür. Bu bilgiler ile;

H3 *a,b,c,d*: Sağlık bilgisini anlayabilme boyutu; a)fiziksel görünüm, b)empati, c)güven, d)güvenilirlik boyutlarını pozitif etkilemektedir.

Kendi sağlığını, sağlık bilgisini değerlendirebilme ile sağlık hizmeti kalitesi arasında ilişki kurulmaktadır. Kendi sağlığını değerlendirebilen bir bireyin ne zaman aşı, checkup yapılması gerektiğini bilmesi, sağlığını etkileyecek şeyleri analiz edebilmesi bireyi tedavinin ne olduğundan çok nasıl olduğu aşamasına getirmektedir. Bu durumda da kişi kalitenin boyutları olan fiziksel ortam, empati, güven, güvenilirlik boyutlarını irdeleyebileceği öngörülmüştür. Çünkü bunlar tedavinin nasıl yapıldığı aşamasını yer almaktadır. Bu bilgiler ile;

H4 *a,b,c,d*: sağlık bilgisini değerlendirebilme boyutu; a)fiziksel görünüm, b)empati, c)güven, d)güvenilirlik boyutlarını pozitif etkilemektedir.

Sağlık bilgilerine önem verme ile sağlık hizmeti kalite algısı arasında ilişki kurulmaktadır. Sağlıklı yaşamaya, bilgiye önem veren birey neyi kullanıp neyi kullanmaması gerektiğini, neyin zarar verdiğini analiz edebilmekte olup verilen doktor, eczane tavsiyelerini yerine getiren ve ilaçları, talimatlar içerisinde doğru kullanmaya dikkat ve özen gösterdiğinden aynı dikkat ve özeni karşı taraf olan sağlık hizmetinden de beklemektedir. Bu durumda da sağlık hizmeti kalite boyutundaki fiziksel görünüm, empati, güven, güvenilirlik boyutları ortaya çıkmakta olup hasta kendine daha fazla özen gösterilmesini bu boyutlarda beklemektedir. Bu beklentiler çerçevesinde beklenti ve algı arasındaki ilişkiden de yola çıkarak sağlıklı yaşamaya önem veren bireyin sağlık hizmet kalitesini daha hassas bir şekilde değerlendireceği öngörülmüştür. Bu bilgiler ile;

H5 *a,b,c,d* : Sağlık bilgilerine önem verme boyutu; a)fiziksel görünüm, b)empati, c)güven, d)güvenilirlik boyutlarını pozitif etkilemektedir.

Sağlık bilgilerini uygulama ile sağlık hizmeti kalite algısı arasında ilişki kurulmaktadır. Uygulamaya dikkat eden birey aldığı hizmet de aynı uygulama koşullarının sağlanması onun için önem arz eder. Bu durumda da koşulların her aşamasını daha iyi analiz edebilmekte olup kalite hakkında daha fazla yorum yapabilme bilgisine sahiptir.

H6 *a,b,c,d* : Sağlıkla ilgili bilgileri uygulama boyutu; a)fiziksel görünüm, b)empati, c)güven, d)güvenilirlik boyutlarını pozitif etkilemektedir.

5. Bulgular

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

1. Demografik Bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, medeni durum, sağlık güvenceleri, sağlıkla ilgili herhangi eğitimin varlığı ve ailelerinde sağlık personeli olarak çalışan bireyin varlığı ile ilgili sonuçlar betimsel olarak ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Cevap	Frekans	(%)	Değişkenler	Cevap	Frekans	(%)	
Yaş	18 – 25 yaş	104	34,6	Meslek	Memur	57	18,9	
	26 – 35 yaş	84	27,9		İşçi	87	28,9	
	36 – 45 yaş	59	19,6		Emekli	9	3,0	
	46-55 yaş	33	11,0		Öğrenci	44	14,6	
	56 ve üzeri	21	7,0		Çiftçi	22	7,3	
Cinsiyet	Kadın	122	40,5		Serbest meslek	22	7,3	
	Erkek	179	59,5		Ev hanımı	35	11,6	
Eğitim durumu	İlkokul	63	20,9		Diğer	25	8,3	
	Ortaokul	32	10,6		Sağlık güvencen var mı?	Var	265	88,0
	Lise	96	31,9			Yok	36	12,0
	Üniversite	102	33,9	Sağlıkla ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı?	Aldım	161	53,5	
	Lisansüstü/doc.	8	2,7		Almadım	140	46,5	
Medeni hal	Evli	174	57,8	Ailenizde sağlık personeli olarak çalışan var mı?	Var	80	26,6	
	Bekâr	127	42,2		Yok	221	73,4	

Tablo 1 incelendiğinde toplam 301 katılımcının demografik özelliklerinin betimleyici istatistik analizi doğrultusunda bilgileri sonuçlandırılmıştır. Bu bilgiler ile araştırmaya katılan erkeklerin (%59,5) kadınlardan (%40,5) daha fazla olduğu sonuçlanmıştır. Medeni durum açısından da %57,8 ile evli katılımcılar çoğunluğu oluşturmaktadır. Yaş grubuna bakıldığında 18-25 yaş arası %34,6 ile genç yaş nüfusu katılım göstermiştir. Eğitim seviyesi özelliklerinde %64,9'luk kısmını lise ve üniversite mezunlarından olması ankete katılanların eğitim durumunun yüksek olduğunu sonucuna varılmaktadır. Mesleklerine bakıldığında ise tüm meslekler birbirine yakın sayıda katılım göstermiştir. Sağlık açısından yöneltilen sorularda ise sağlık güvencesi olanların (%88,0) büyük bir fark ile fazla olduğu görülmektedir. Sağlıkla ilgili eğitim alma durumlarında ise %53,2 ile çoğunluğunun sağlık eğitim seviyesinin yüksek olması sağlık okuryazarlık düzeyi cevaplayıcılarının değişkenleri algılamalarını önemli kılmaktadır. Ve son olarak sağlık bilgi düzeyine ve algısına etkisi olduğu inanılan ailenizde sağlık personeli var mı sorusuna (%73,4) büyük bir fark ile olmadığı sonucuna varılmıştır.

1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Tablo 2: Sağlık Okuryazarlığına İlişkin Faktör Analizi

Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach' s Alpha
1.Boyut ULAŞMA (Öz değeş=5,554)	Hastalığımmın belirtilerinden hastalığımmın ne olduğu bilgisine ulaşırım.	,879	32,670	,899
	Hastalığımmın belirtilerinden hangi tedaviyi uygulayacağım bilgisine ulaşırım.	,871		
	Hastalığımmın belirtilerinden hangi profesyonel yardıma ihtiyacım olduğu bilgisini bulurum.	,843		
	Acil bir tıbbi durumda ilk ne yapılması gerektiği bilgisine ulaşırım.	,794		
2.Boyut DEĞERLENDİ RME (Özdeğer=2,330)	Farklı doktordan ikinci bir görüşe ihtiyacım olup olmadığını değerlendirebilirim.	,830	13,708	,796
	Farklı tedavi seğeneklerinin dezavantajlarını değerlendirebilirim.	,822		
	Hastalığımmın hangi boyutunda doktor tedavisi gerektiğini değerlendirebilirim.	,635		
	Doktorumun hastalığımm hakkında verdiği bilginin hastalığıma ne kadar uyumlu olduğunu değerlendirebilirim.	,582		
3.Boyut UYGULAMA (Özdeğer=1,342)	Eczacımmın verdiği talimatları takip ederim.	,818	7,893	,757
	İlaç tedavisinde talimatları dikkatli şekilde takip ederim.	,774		
	Doktorumun hastalığımmıla ilgili verdiği talimatları uygularım.	,768		
4.Boyut ÖNEM VERME (Öz değeş=1,290)	Acil bir durumda yapılması gerekenleri uygulayabilirim	,821	7,586	,689
	Acil bir tıbbi durumda ne yapılması gerektiğini anlayabilirim.	,775		
	Yaşam tarzımmın sağlık koşullarımı nasıl etkilediğini sorgularım	,577		
5.Boyut ANLAMA (Özdeğer=1,086)	Eczacımmın reğeteli bir ilaç hakkındaki kullanım uyarılarında çıkarım yapabilirim.	,757	6,387	,682
	Doktorumun hastalığımm hakkındaki bilgilendirmesini kolayca anlarım.	,754		
	İlağlarımmın prospektüsünü(tanıtmalık) anlarım	,599		
Toplam açıklanan varyans: 68,244 KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) : ,834>0,60; Bartlett's küresellik testi $X^2=2184,892$; $df=136$; $sig(.000) < 0,05$ Cronbach Alfa=,869 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax				

Tablo 2 incelendiğinde, ayakta teşhis ve tedavi gören hastaların sağlık okuryazarlık düzeyleri ile ilgili boyutları belirlemek için faktör analizine tabi tutulduğu görölmektedir. Bu analizde verilerin KMO ve Bartlett testi değerlerinin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir. (KMO değeri 0.834 sonucu $p=0.000$). Faktör analizi uygulamasında temel bileşenler analizi ve verimax, dik döndürme tekniği kullanılmıştır. Düşük değeş gösteren ifadeler (0,45'in altında olanlar) ölçekten çıkarılmıştır. Bu doğrultuda; analize alınan 18 maddenin; düşük faktör yükü veren 1 ifade (BD5: "bir hastalıkla ilgili medyada çıkan haberlerin güvenilirliğini değerlendirebilirim." Çıkarıldıktan sonra 17 maddenin kaldığı sonuçlandırılmıştır. Bu maddelerin 5 faktör altında toplandığı görölmüştür. Bu faktörün ölçeğe ilişkin toplam açıklanan varyans değeri %68,244' dür. Bu faktörlerin birincisinin açıkladığı toplam varyans %32,670, ikincisinin açıkladığı toplam varyans %13,708, üçüncüsünün %7,893, dördüncüsünün %7,586, beşincisinin 6,387'dir. Analizlerle birinci ve ikinci faktör 4 maddeden, üçüncü, dördüncü ve beşinci faktör 3 maddeden oluşmaktadır. Birinci faktörde yer alan maddelerin faktör yük değerleri 0,794 ve 0,879 arası değişmektedir. İkinci faktörde yer alan maddelerin faktör yük değeri 0,582 ve 0,830 arası değişmektedir. Üçüncü faktörde yer alan faktör yük değeri 0,768 ve 0,818 arası değişmektedir. Dördüncü faktörde yer alan faktör yük değeri 0,577 ve 0,821 arası değişmektedir.

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

Beşinci faktörde yer alan faktör yük değeri 0,599 ve 0,757 arası değişmektedir. Faktör içerisinde yer alan maddelerden en yüksek faktör yük değeri ile en düşük faktör yük değeri arasında farkın en az olması içsel tutarlılığı artıracak kriterine dikkat edildiğinde sağlık okuryazarlık düzeyi analizinin içsel tutarlılığı oldukça iyi olduğu söylenebilir. İlgili faktörler benzer araştırmalar ve literatür dikkate alınarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda; birinci faktörde hastanın sağlık bilgisine ulaşabilmesiyle ilgili olduğu için bu faktöre 'Ulaşma' ismi verilmiştir. İkinci faktör hastaların sağlıkla ilgili bilgileri değerlendire bilme soruları yer aldığı için "Değerlendirme" ismi verilmiştir. Üçüncü faktör hastaların sağlıkla ilgili ulaştıkları anladıkları bilgileri ne kadar uygulayabildikleri ile ilgili sorular olduğu için "Değerlendirme" ismi verilmiştir. Dördüncü faktör hastaların sağlıkla ilgili bilgilerine ne kadar önem verdiği yani yaşamlarında ne kadar sorguladıkları ile ilgili sorular yer aldığı için "Önem verme" ismi verilmiştir. Beşinci faktörde hastaların sağlıkla ilgili bilgilerini ne düzeyde anlayabildikleri ilgili sorular yer aldığı için "Anlama" ismi verilmiştir. Bu boyutlar içerisinde sağlık okuryazarlık düzeyini en iyi temsil eden boyut sağlık bilgisine ulaşma boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun devamını sırasıyla değerlendirme, uygulama, önem verme ve anlama takip etmektedir.

Tablo 3: Sağlık Hizmet Kalitesine İlişkin Faktör Analizi

Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
1.Boyut GÜVEN (Özdeğer=5,503)	Doktorlar, hastalara karşı kibardır	,729	36,684	,782
	Poliklinik servisinde tedavi için bekleme süresi normaldir.	,688		
	Doktorlar, hastalara karşı sabırlıdır	,624		
	Hasta kayıt işlemleri hızlı bir şekilde yapılmaktadır	,607		
	Tedavi belirtilen zamanda yapılır	,592		
2.Boyut EMPATİ (Özdeğer=1,474)	Hemşirelerin hastaları anlama düzeyleri yeterlidir.	,812	9,825	,780
	Hemşireler, doktorun tedavi emirlerini hastalara doğru uygular.	,705		
	Doktorların hastaları anlama düzeyleri yeterlidir.	,667		
3.Boyut FİZİKSEL GÖRÜNÜM (Özdeğer=1,107)	Bekleme yerleri ihtiyacımı karşılamaktadır.	,779	7,380	,697
	Poliklinik servisinin genel görünüşü temizdir	,754		
	Poliklinik muayene odaların temiz görünümlüdür.	,655		
	Hastaneye konulan levhalarla yolumu kolayca bulmaktayım	,582		
4.Boyut GÜVENİLİRLİK (Özdeğer=1,070)	Röntgen birimindeki personellerin, hastalara karşı yardımcı olma düzeyi yeterlidir	,749	7,132	,691
	Laboratuvarda çalışan personellerin hastalara karşı yardımcı olma düzeyi yeterlidir.	,696		
	Tahlil sonuçlarının doğruluk düzeyi yüksektir	,662		

Toplam açıklanan varyans: 61,021 KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) : ,868 >0,60; Bartlett's küresellik testi $X^2=1576,012$; $df=105$; $sig(,000) < 0,05$ Cronbach Alfa=,869 Bartlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax

Tablo 3 incelendiğinde, ayakta teşhis ve tedavi gören hastaların sağlık hizmet kalitesi ile ilgili boyutları belirlemek için faktör analizine tabi tutulduğu görülmektedir. Bu analizde verilerin KMO ve Bartlett testi değerlerinin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir. (KMO değeri 0. 868 sonucu $p=0.000$). Faktör analizi uygulamasında temel bileşenler analizi ve verimax, dik döndürme tekniği

kullanılmıştır. Düşük değer gösteren ifadeler (0,45'in altında olanlar) ölçekten çıkarılmıştır. Bu doğrultuda; analize alınan 26 maddenin; düşük faktör yükü veren, faktör yükü arasında 0.10 dan daha az fark olan 11 ifade (GK2: ‘‘Hastane ile ilgili şikâyetlerin zamanında çözümlenir.’’ H1: ‘‘Kayıt İşlemlerindeki personellerin, hastalara karşı yardımcı olma düzeyi yeterlidir.’’ G3: ‘‘Doktorların sizi, hastalığınız hakkında bilgilendirme düzeyleri yeterlidir.’’ E4: ‘‘Doktorların muayene için ayırdığı süre yeterlidir.’’ E1: ‘‘Otopark hizmetleri yeterli düzeydedir.’’ G2: ‘‘Hastalığın, tedavisi konusunda doktorların beceri düzeyleri yeterlidir.’’ H3: ‘‘Hastane temizlik personellerinin hastalara karşı yardımcı olma düzeyi yeterlidir’’ GK5: ‘‘Hastaların, ihtiyaçları zamanında karşılanmaktadır’’ FG6: ‘‘Temizlik personelleri, temiz görünüşlüdür.’’ GK4: ‘‘İstenen hizmet bedeli, hastanece sunulan hizmeti karşılamaktadır.’’ FG5: Tetkiklerde kullanılan araç-gereçler hijyeniktir). Çıkarıldıktan sonra 15 maddenin kaldığı sonuçlandırılmıştır. Bu maddelerin 4 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu faktörün ölçeğe ilişkin toplam açıklanan varyans değeri %61,021’ dür. Bu faktörlerin birincisinin açıkladığı toplam varyans %36,684, ikincisinin açıkladığı toplam varyans %9,825, üçüncüsünün %7,380, dördüncüsünün %7,132 ‘dir. Analizlerle birinci faktörde 5 maddeden, ikinci faktörde 3 maddeden, üçüncü faktör 4 madde, dördüncü faktör 3 maddeden oluşmaktadır. Birinci faktörde yer alan maddelerin faktör yük değerleri 0,592 ve 0,729 arası değişmektedir. İkinci faktörde yer alan maddelerin faktör yük değeri 0,667 ve 0,812 arası değişmektedir. Üçüncü faktörde yer alan faktör yük değeri 0,582 ve 0,779 arası değişmektedir. Dördüncü faktörde yer alan faktör yük değeri 0,749 ve 0,662 arası değişmektedir. Faktör içerisinde yer alan maddelerden en yüksek faktör yük değeri ile en düşük faktör yük değeri arasında farkın en az olması içsel tutarlılığı artıracak kriterine dikkat edildiğinde sağlık hizmet kalitesi analizinin içsel tutarlılığı oldukça iyi olduğu söylenebilir. İlgili faktörler benzer araştırmalar ve literatür dikkate alınarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda; birinci faktörde hastalara güven duygusu uyandıran doktor ve hemşire davranışları ile ilgili sorular yer aldığı için ‘‘Güven’’ ismi verilmiştir. İkinci faktör hastaları anlamaya çalışma soruları yer aldığı için ‘‘empati’’ ismi verilmiştir. Üçüncü faktör entegre hastanesinin içerisindeki malzemeler ile ilgili soruları içerdiği için ‘‘ Fiziksel görünüm’’ ismi verilmiştir. Dördüncü faktör hastalara taahhüt edilen hizmetin gerçekleştirilme durumu ile ilgili sorular yer aldığı için ‘‘güvenilirlik’’ ismi verilmiştir. Bu boyutlar içerisinde sağlık hizmet kalitesini en iyi temsil eden boyut Güven boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun devamını sırasıyla empati, fiziksel görünüm ve güvenilirliktir.

2. Farklılık Analizi

Tablo 4: Cinsiyete Göre Farklılığı Gösteren T-Testi

Faktör	Cinsiyet	N	Ortalama	Ss	F	Sig.
DEĞERLENDİRME	Kadın	122	4,1291	,85415	,364	,008
	Erkek	179	3,8534	,89305		,007
ANLAMA	Kadın	122	4,2486	,75765	2,172	,015
	Erkek	179	4,0093	,88716		,013

Tablo 4 incelendiğinde cinsiyetin sağlık okuryazarlık ve sağlık hizmet kalite algısı üzerinde farklılık gösterip göstermediği analiz edilmek üzere T testi uygulanmıştır. Sonuçlar dahilinde sağlık

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

okuryazarlığı bağımsız değişkeninde, sağlık bilgisi dahilinde oluşturulan boyutlardan “Ulaşma”, “Önem verme” ve “Uygulama” boyutunun cinsiyete göre farklılık göstermediği analiz edilmiştir. “Değerlendirme” ve “Anlama” boyutları ise cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Yapılan diğer analizler dahilinde Sağlık hizmet kalite algısında cinsiyete göre bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 5: Medeni Duruma Göre Farklılığı Gösteren T Testi

Faktör	Medeni durum	N	Ortalama	Ss	F	Sig. (2-tailed)
DEĞERLENDİRME	Evli	174	4,0589	,87295	,096	,031
	Bekar	127	3,8366	,89219		,032
GÜVEN	Evli	174	3,9287	,85205	,418	,042
	Bekar	127	3,7276	,83063		,041

Tablo 5 incelendiğinde medeni durumun sağlık okuryazarlık düzeyi ve sağlık hizmet kalite algısı üzerinde farklılık gösterip göstermediği analiz edilmek üzere T testi uygulanmıştır. Sonuçlar dahilinde sağlık okuryazarlığı bağımsız değişkeninde, sağlık bilgisi dahilinde oluşturulan boyutlardan “Ulaşma”, “önem verme”, “anlama” ve “Uygulama” boyutunun medeni duruma göre farklılık göstermediği analiz edilmiştir. “Değerlendirme” boyutu ise medeni duruma göre farklılık göstermektedir. Yapılan diğer analizler dahilinde Sağlık hizmet kalite algısında medeni duruma göre “güven” boyutunun farklılık gösterdiği diğer boyutların ise farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: Sağlık Güvencesine Göre Farklılığı Gösteren T Testi

Faktör	Sağlık güvencesi	N	Ortalama	Ss	F	Sig. (2-tailed)
DEĞERLENDİRME	Var	265	4,0132	,86099	2,421	,010
	Yok	36	3,6111	,99901		,026

Tablo 6 incelendiğinde sağlık güvencesi olanların sağlık okuryazarlık düzeyi ve sağlık hizmet kalite algısı üzerinde farklılık gösterip göstermediği analiz edilmek üzere T testi uygulanmıştır. Sonuçlar dahilinde sadece sağlık okuryazarlığı değişkenin “değerlendirme” boyutu üzerinde farklılık gösterdiği analiz edilmiştir.

Tablo 7: Sağlık Eğitimine Göre Farklılık Gösteren T Testi

Faktör	Sağlık eğitimi	N	Ortalama	Ss	F	Sig. (2-tailed)
ULAŞMA	Aldım	161	3,7624	,93157	18,227	,002
	Almadım	140	3,3607	1,28224		,002
ÖNEM VERME	Aldım	161	3,9565	,84585	6,970	,000
	Almadım	140	3,5286	1,02408		,000

Tablo 7 incelendiğinde sağlıkla ilgili alınan eğitimin sağlık okuryazarlık düzeyi ve sağlık hizmet kalite algısı üzerinde farklılık gösterip göstermediği analiz edilmek üzere T testi uygulanmıştır.

Sonuçlar dahilinde sağlık okuryazarlığı bağımsız değişkeninde, sağlık bilgisi dahilinde oluşturulan boyutlardan ‘‘Ulaşma’’ ve ‘‘önem verme’’ boyutlarının sağlıkla ilgili alınan eğitime göre farklılık gösterdiği analiz edilip diğer boyutlarda ise herhangi bir farklılık analizine ulaşılamamıştır.

Tablo 8: Sağlık Personeline Göre Farklılık Gösteren T Testi

Faktör	Sağlık personeli	N	Ortalama	Ss	F	Sig. (2-tailed)
ULAŞMA	Var	80	3,8344	1,00154	3,410	,016
	Yok	221	3,4819	1,15390		,011
ÖNEM VERME	Var	80	3,9708	,91893	,084	,020
	Yok	221	3,6802	,95891		,018

Tablo 8 incelendiğinde ailede sağlık personeli olanların sağlık okuryazarlık düzeyi ve sağlık hizmet kalite algısı üzerinde farklılık gösterip göstermediği analiz edilmek üzere T testi uygulanmıştır. Sonuçlar dahilinde sağlık okuryazarlığı bağımsız değişkeninde, sağlık bilgisi dahilinde oluşturulan boyutlardan ‘‘Ulaşma’’ ve ‘‘önem verme’’ boyutlarının ailesinde sağlık personeli olanlara göre farklılık gösterdiği analiz edilip diğer boyutlarda ise herhangi bir farklılık analizine ulaşılamamıştır.

TABLO 9: Sağlık Okuryazarlığı ve Sağlık Hizmet Kalite Algısı Faktörü ile Yaş Arasında Anova Analizi

Faktör	Yaş	N	Ortalama	Ss	F	Sig.	Anlamlı Fark
Ulaşma	18-25	104	3,6010	,99056	14,876	,000	56+/18-25
	26-35	84	3,7679	,92716			56+/26-35
	36-45	59	3,8644	,97194			56+/ 36-45
	46-55	33	3,5227	1,21572			56+/ 46-55
	56- üzeri	21	1,9524	1,43966			
Değerlendirme	18-25	104	3,8125	,88044	3,378	,010	56+/36-45
	26-35	84	4,0893	,78353			
	36-45	59	4,1949	,74866			
	46-55	33	3,9773	,88469			
	56- üzeri	21	3,5595	1,36222			
Önem verme	18-25	104	3,8173	,97971	5,605	,000	56+/18-25
	26-35	84	3,9484	,76309			56+/26-35
	36-45	59	3,8249	,89348			56+/ 36-45
	46-55	33	3,4545	1,15415			
	56- üzeri	21	2,9841	,96307			
Güven	18-25	104	3,6808	,83353	3,870	,004	18-25/46-55
	26-35	84	3,7286	,87627			
	36-45	59	4,0339	,80956			
	46-55	33	4,1879	,61225			
	56- üzeri	21	4,0381	,98716			

Tablo 9 incelendiğinde ulaşma, değerlendirme, uygulama, önem verme, anlama, güven, empati, fiziksel görünüm, güvenilirlik yargılarının ortalamalarının yaşlara göre farklılığını bulmak için Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda sağlık okuryazarlık düzeyi değişkenin ‘‘ulaşma’’, ‘‘değerlendirme’’ ve ‘‘önem verme’’ yargılarının yaşa göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Tukey ve scheffe testi sonucuna göre, ulaşma yargısında farklılık 56-üzeri yaş grubunun 18-25,26-35, 36-45 ve 46-55 ortalamalarından kaynaklanmaktadır. Değerlendirme yargısında farklılık 56-üzeri ile 36-45 yaş grupları arasında farklılık göstermektedir. Önem verme yargısında ise 56-üzeri yaş grubunun 18-25, 26-35 ve 36-45 yaş grubu arasında farklılık gösterdiği analiz edilmiştir. Sağlık hizmeti kalite algısı değişkenin sadece güven yargısının yaşa göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Farklılık ise 18-25 ile 46-55 yaş grubunun ortalamalarından kaynaklanmaktadır. Diğer yaş gruplarında güven yargısı üzerinde bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 10: Sağlık Okuryazarlığı ve Hizmet Kalite Algısı- Eğitim Grupları Arasında Yapılan Anova Analizi

Faktör	Eğitim	N	Ortalama	Ss	F	Sig.	Anlamlı Fark
Ulaşma	İlkokul	63	3,1468	1,53102	3,988	,004	İlk- Orta
	Ortaokul	32	3,4609	1,27017			
	Lise	96	3,6198	1,01306			
	Üniversite	102	3,8407	,80283			
	Lisansüstü/doc.	8	3,5000	,55097			
Önem verme	İlkokul	63	3,3545	1,08900	5,754	,000	İlk- Lise İlk- Lise
	Ortaokul	32	3,5000	1,04727			
	Lise	96	3,8333	,91255			
	Üniversite	102	3,9771	,80873			
	Lisansüstü/doc.	8	4,2500	,46291			
Güven	İlkokul	63	4,1460	,86897	4,251	,002	İlk-Üniversite İlk- Lisansüstü
	Ortaokul	32	3,7125	,75680			
	Lise	96	3,8396	,84486			
	Üniversite	102	3,7627	,79888			
	Lisansüstü/doc.	8	3,0750	,99678			
Empati	İlkokul	63	3,2540	1,11155	2,904	,022	İlk-Üniversite
	Ortaokul	32	3,4167	,74776			
	Lise	96	3,6910	1,07306			
	Üniversite	102	3,7255	,90277			
	Lisansüstü/doc.	8	3,2917	1,09018			

Tablo 10 incelendiğinde ulaşma, değerlendirme, uygulama, önem verme, anlama, güven, empati, fiziksel görünüm, güvenilirlik yargılarının ortalamalarının eğitime göre farklılığını bulmak için Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda sağlık okuryazarlık düzeyi değişkenin ‘ulaşma’ ve ‘önem verme’ yargılarının eğitime göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Tukey ve scheffe testi sonucuna göre, ulaşma yargısında farklılık ilkokul ve üniversite eğitim düzeyi ortalamalarından kaynaklanmaktadır. Önem verme yargısında ise ilkokul eğitim düzeyinin lise ve üniversite eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği analiz edilmiştir. Sağlık hizmet kalite algısı değişkenin güven ve empati yargısının eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Farklılık güven yargısında ilkokul eğitim düzeyi ile üniversite, lisansüstü/doc eğitim düzeyi ortalamalarından kaynaklanmaktadır. Empati yargısında ise ilkokul eğitim düzeyi ile üniversite eğitim düzeyi arasında farklılaşmaktadır.

TABLO 11: Sağlık okuryazarlığı ve Hizmet kalite algısı ile meslek grupları arasında yapılan Anova analizi

Faktör	Meslek	N	Ortalama	Ss	F	Sig.	Anamlı Fark
Önem verme	Memur	57	4,0175	,88511	2,061	,048	Ev-Emekli
	İşçi	87	3,6437	1,00102			
	Emekli	9	3,0370	1,42833			
	Öğrenci	44	3,8561	,86385			
	Çiftçi	22	3,5152	,85898			
	Serbest M.	22	3,9242	,86024			
	Ev hanımı	35	3,6381	1,00121			
	Diğer	25	3,8800	,85462			
Empati	Memur	57	3,8070	,89962	2,957	,005	Memur-Çiftçi
	İşçi	87	3,5977	,98718			
	Emekli	9	3,0741	,75971			
	Öğrenci	44	3,7803	1,05395			
	Çiftçi	22	3,0303	,78281			
	Serbest M.	22	3,6364	,92530			
	Ev hanımı	35	3,1714	1,22440			
	Diğer	25	3,7333	,95743			

Tablo 11 incelendiğinde ulaşma, değerlendirme, uygulama, önem verme, anlama, güven, empati, fiziksel görünüm, güvenilirlik yargılarının ortalamalarının mesleğe göre farklılığını bulmak için Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda sağlık okuryazarlık düzeyi değişkeninin sadece “önem verme” yargısının mesleğe göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sağlık hizmet kalite algısı değişkeninin de ise Empati yargısının mesleğe göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Tukey ve scheffe testi sonucunda, farklılık memur ile çiftçi meslek grupları ortalamalarından kaynaklanmaktadır. Diğer meslek gruplarında empati yargısı üzerinde bir farklılık gözlenmemiştir.

3. KORELASYON ANALİZİ

Tablo 12: Sağlık Okuryazarlığı ve Hizmet Kalite Algısına İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Faktör	Ort.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Ulaşma	3,5756	1								
2.Değerlendirme	3,9651	,365**	1							
3.Uygulama	4,3267	,119*	,366**	1						
4.Önem verme	3,7575	,308**	,442**	,333**	1					
5.Anlama	4,1063	,415**	,482**	,352**	,400**	1				
6.Güven	3,8439	,057	,250**	,264**	,116*	,300**	1			
7.Empati	3,5714	,120*	,145*	,180**	,236**	,220**	,559**	1		
8.Fiziksel görünüm	4,0772	,149**	,302**	,245**	,203**	,328**	,497**	,415**	1	
9.Güvenilirlik	3,6246	,240**	,198**	,283**	,332**	,297**	,507**	,517**	,337**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

Tablo 12 incelendiğinde sağlık okuryazarlığı ile sağlık hizmet kalite algısı yargılarının tüm alt faktörleri arasında düşük ve orta düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Araştırma neden sonuç ilişkisine dayalı Nedensel karşılaştırma analizi olduğu için gerçekleştirilen korelasyon analizinde bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin düşük olması gerekmektedir. Bu ilişkinin ne kadar düşük olması gerektiğiyle ilgili kesin bir değer olmasa da 0,50'nin altında olması beklenmektedir.

Bu doğrultuda tablo 1 incelendiğinde, bağımsız değişken içerisinde sorun oluşturabilecek yüksek bir değer (0,80 üzeri değer) tespit edilmemiştir. Değişkenler incelendiğinde ulaşma yargısı ile en yüksek ilişkili olan bağımlı değişken türü güvenilirlik olduğu görülmektedir. Ulaşma yargısının diğer bağımlı değişkenlerle düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Değerlendirme yargısı ile en yüksek ilişkili olan hizmet kalite algısı türü fiziksel görünüm olduğu görülmektedir. Değerlendirme yargısı diğer bağımlı değişkenlerle düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Uygulama yargısının güvenilirlik boyutu ile en fazla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Diğer bağımlı değişkenlerle düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Önem verme yargısı ile güvenilirlik yargısı arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olup diğer yargılarla düşük düzeyde bir ilişki gözlemlenmiştir. Anlama yargısı ile fiziksel görünüm arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

4. Regresyon Analizi

TABLO 13: Güven boyutunun sağlık okuryazarlık boyutuyla ilişkisine ait regresyon sonuçları

	Model 1	B	Std.	Beta	T	Sig.	Tolerance	VIF
Sağlık okuryaz. Alt boyutları	Sabit	1,998	,317		6,298	,000		
	Ulaşma	-,069	,046	-,092	-1,487	,138	,773	1,293
	Değerlendirme	,131	,064	,137	2,035	,043	,649	1,542
	Uygulama	,185	,069	,162	2,666	,008	,795	1,258
	Önem verme	-,059	,056	-,066	-1,046	,296	,726	1,377
	Anlama	,243	,068	,242	3,593	,000	,648	1,544

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: GÜVEN F: 9,304 R: ,36 R²: ,13 P: 0,000 DURBIN-WATSON: 1,88

Regresyon analizi sonucunda Tablo 13'e göre sağlık okuryazarlığının boyutlarından "değerlendirme, uygulama ve anlama" boyutları hizmet kalite algısı boyutu olan "güven" boyutuyla anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. Güven boyutunun en büyük yordayıcısı "anlama" boyutudur. Bunu sırasıyla "uygulama" ve "değerlendirme" takip etmektedir. Bu bulgular altında; H2c: sağlık bilgilerine ulaşabilme boyutu güven boyutunu pozitif etkilemektedir. Ve H5c: sağlık bilgilerine önem verme boyutu güven boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri reddedilmiştir. H3c: sağlıkla ilgili bilgileri anlayabilme boyutu güven boyutunu pozitif etkilemektedir. H4c: sağlık bilgisini değerlendirme boyutu güven boyutunu pozitif etkilemektedir ve H6c: sağlık bilgilerini uygulama boyutu güven boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri kabul edilmiştir

TABLO 14: Empati boyutunun sağlık okuryazarlık boyutuyla ilişkisine ait regresyon sonuçları

Model 2		B	Std.	Beta	T	Sig.
Sağlık okuryaz. Alt boyutları	Sabit	1,843	,390		4,730	,000
	Ulaşma	,014	,057	,016	,249	,803
	Değerlendirme	-,031	,079	-,027	-,395	,693
	Uygulama	,120	,085	,088	1,406	,161
	Önem verme	,171	,069	,162	2,466	,014
	Anlama	,156	,083	,131	1,885	,060
Bağımlı Değişken: EMPATİ F: 5,173 R: ,284 R2: ,081 P: 0,000 DURBİN-WATSON: 1,982						

Regresyon analizi sonucunda Tablo 14'e göre sağlık okuryazarlığının boyutlarından 'önem verme ve anlama' boyutları hizmet kalite algısı boyutu olan 'empati' boyutuyla anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. ($P < 0.001$) Empati boyutunun en büyük yordayıcısı 'önem verme' boyutudur. Bunu sırasıyla 'anlama' takip etmektedir. Bu bulgular altında; H2b: sağlık bilgilerine ulaşabilme boyutu empati boyutunu pozitif etkilemektedir. H4b: sağlık bilgisini değerlendirme boyutu empati boyutunu pozitif etkilemektedir. Ve H6b: sağlık bilgisini uygulama boyutu empati boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri reddedilmiştir. H3b: sağlıkla ilgili bilgileri anlayabilme boyutu empati boyutunu pozitif etkilemektedir. Ve H5b: sağlıkla ilgili bilgilere önem verme boyutu empati boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri kabul edilmiştir.

TABLO 15: Fiziksel Görünüm Boyutunun Sağlık Okuryazarlık Boyutu İlişkisine Ait Regresyon Sonuçları

Model 3		B	Std.	Beta	T	Sig.
Sağlık okuryaz. Alt boyutları	Sabit	1,965	,329		5,979	,000
	Ulaşma	-,012	,048	-,016	-,260	,795
	Değerlendirme	,157	,067	,158	2,361	,019
	Uygulama	,128	,072	,108	1,787	,075
	Önem verme	,016	,058	,017	,268	,789
	Anlama	,224	,070	,214	3,199	,002
Bağımlı Değişken: FİZİKSEL GÖRÜNÜM F: 10,033 R: ,381 R2: ,145 P: ,000 DURBİN-WATSON: 1,871						

Regresyon analizi sonucunda Tablo 15'e göre sağlık okuryazarlığının boyutlarından 'değerlendirme ve anlama' boyutları hizmet kalite algısı boyutu olan 'fiziksel görünüm' boyutuyla anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. ($P < 0.001$) Fiziksel görünüm boyutunun en büyük yordayıcısı 'anlama' boyutudur. Bunu sırasıyla 'değerlendirme ve uygulama' takip etmektedir. Bu bulgular altında; H2a: sağlık bilgilerine ulaşabilme boyutu fiziksel görünüm boyutunu pozitif etkilemektedir. H5a: sağlık bilgilerine önem verme boyutu fiziksel görünüm boyutunu pozitif etkilemektedir. Ve H6a: sağlıkla ilgili bilgileri uygulama boyutu fiziksel görünüm boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri reddedilmiştir. H3a: sağlık bilgisini anlayabilme boyutu fiziksel görünüm boyutunu pozitif etkilemektedir. Ve H4a: sağlık bilgisini değerlendirme boyutu fiziksel görünüm boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri kabul edilmiştir.

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

TABLO 16: Güvenilirlik boyutunun sağlık okuryazarlık boyutu ilişkisine ait regresyon sonuçları

Model 4		B	Error	Beta	T	Sig.
Sağlık okuryaz. Alt boyutları	Sabit	1,501	,300		5,007	,000
	Ulaşma	,090	,044	,124	2,064	,040
	Değerlendirme	-,064	,061	-,069	-1,052	,294
	Uygulama	,194	,066	,176	2,966	,003
	Önem verme	,183	,053	,213	3,443	,001
	Anlama	,128	,064	,132	2,003	,046
Bağımlı değişken: GÜVENİLİRLİK F: 12,590 R: ,419 R2: ,176 P: ,000 DURBİN-WATSON: 1,911						

Regresyon analizi sonucunda Tablo 16'ya göre sağlık okuryazarlığının boyutlarından ‘‘ulaşma, uygulama, önem verme ve anlama ‘‘ boyutları hizmet kalite algısı boyutu olan ‘‘güvenilirlik ‘‘ boyutuyla anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. (P<0.001) Güvenilirlik boyutunun en büyük yordayıcısı ‘‘önem verme’’ boyutudur. Bunu sırasıyla ‘‘uygulama, anlama ve ulaşma’’ takip etmektedir. Bu bulgular altında; H4d: sağlık bilgisini değerlendirme boyutu güvenilirlik boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezi reddedilmiştir. H2d: sağlık bilgisine ulaşabilme boyutu güvenilirlik boyutunu pozitif etkilemektedir. H3d: sağlık bilgisini anlayabilme boyutu güvenilirlik boyutunu pozitif etkilemektedir. H5d: sağlık bilgilerine önem verme boyutu güvenilirlik boyutunu pozitif etkilemektedir. Ve H6d: sağlık ilgili bilgileri uygulama boyutu güvenilirlik boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezleri kabul edilmiştir.

TABLO 17: Hizmet kalite algısı boyutunun sağlık okuryazarlık boyutu ilişkisine ait regresyon sonuçları

Model 5	B	Std.	Beta	T	Sig.	Tolerance	VIF
Sabit	2,074	,231		8,975	,000		
Sağ.oku.	,432	,058	,397	7,475	,000	1,000	1,000
BAĞIMLI DEĞİŞKEN: HİZMET KALİTE ALGISI F: 55,882 R: ,397 R2: ,157 P: ,000 DURBİN-WATSON: 1,856							

Regresyon analizi sonucunda Tablo 17'e göre sağlık okuryazarlığının sağlık hizmet kalite algısı boyutuyla anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. (P<0.001) bu bulgular altında; ana hipotezim olan H1: Sağlık okuryazarlığı boyutu sağlık hizmet kalite algısı boyutunu pozitif etkilemektedir. Hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç

Bu araştırma Gümüşova entegre hastanesi ayakta teşhis ve tedavi gören hastaların bakış açılarını yansıtmaktadır. Katılımcıların özelliklerine bakıldığında daha çok erkeklerden ve 18-25 yaş grubu üniversite mezunu işçi mesleğindeki evli bireylerin bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca katılımcılar sağlık güvencesine sahip olan ancak sağlık eğitimi ve ailelerinde sağlık personeli sahip olmama etkisini de barındırmaktadırlar. Katılımcıların verdiği cevaplara göre ortalamalara bakıldığında ise en düşük ortalama empati boyutunda çıkmış olup katılımcılar sağlık okuryazarlık düzeyi üzerinde empati boyutunun etkisinde kararsız kalmışlardır. En yüksek ortalama da fiziksel görünüm boyutunda görülmekte olup katılımcılar sağlık okuryazarlık düzeyi üzerinde fiziksel görünüm boyutunun etkisine katılmaktadırlar.

Hastaların bakış açıları itibariyle sağlık okuryazarlığı 5 boyuttan oluşup bunlar; ulaşma, değerlendirme, uygulama, önem verme ve anlama boyutlarıdır. Ulaşma boyutu hastaların, belirtilerden hastalığın bilgisine, tedavisine, profesyonel yardıma ve ne yapması gerektiğine ulaşma kavramlarından oluşup bu boyuttaki bireyler için daha işlevsel iletişim kanalları kullandığı söylenebilmektedir. Değerlendirme boyutu, hastalara uygulanan veya uygulanacak tedavinin daha ayrıntılı analizini yapan bireyleri yansıtmaktadır. Uygulama boyutu, hastaların verilen her türlü talimata ne kadar uyum içerisinde olduğunu belirtmektedir. Önem verme boyutu, hastaların sağlık bilgilerini anlama, uygulama ve sorgulamada ne kadar hassas davrandıklarını göstermektedir. Ve anlama boyutunda ise hastalar sağlıkla ilgili bilgi, uyarı, talimatları anlama düzeyi kavramını yansıtmaktadır. Sağlık hizmet kalite algısı ise 4 boyut altında toplanmıştır. Bunlar da güven, empati, fiziksel görünüm ve güvenilirliktir. Güven boyutu incelendiğinde hastalara verilen güven duygusunun nasıl algılandığı yansıtılmaktadır. Empati boyutu altındaki ifadelerde hastalara gösterilen kişisel ilgi derecesini katılımcıların nasıl algıladığı gösterilmektedir. Fiziksel görünüm hastaların fiziksel olanaklar üzerindeki düşüncelerini yansıtmakta olup güvenilirlik ise söz edilen yardımcı olma düzeyi kavramlarının karşılanma derecesinin hastalar tarafında nasıl algılandığını içermektedir.

Bu çalışmada sağlık okuryazarlığının sağlık hizmet kalite algısı üzerine etkisinin pozitif yönde olduğu sonuçlandırılmıştır. Ve bu sonuçlara göre sağlık okuryazarlık bilgi düzeyinin artırılması sağlık hizmet kalite algısı üzerinde de artırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir. Sağlık okuryazarlık düzeyinin alt boyutlarından olan sağlık bilgilerine ulaşabilme ve önem verme boyutları güven boyutunu negatif yönde etkisi olduğu tespit edilmiş olup bilgiye ulaşmanın kolaylığı artıkça ve kişinin bilgiye verdiği önem artıkça kişinin güven duygusu o kadar azaldığı görülmektedir. Nedeni ise, kişinin ulaşabilme olanakları şüpheyi ortadan kaldırmakta ve kesin bilgiyi daha çok yerden sorarak teyit etmesi kolaylığıdır. Bu da bireyi bir yere bağlı kalıp ona güven duyma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Önem vermede ise kişi kendi sağlığı konusunda daha hassas davrandığı ve bu da bireyi daha dikkatli ve güven konusunda daha tedirgin etmektedir. Sağlıkla ilgili bilgileri anlama, değerlendirme ve uygulama boyutları ise güven boyutunu pozitif yönde etkilemektedir. Nedeni ise, anlama boyutunda doğru anlama ve algılama bireyde güven duygusu uyandırmasıdır. Değerlendirme boyutunda kişi analiz ve ölçümlerini kendi yapması ve uygulama boyutunda ise bireyde tecrübe ve deneyim olması kişiyi güven boyutuna daha olumlu yaklaştırmaya yönlendirmektedir. Empati boyutuna bakıldığında sağlık bilgisini anlama ve önem verme boyutları arasında pozitif bir etki olduğu tespit edilmiştir. Nedeni ise, bireyde anlam ve önem değerlerinin hassasiyeti artığında karşıdan gelen kişisel ilgiyi daha iyi algılamasıdır. Empati boyutunun etkisinin araştırıldığı diğer boyutlarda ise değerlendirme boyutu arasında negatif bir etkiye, ulaşma ve uygulama boyutunda ise hiçbir etkiye rastlanmamıştır. Sebebi ise değerlendirme boyutunda kendi analizini yapması karşıdan gelen ilgiyi yeterli bulmamasıdır. Diğer boyutlarda ise ulaşma ve uygulama bilgisi birey tarafından empati alanında önemsenmemesidir. Fiziksel görünüm boyutuna bakıldığında anlama ve değerlendirme

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

boyutları arasında pozitif etkiye rastlanmış olup sebebi ise bireydeki anlam ve ayırt edebilme açısından daha gelişmiş bir bilgiye sahip olmasıdır. Ulaşma boyutunda negatif etki, uygulama ve önem verme boyutunda ise herhangi bir etki görülmemektedir. Ulaşma kolaylığına sahip bireyler araç gereç üzerinde daha yetersiz algısı negatif sonuca, uygulama ve önem deki düzey fiziksel görünüme dikkat etmemesi etkisiz bir sonuca ulaştırmıştır. Güvenilirlik boyutunda ulaşma, uygulama, önem verme, anlama boyutları arasında pozitif etki değerlendirme boyutunda ise negatif etki görülmüştür. Güvenilirliğin vaat edileni yerine getirmeyi kapsadığı için her bilgi düzeyi için önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle önem verme boyutundaki bilginin daha hassas olması daha fazla etki etmiştir. Değerlendirme boyutunda ise birey ayırt edici özelliğe sahip olduğu için yetersiz algısı negatif sonucuna sebebiyet vermiştir.

Çalışma sonuçları itibariyle değerlendirme ve anlama boyutundan cinsiyet açısından farklılık gözlenmiş olup erkeklerin değerlendirme de daha katılımcı olduğu görülmektedir. Anlama boyutunda ise iki grubunda katılımcı olduğu görülmüştür. Medeni durum açısından da değerlendirme ve güven boyutunda evli bireylerin daha katılımcı ve katılmaya daha fazla eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu da erkek ve evli bireyler sağlık okuryazarlığı açısından daha baskın bir kitleyi oluşturduğunu söyletebilmektedir. Sağlık güvencesi açısından sağlık bilgisini değerlendirmede güvenceye sahip olanların daha katılımcı oldukları güvencesi olmayanların ise daha kararsız sonuçlar verdiği analiz edilmiştir. Alınan sağlık eğitimi ve ailede sağlık personeli olması ulaşma ve önem verme boyutlarında eğitim alan ve ailede sağlık personeli olması bireyleri daha katılımcı eğilimli cevaplara yöneltmiştir. Katılımcıların yaş özelliklerine bakıldığında bağımlı ve bağımsız değişken üzerinde farklılık oluşturmaktadır. 56 yaş ve üzeri diğer yaş grupları içerisinde ulaşma, değerlendirme ve önem verme boyutları içerisinde önemli farklılıklara sahiptir. Buna da 56 yaş ve üzeri bireylerin sağlık koşulları etki etmektedir. Güven boyutunda ise 18-25 yaş ile 46-55 yaş grubu arası farklılık oluşmakta ve 46-55 yaş arası daha katılımcı ve baskındır. Eğitim düzeyleri açısından bakıldığında ilk okul mezunlarının ulaşma, önem verme, güven ve empati boyutlarında farklılık oluşturmakta olup her boyutta da daha fikirsiz ve kararsız bir cevaba yönelmiştir. Ulaşmada orta okul, ilk okula göre daha fikir sahibi, önem vermede lise, ilk okula göre daha katılımcı bir yönelme, güven ve empatide ise üniversite, ilk okula göre katılan ve fikir sahibi olan bir yönelim göstermiştir. Meslek açısından da bağımlı değişkenden önem verme bağımsız değişkenden empati boyutu farklılık göstermektedir. Önem vermede ev hanımları daha hassas ve baskın olup empatide ise memurlar çiftçilere göre daha fikir sahibi olduğu analiz edilmiştir.

Bu araştırma, Gümüşova İlçesi sağlık hizmeti almış bireylerin düşüncelerini yansıttığından dünya sağlık hizmet sektörü için ya da farklı sektörler için genellenememektedir. Bundan sonraki araştırmalarda araştırma neticesinde elde edilen sonuçlardan da yararlanılarak farklı ülkelerde sağlık okuryazarlık bilgi düzeyini ölçen bir araştırma yapılabilir.

6. Kaynakça

- Akbolat, M. Senai, S. Ünal, Ö. (2018). Hizmet kalite algısının performansa etkisi: Kocaeli gölcük tersanesinde bir uygulama, İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi, yıl 5, s.15, ss. 7-20
- Bayat, M. Baydaş A. Atlı, C. (2015). Hizmet sektörünün kavramsal tanımı ve ulusal ekonomilerdeki önemi, Bingöl üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, c.5, s.9
- Çatı, K. Karagöz, Y. Yalman, F. Öcel, Y. (2018). Sağlık okuryazarlığının hasta memnuniyeti üzerine etkisi, ekonomik ve sosyal araştırmalar dergisi, cilt 14, yıl 14, s.1
- Çınar, S. Ay, A. Boztepe, H. (2018). Çocuk sağlığı ve sağlık okuryazarlığı, sağlıkta performans dergisi, s.14
- Çiçek, R. Doğan, İ. C. (2009). Müşteri Memnuniyetinin Artırılmasında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Niğde İli Örneği, İ.İ.B.F Dergisi, c.1, s.1
- Cronin, J.J. Jr. and Taylor, S.A. (1994). SERVPERF versus SERVQUAL: Reconciling Performance-Based and Perceptions-Minus-Expectations Measurement of Service Quality, Journal of Marketing, 58(1), 125-131.
- Devebakan, N. Aksaraylı, M. (2003). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde Servqual Skorlarının Kullanımı Ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.5, s.1
- Ercan, İ. Ediz, B. Kan, İ. (2004). Sağlık Kurumlarında Teknik Olmayan Boyut İçin Hizmet Memnuniyetini Ölçebilmek Amacıyla Geliştirilen Ölçek, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, C.3, S.152
- Erbağ, Çiler, G. (2015). Sağlığın Temel Belirleyicisi Olarak Sağlık Okuryazarlığı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Okuryazarlığı, S.3, Ss.1-15
- Güven, Yılmaz, D. Bulut, H. Öztürk, S. (2018). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, S.2, 400-409
- Okyay, P. Abacıgil, F. (2016). Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması, Sağlık Bakanlığı Yayın, S.1
- Ölmez, E. H. Barkan, O. B. (2015). Sağlık Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi Ve Hasta Hekim İlişkisinin Değerlendirilmesi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, S.8
- Özkan, S. (2018). Sağlık Personelinin Sağlık Okuryazarlığına Yaklaşımı, Uluslararası 4. Sağlık Yönetimi Kongresi, Antalya, S.8

Sağlık Okuryazarlığının Sağlık Hizmeti Kalitesini Algılama Üzerine Etkisi Gümüşova İlçesi Entegre Hastanesinde Ayakta Teşhis Ve Tedavi Gören Hastalar Üzerinde Bir Uygulama

Papatya, G. Papatya N. Hamşioğlu, A. B. (2012). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti, Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.1, Sy.89

Parasuraman, Ananthanarayanan, Valarie A. Zeithaml ve Leonard L. Berry. (1988). Servqual: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality, Journal of Retailing, s. 12-40.

Sezer, A. Kadioğlu, H. (2014). Yetişkin Sağlık Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 17:3, Ss.165-170

Songur, L. Turan, A. Songur, G. (2017). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Servperf Ölçeği İle Ölçülmesi: “Şereflikoçhisar Devlet Hastanesi Örneği” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, S.53

Şahinöz, T. Şahinöz, S. Kıvanç, A. (2018). Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Sağlık Okuryazarlığı Düzeyleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Gümüşhane Üniv. Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(3): 71- 79

Taş, D. (2009). Sağlık Hizmet Kalitesinin Ölçümüne İlişkin Bir Araştırma, Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, S.4

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü (2011). Anıl Matbaacılık 1. Baskı, Ankara.

Uğurlu, Z. (2011). Sağlık Kurumlarına Başvuran Hastaların Sağlık Okuryazarlığının ve Kullanılan Eğitim Materyallerinin Sağlık Okuryazarlığına Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Yılmaz, M. Tiraki, Z. (2016). Sağlık Okuryazarlığı Nedir? Nasıl Ölçülür? DEUHFED Dergisi, 9(4), 142-147

Yılmazel, G. Çetinkaya, F. (2016). Sağlık Okuryazarlığının Toplum Sağlığı Açısından Önemi, TAF Preventive Medicine Bulletin, Vol. 15 Issue 1, P69-74. 6p.

Yıldız, S. (2008). M. Spor Hizmetleri Kalitesini Değerlendirmede Kullanılabilecek Hizmet Kalitesi Modelleri ve Ölçüm Araçları, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD), XIII. 3: 35 – 48

Zeithaml, V.A., Parasuraman, A., ve Berry, L.L. (1990). Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations. New York: The Free Press. <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1>, Erişim:25.04.2018.

Zerenler, M. Öğüt, A. (2007). Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hastane Tercih Nedenleri Araştırması: Konya Örneği, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.18, 502-519

ÜÇ MERKEZİ ORTA ÇAĞ DÜŞÜNÜRÜ BAĞLAMINDA TÜMELLER PROBLEMİ

THE PROBLEM OF UNIVERSALS IN THE CONTEXT OF THREE CENTRAL MEDIEVAL THINKERS

Mustafa BİNGÖL¹

Öz

Bu çalışmada Orta Çağ dünyasını uzunca bir süre işgal eden tümeller probleminin ele alınması amaçlanmıştır. Bunun için öncelikle bu problemin üç merkezi Orta Çağ düşünürü düzleminden hareketle genel gerçekliğin varlığını veya yokluğunu ele alarak şeylerin evrensel özlerle ilişkisini açıklama gayretlerini ortaya koymak önemlidir. Her ne kadar bu problemle birlikte Ockhamlı William anılır olsa da erken dönem Skolastik döneme etkilerinden dolayı Peter Abelard'ın incelenmesi ardından da çağdaş dünyanın Orta Çağ felsefesini anlamalarında muazzam etkisi olan Thomas Aquinas ve sonrasında tüm bunların birleştiği veya beraber anıldığı Ockhamlı William'ı incelememiz gerekir. Son olarak ta Orta Çağ Skolastik felsefesindeki tümeller problemini merkeze alan düşüncelerin aslında görüldüğü kadar açık olmadığını ve bu yüzden incelenmesinin gerekliliğini söyleyebiliriz.

Anahtar Sözcükler: Tümel, Peter Abelard, Thomas Aquinas, Ockhamlı William.

Jel Kodlar : I 129, B3, B30

Abstract

In this study, it is aimed to address the problem of universals that occupied the medieval world for a long time. For this reason, first of all, it is important to reveal the relation of things with universal essences by considering the existence or absence of general reality, starting from the three central medieval thinkers of this problem. Although this problem is referred to as William of Ockham, we must examine Peter Abelard for his early Scholastic influences, followed by Thomas Aquinas, who had a tremendous influence on the understanding of the medieval philosophy of the contemporary world, and then of William Ockham of which all these things were combined or together. Finally, we can say that the thoughts that centered on the problem of universals in Medieval Scholastic philosophy are not as clear as they seem and therefore need to be examined.

Keywords: The universals, Peter Abelard, Thomas Aquinas, William of Ockham.

Jel Codes : I 129, B3, B30

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi – Felsefe Bölümü – Türkiye / Erzurum Technical University - Faculty of Arts and Sciences - Department of Philosophy – Turkey
Mustafa.bingol@erzurum.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5155-9910

Giriş

Orta Çağ filozoflarının kendilerini filozof olarak görmedikleri her ne kadar görülse de teolojik açıdan yapılan araştırmalar için felsefeyi kullanan teologlarının varlığının düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü Orta Çağ'daki tüm ilahiyatçılar aynı Katolik inancına sahiptiler ve geçmiş dönem çalışmalarının üzerine inşa ettikleri düşüncelerinden dolayı felsefi düşüncelerinden farklılıklar meydana gelmiştir. Evrenseller sorunu, batı felsefi geleneğinin tarihi boyunca ortaya çıkan temel sorunlardan biridir. Gelenek boyunca, genel gerçeklerin varlığını veya yokluğunu ve belirli şeylerin evrensel özlerden nasıl ayırdığını açıklamaya yönelik çok sayıda girişim olmuştur.² Batı geleneğinde, evrensel sorunlara yaklaşmanın iki ana yolu vardır, ve bu yaklaşımları iki düşünürde görmekteyiz: Platon ve Aristoteles'tir. Bu konunun daha iyi anlaşılması için bu yaklaşımların her ikisi de tartışılacaktır. Daha sonra batı felsefe geleneğinde evrenselleri açıklamaya yönelik girişimlerin ardından takip eden sayfalarda tartışılacağı gibi Platon ve Aristoteles evrenselliğini anlama üzerinden durulması gerekecektir. Evrensel sorunların skolastik felsefede nasıl ele alındığını cevaplamaya çalıştıktan sonra bu konuyu kapsayan üç temel düşünürü incelememiz gerekecektir. Bu tezin odak noktası Orta Çağ Skolastik düşüncesinde, evrensel sorunların nasıl ele alındığını incelemektir. Bu evrensel sorunların çözümlenmesi üç merkezi Orta Çağ düşünürü olan Peter Abelard (1079-1142), Thomas Aquinas (1225-1274) ve Ockhamlı William'ın (1287-1347) düşüncesine odaklanarak sağlanacaktır. Bu düşünürlerin evrensel sorununda hangi düşünce okulu ile ilişkili olacağı konusunda çağdaş bir bilimsel tartışma vardır: 1- Peter Abelard, erken skolastik düşünceye olan etkisinden ve kendine özgü hitap etme biçiminden dolayı kavramsallaştırma denilen özgün bir teori ile evrenselleri ele alır. 2- Thomas Aquinas, çağdaş bilim adamlarının Orta Çağ'ın tüm düşünce ve yöntemlerini nasıl anladıkları konusundaki felsefe tarihi üzerindeki muazzam etkisinden dolayı; ve 3- Ockhamlı William, genel olarak evrensellere verdiği yanıtın dolaylı yok edici olarak nitelendirilir.³

Orta Çağ'da Ockhamlı, sentezi çok sıkı bir Ockhamist düşünce okulu bulunmamasına rağmen, Skolastizm'in son dönemlerinde ve ötesinde kusursuz bir entelektüel etkileyici olan eşsiz bir düşünürdü.

A) Peter Abelard

Düşünürlerin çoğunun Abelard'ı Platonik realist ile Ockhamist nominalizm arasında bir yere yerleştirmeye çalıştığı bilinir. Bununla birlikte, Abelard'ın Platonik bir realist olarak hiçbir şekilde görülemeyeceği başlangıçtan itibaren açıktır.⁴ Esas olarak nominalizm, çoğu filozof için tahmin edilebilecek birçok şeyin ortak olabileceği görüşüdür. Abelard'ın da kesinlikle bu temel tezi benimsediğini söyleyebiliriz.

² Ed. Arthur Hyman, James j. Walsh, Thomas Williams, *Philosophy in the Middle Ages* (Third Edition), Hackett Publishing Company, Inc, Indianapolis/Cambridge, 616.

³ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 583.

⁴ William J. Courtenay, *Ockham and Ockhamism*, Leiden/ Boston, 2008, 75.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümel Problem

Temel nominalist ilkenin bu kabulüne rağmen Abelard'ın, Ockhamlı William'ın nominalist olarak adlandırılabilceği konusunda aynı derece nominalist olmadığı vurgulanabilir.⁵

Abelard ve Ockham arasındaki bu ayrım daha sonra önem kazanacak olsa da şu an için Abelard'ın anlayışını kendi terimleriyle anlamak çok önemlidir. Abelard'a göre evrenseller isim anlamındadır. Farklı isimlerin neden olduğu gerçeğinden ötürü evrensel isimlerin uygulanmasının ortak sebebinin ne olduğu sorusu vardır. Ya da evrensel isimlerle ilgili fikirler hakkında bir soru var çünkü hiçbir şey bu fikirler tarafından algılanmıyor gibi görünmüyor ya da evrensel ifadeler hiçbir şeyle ilgilenmiyor gibi görünmüyor. Abelard şunları iddia ettiğinde gerçekçi pozisyonu kısaca eleştirir.⁶ Ayrıca her evrensel kendi bireylerinden doğal olarak daha öncedir. Ancak herhangi bir şeyin toplanması inşa edildiği ve doğal olarak onlara geride kalan bireyler için ayrılmaz bir tümel sağlar.

Bu konum, evrensel olanın yalnızca ortak kavramın (veya evrenselin) işaretlenmiş bireysel şeylerden önce belirlenmiş bir isim olduğu anlayışı ile tutarlıdır. Bununla birlikte bu eleştiri, evrensellerin bireylerin önceliklerini belirleyen ve yarattıkları zaman, bireylerin evrensel biçimin gölgesinde veya görüntüsünde yapıldığını ortaya çıkaran Platonik gerçekçiliğe ölüm darbesi vurmaz. Roscellinus'un öğrencisi evrensellerin ifadeler (kelimeler) olduğu fikrini kabul eder. Bunun dışında Abelard'ın farklı eserleri arasında evrensellikler hakkındaki teorileri sunduğunu vurgulamak gerekir.⁷

Metinde Abelard şunları iddia eder: Bir kelime, kuruculuğu nedeniyle birçok insanın bireysel olarak kabul görmeye uygun olduğu durumlarda evrenseldir. Evrensellerin bu sunumu hakkında en çarpıcı olan, sadece nominalizm arkasındaki fikirlerin temeli olan azaltma kelimesi değil, bu evrensel ismin aslında bireysel şeylerin doğasında ortak bir şeye karşılık gelmesidir.⁸ Bu nedenle bu evrensel kavramın doğası gereği, adının evrensel olarak belirtildiği gibi adından anlaşılan bir ifade değildir. Akılda evrensel adı belirleyen bu benzerlik kavramı, kavramsallaştırma kavramının Abelard düşüncesine nominalizminden daha uygun olmasının nedenidir. Abelard, düşüncesindeki teorisini daha sonra gözden geçirmesiyle desteklenir.⁹ Dolayısıyla ifadelerin oluşumlarının (bir insanın zihnindeki kavram olarak) oluşumundan dolayı evrensel olduğunu söyleriz. Ama sözler ya da şeyler hiçbir şekilde evrensel değildir.

Bu ayrım büyük ölçüde dışsal ifadelerden ziyade, ifadelerin zihinsel anlayışının sadece sesli ifadeler yerine, evrensel olması önemini vurgulamaktadır. Bu açıdan nominalist ünvanını Abelard düşüncesiyle ilişkilendirmek, özellikle de bu düşüncenin önceki bölümünde sunulan nominalizm ile zıt olduğu düşüncesi neredeyse imkansızdır.

⁵ Andrew Hoffecker, *Systematic Theology, "Peter Lombard, Master of the Sentences"*, September 1 st, 2012, 2.

⁶ Anthony Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi - II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*, (çev: Şeyma Yılmaz), Küre Yayınları, İstanbul 2011, 58.

⁷ Hoffecker, 3.

⁸ Ed. Berard I. Marthaler, *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition), Thomas Gale, Washington, D.C., 411.

⁹ Etienne Gilson, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York 1954, 155.

B) Thomas Aquinas

Aquinas, evrenselin belirli olandan soyutlanmasıyla anlaşılabilir olduğunu düşünür. Ve böyle bir konunun bireysellik olduğundan, hassas kısmının yalnızca birey hakkında bilgi sahibi olabilir. Ve bu nedenle, kişisel materyallerden bireysel olarak var olan bir formu bilmesi uygundur ancak bu bireysel maddede olduğu gibi değildir. Bu nedenle, aklımızı fantazilerden soyutlayarak maddi olmayan şeyler hakkında bilgi edinebiliriz. Akıl bu nedenle mantıklı bir maddeden değil, doğal bir şeyin türünü soyutlar örneğin, insanın bu eti ve bu türlere ait olmayan kemikleri olarak soyutlanabilir.¹⁰ Ayrıca Aquinas, önemsiz şeyleri anladığımız için bireysel detayları bilmemiz gerektiğine de saygı duyar. Bu nedenle, mantıklı bilgi zihinsel bilgidен önce olduğu gibi, tekil veya bireyin bilgisinin evrensel bilgidен daha önce olduğu sonucuna varmalıyız.

Aquinas, bireysel ayrıntılardan evrensel olanı tanıdığını kabul eder. Onun için akıl, belirli bir maddenin özünü, maddiyattaki şeyin kendisi olan varlık aracılığıyla algılar.¹¹ Örneğin, akıl insanın evrenselliğini derhal belirli bir tecrübe yardımıyla kavrar. Aquinas için evrensel olanın yalnızca şeyleri düşünen zihinlerde var olduğu açıktır. Onun öz ve varlık (essentia and ens) arasındaki ayrım yoluyla bir nominalist olarak etkilenmekten kaçındığına inanılabilir. Yani özün her zaman varlığına bireysel olarak bağlı olduğunu savunması gibi.

Bu şekilde Aquinas tüm evrelerin yalnızca akılda, ayrıntılar yoluyla var olduğunu ve onları evrensel kılan diğer detaylarla ilişkili olduklarını çözümler. Onun için nominalist etiketine karşılık kavramsallaştırıcı sıfatını eklemek, Ockhamlı William'a atfedilebilecek bir şeyden yana olacaktır. Sonuç olarak Aquinas, evrenseller hakkındaki bilgilerimizin gerçekte belirli şeyler hakkındaki bilgilerimize bağlı olduğunu biliyor. Ek olarak aklımız, öz ve varlığı birbirinden ayırt etme süreci sonrasında evrenselleri kavrar. Böylece aklımız otomatik olarak insanlara özgü gözlemlerimizden hareketle ortak olanı alır ve insanın evrensel olduğunu söyler. Ve bu evrensel, zihnin dışında gerçek var olan bir şey olduğunu belirten Platonik realizme karşı olan zihnimizde bir düşünce fikridir.

Tümeller problemi çerçevesinde Ockhamlı William'ın selefi olarak andığımız Duns Scotus'un (1265-1308) Aquinas ile gerçeklik üzerine görüşlerine dikkat etmek gerekir. Çünkü onun Ockhamlı ile ilgili görüşlere katkı sağladığı açıktır.

Her şeyin arasındaki benzerlikler açıkça gerçek yani Sokrates'in Platon ya da maymun gibi olduğunu söylememiz için kendi isteğimiz değil, bir neden var. Sokrates bir erkek ve aynı zamanda bir hayvandır. Gözlerimizin önünde, onlara yaklaştıkça çeşitli nesnelere varlığı sayesinde bu şekilde ilişkili bulduk. Sınıflandırmanın temeli bizim tarafımızdan yapılmadığı için, bunu yapıp yapmamak fark etmez. Ancak bu gerçekleşmeyecekse Sokrates'in bir ağaç olduğunu söylemek yanlış olur. Şayet

¹⁰ Thomas Aquinas, *Faith, Reason and Theology*, (Trans. Armand Maurer), Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1987, 72.

¹¹ Gilson, *Middle Ages*, 364.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümmeller Problemi

Sokrates ile yeşil yapraklı meşe palamudu taşıyan bir nesne arasında ilişki kurulsaydı genellikle meşe seçilirdi.¹² Bu benzerliklere evrensel adı verilir. Evrensel başlangıçta (Abelard'dan önce) belirli olandan ayırdı ancak şimdi belirli bir “nesne”nin kurucu unsuru olarak görülür.

Bir sınıflandırmanın diğerlerini içerdiği açıktır; birinci sınıflandırma bireyleri içerir. Böylece hayvanlar olduğu sürece erkekliğin “maymun gibi” olduğunu iddia edebiliriz. Sınıflandırma neticesindeki benzerlikler gerçektir ve bizim hatalarımız veya konseptlerimiz irademizden bağımsız olan gerçeklere dayanmaz. Daha yüksek sınıflandırmalar arasındaki benzerliklere değindiğimiz zaman tecrübeli gerçeklerden daha fazla ayrılmayız. Thomas ve Scotus'un bildiği gibi soyutlama, gerçeklerden ayrılma değildir sadece algılar üzerinden farklı bir türün gerçekliğine dikkat edilir.¹³

Diğer taraftan “daha yüksek” sınıflandırmaların belirli bir nesneyi daha fazla sayıda başka özelliğe bağladığı görülür. “Sokrates” ve “ağac”ı birleştiren derin konjonktürü; “Sokrates” ile “maymun”u daha yüksek olarak sınıflandırması ile eşleştirilemez. Çünkü yaşayan türler arasında çok sayıda özellik olduğunu biliyoruz.

En yüksek sınıflandırmalar neticesinde ortaya çıkan gerçeklikten kastettiğimiz şey budur. Şöyle ki Sokrates'i herhangi bir kişiden ayırmak için de bir neden vardır: hiçbir şey, tek bir unsur olarak kabul edilmeyeceğinden, ayırım tamamen gelenekseldir.¹⁴

Abelard bu benzerliklerin detaylardan ayrı olmadığını kabul eder. Üniversiteler aslında “içinde” şeylerdir.¹⁵ Bilinçsiz bir metafor mantığını zorlamak adına ayrıntılar evrenselleştirilmiş gibi. “Sokrates bir insandır” veya “Sokrates beyazdır” da asıl nesne (konu) Sokrates bir birleşik olarak kabul edilir ve beyazlık da bileşik bir unsur olarak kabul edilir. Sokrates ve diğer nesnelere arasındaki benzerlik ilişkileri gerçekte karmaşık Sokrates'i etkilemektedir.

Thomas'ın Scotus ile aynı fikirde oluşu ikisinin de benzerliğin “daha kapsamlı” olduğunu ya da sınıflandırma ne kadar yüksekse, onun dünyasındaki bilgisine o kadar fazla bilgi sunduğunu ortaya koyar.¹⁶ Scotus'un, Thomas'tan bu konuda daha fazla yanılığa düştüğünü şöyle ifade edebiliriz: Daha yüksek sınıflandırmada bir keskinleşmenin birine daha düşük bir bilgi sunduğunu ve dolayısıyla evrenin tüm bilgisinin, en yüksek sınıflandırma anlamının mantıksal bir açıklamasından kaynaklanabileceğini düşündüğü görülüyor.

Sokrates'i, Platon'da ayıran şey nedir? Sokrates her şeyde Platon gibiyse farkları nerededir? Sokrates'i daha küçük türe bölen nesnesinde “fark” bulunamaz. Bu yüzden “principium individuationis” teorisi ortaya koyulur.¹⁷ Bu ilke Sokrates'i, Platon'dan farklı kılan bireysellik ya da

¹² Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 258.

¹³ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 451.

¹⁴ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 259.

¹⁵ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 184.

¹⁶ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 581.

¹⁷ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 582.

onu bireysel yapan şeydir. Ockhamlı'nın zamanına kadar gerçek için "nesne" dememiz gerektiği gibi bir gerçeklik yansıtıyordu. Evrensel değildi ancak evrensel olana atıfla bu durum açıklanabilirdi. Ockhamlı ile birlikte bireyciliğin bir tür evrensellik olarak kabul edilmesiyle beraber bu durum aşılabildi.

C) Ockhamlı William

Ockhamlı William, tüm skolastik felsefedeki en tartışmalı düşünür olduğu kabul edilebilir. Bu tartışmaların çoğu, felsefe tarihçilerinin evrimsel sorunlara yönelik nominalist eğilimleri olarak anladıklarından kaynaklanabilir. Her ne kadar skolastik devri olan Aquinas ile karşılaştırıldığında küçük bir entelektüel figür olarak anlaşılması olmasına rağmen şu söylenebilir: Son kırk yıla kadar süren bir araştırmanın sadece Ockham'ın on dördüncü yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olduğunu göstermediği görülüyor ancak onun Scotus'un düşüncesiyle birlikte, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Orta Çağ Üniversitelerine hükmettiği söylenebilir.¹⁸ Ockhamistlerin çok geniş kapsamlı etkisinin tanınmasına rağmen, Skolastik dönemin sonlarında belirgin bir dogmatik Ockhamist okulunun olduğunu iddia etmek yanlış olur.¹⁹ Ockham'ın evrensel öğretisi onun ontolojisi iki konu üzerinden incelenir: Evrenseller sorunu ve kategoriler doktrini. Her iki tema, Ockham metafiziğindeki nominalist eğilim için tipiktir. Evrenseller sorununa olan çözüm, kavramsal gerçekçilik eleştirisini yansıtır. Ockham'ın evrenseller teorisinde yaptığı şey, evrensellerin varlığını reddetmek değil sadece akılda düşünce süreçleri olarak var olduklarını korumaktır. Bu konuda, evrenseller zihin dışında aslında mevcut değilse, isimlerden daha fazlasıdır. Yani evrenseller kavramların özlere ilişkin özel atıfları yoktur, ancak yalnızca zihinsel varlıklar olduğu gibi evrensellerdir. Kısaca belirli şeylere atıfta bulunan genel zihinsel terimlerdir.²⁰ Dahası Ockham'a göre ayrıntıların evrensel olanlarla değil, biliş yoluyla kavradığımız şeydir: her evrensel biliş, tekil bir şeyin bilişidir çünkü böyle bir evrensel biliş bize sadece tekil bir şey veya tekil şeyler hakkında bilgi verir. Bu nedenle, hiç kimse evrenselleri hiçbir zaman zihin dışında var olan tekil şeyler olarak anlayamaz. Bunun nedeni, tüm evrelerin zihinlerimizde belirli şeyleri kavrayabilmeleridir. Bununla birlikte bu durum sonrasında Aquinas'ın evrensel teorilerinde görüldüğü gibi benzer bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Yani Ockham'ın sözde bu nominalizmine nasıl cevap verildiği üzerinedir. Cevap olarak, kavramsal ifadeye aslında hem Ockham'a hem de Aquinas'a uygun olabileceği görülüyor. Ockham, Aquinas gibi, özün bilişi ile varoluş biliş arasında bir ayrım yapar: İlk soyut bilişimin varoluş bilişi olduğu ve daha az genel olmayan bir şey olduğu, sonuç olarak tekil bir şeye özel bir kavram olduğudur.²¹ Ockham, burada özün bilişi ile bir şeyin varlığı arasındaki farkı açıkça ortaya koyuyor. İlk olarak anlaşılan şey, bir varlık ve daha sonra evrensel ifadesidir.

¹⁸ Armard Maurer, *The Philosophy of William of Ockham*, Printed in Canada, 1999, 3.

¹⁹ Gilson, *Middle Ages*, 490.

²⁰ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 104.

²¹ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 186.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümel Problem

Netleştirmek için, ilk kavranan şey özel şeylerdir ve bu özelliklerden evrensel olanı türetiriz: Tekil bir şey ilk bilinen şeydir. Ufukta ilk gördüğüm şey tekil bir şey, bu şeyin bir insan olduğunu anladım ve yaklaştığında kendi özünü doğrulayabilirim. Ockham'ın anladığı gibi: Birinin bunun var olduğunu, başka birinin bunun bir hayvan olduğunu yargıladığım, üçüncü birinin bunun erkek olduğunu yargıladığım, dördüncü birinin de olduğunu iddia edebilirim. Bunun Sokrates olduğuna karar veririm. Sonrasında bu biliş örneği açıklığa kavuşturulur: Diyelim ki onu bir hayvan olarak görüyorum, çünkü ben zaten bir tür olan bir evrenselde sahip olduğum için, bu kavram sayesinde tanınma yolundayım. Bu daha sonra Ockhamistlerin evrensellerin belirli şeylerin bilgisine nasıl yol açtığını anladıklarını açıklar. Ockham için, evrenseller bir sınıflandırma sisteminin rolünü üstlenirler. Evrenseller belirli olanı türlerden ve cinslerden nasıl ayırt edebileceğimizdir. Bunun Ockham için anlamı, her özel şeyin evrensel bir türün parçası olmasıdır.²²

Ockham her bireyin evrensel olduğuna inanmadığını açıkça ortaya koyuyor: Hiçbir evrensel, tek ve sayısal olarak tek bir madde değildir. Eğer bu sözde olsaydı, Sokrates'in evrensel olduğunu ve dolayısıyla evrensel olanın belirli bir şeyden ayırt edilmesine rağmen, belirli şeylerden ayırt edilmeyeceğini düşünürdü. Bunun nedeni, evrensellerin özellikleri ayırt ettiğimiz sınıflandırmalar olmasıdır. Bu o zaman, anlamların özelliklerine dayanmasına rağmen, evrensellerin kendi başlarına ait olmadıkları anlamına gelir.²³ Aslında Ockham, evreni ayrıntılardan ayrı olarak düşünmenin sorun olacağını biliyor. Dolayısıyla, Sokrates'in insan doğası ya da insanlığın Sokrates'ten hiçbir şekilde ayrı olduğunu hayal etmemeliyiz.

Ockham için bu önemlidir, çünkü gerçekçi felsefelerde evrenseller ile gerçek ayrıntılar arasında bir ayrım güçlüdür. Dolayısıyla Ockham için, insanlığın evrenselliğini Sokrates'ten ayırmak saçmadır çünkü Sokrates, insanlığı onun kelimesini zihinsel anlayışımızın bir parçası olarak içerir. Ockham'a göre, tüm evrenler zihnindeki düşünce nesnelidir: Zeka, zihnin dışında bir şey gören, zihinde ona benzeyen bir resim oluşturur, böylece bizim durumumuzda zihnin dışında bir şey gördüğümüz resim bir kalıptır ve aklın dışındaki tüm tekil şeylerle ilgisizdir. Ve bu şekilde bir evrensellik, neslin bir sonucudur, yalnızca bir tür zihinsel imgelemektir ya da soyutlamadır.

Deneyim bizlere evrende, belirli şeyler veya nesnelere verir. Bu noktada Ockham'ın selefi Scotus ile hemfikir olduğunu gösterir çünkü Scotus ilk anlaşılır şeyin (primum intelligibile) karmaşıklığına değinerek tek kişilik bir varlık olduğunu ve böyle bir durumda evrensel olanı "soyutladığımızı" öğretir.²⁴ Bu ilk anlaşılır şeyin çevremizdeki şaşkınlıkla gözlemlediğimiz geneli içeren evrensel varlık veya gerçeklik olduğunu iddia eden Thomas'a karşıdır. Fakat algılanan ilk şey olan sadece psikolojik durumun bizi gözaltına almasına gerek yoktur. Her durumda bu detayların farkında olmalıyız.

²² J. Courtenay, *Ockham*, 157.

²³ Maurer, *William of Ockham*, 398.

²⁴ Maurer, *William of Ockham*, 219.

Ayrıntıların arasındaki benzerliklerin de farkındayız ancak yalnızca bir görüşme süreci sonrasında. Kendi istediğimizin benzerliğini kendi isteğimizle inşa ettiğimizi söylemek doğru olmayacaktır ancak “gibi” olması için bazı şeylerin “içinde” olması gerekir. Bununla birlikte ortaya çıkan keşiflerimiz sonucunda bireysel farklılıklar kadar gerçeklik söz konusudur. Ockham böyle bir şeyi asla reddetmez. Evrensel yalnızca ses (vox) ya da isim (nomen) değildir, bunlarla ilgili bilgimiz için ayrıntılardan ayrılmak gereklidir.²⁵ Thomas ve Scotus, soyutlama sürecinin bilinen nesnelere üzerinde bir fark yaratmadığını düşünürken Ockham, bildiğimiz yöntemin bilinen nesnelere bir fark yaratması gerektiğini algılar ve en azından bilinen nesnenin doğası bilgisinin doğası olarak değişir.

Ockham benzerliklerin varlığına ilişkin olarak hemfikir olmasına rağmen, evrenselin bir madde olmadığını ileri sürer. Burada Hume’un yaptığına benzer şekilde kasıtlı olarak bir menteşe gibi olması gerektiğini savunuyor. Çünkü madde, nesnel ve temel olarak gerçek olan herhangi bir şey anlamına gelir.²⁶ Temel olarak kasıt ise hem gerçeklik için başka bir şeye bağlı olmadığını hem de başka hiçbir şeye indirgenemeyeceğidir. Sokrates ve Platon’un bir ya da çok sayıda oluşan evrensel farklılıktan oluşması durumunda, bir evrensel varlığın olmadığını yani “insanın” sadece hiçbir amaç için bir kelime olmadığını kanıtlamak kolay olacaktır. Ockham’ın argümanlarını etkili kılmak için “Sokrates bir erkek” veya “Sokrates beyaz” gibi ayrımların “erkeklik” olan kısmını almamız gerekir. Bununla birlikte Scotus ve Thomas, Ockham’a “bireysel farklılığı” korumak konusundaki itirazları için zemin hazırlar. Bu neden şöyle bir ifade kullanılmalıdır: Sokrates’in erkekliğiyle Platon’un erkekliğiyle aynıdır veya farklıdır.

- a. Eğer farklıysa o zaman bellidir.
- b. Şayet aynıysa neden ikisini ayırıyoruz? Her ikisinde de ortak olan evrensel “erkeklik”in bireysel farklılıklarla bölünmüş, somutlaştırılmış olmasıdır. Fakat bu bireysel farklılıklar evrensel “erkeklik”le özdeş değilse veya onlarla uyuşmuyorsa, doğasını etkilemez ve bölünmemiş kalır;²⁷ ve eğer evrenselle özdeşleşmişlerse, o zaman bir kez daha sözde evrensel sadece özeldir. Bu nedenle bireysellik, gerçek evrensel olana eklenen veya bölen hiçbir şeyden gelmez. Kısaca var olan her şey tekildir.

Açıkça her şey birbirine benziyor. Çünkü aynı olan şey bir açıdan tekil diğer açıdan ise evrenseldir ancak akıl doğası gereği tekil ve böldüğü için aynı şeyleri yapamaz. Ockham ve muhaliflerinin varsaydığı gibi gözükse bile, “Sokrates’in öznesi” ya da “Sokrates’in erkekliği” vb. durumlar zihnin dışında gerçek olan şeylerden oluşur.

²⁵ Ed. Paul Vincent Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, Cambridge University Press, 1999, 123.

²⁶ Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, I.

²⁷ William of Ockham, *Ockham’s Theory of Propositions – Part II of the Summa Logicae*, (trans: Alfred J. Freddoso and Henry Schuurman), St. Augustine’s Press, Indiana, 1998, 92.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümellem Problemi

Ne şekilde iki görüş mümkündür, sorusunu Ockham değerlendirmek ister. İlk önce evrenselin doğası düşünülebilir, onun özü kavranabilir olmasıdır. Aslında sadece bir kavramdır. “İnsan” kelimesi dışsal bir gerçeğe değil, birçok özelliğe atıfta bulunmak için kullandığımız düşünceye atıfta bulunur. Bu nedenle evrensel olanın “nitelikler” olduğunu; yani “insan” derken, yalnızca kendi aklımızın eylemine, biliş eylemine değil, birkaç şeyle tek zihin arasında var olan bir ilişkiye atıfta bulunduğumuzu söylemek gerekir. Evrensel olan Hume’un bazen kelimesini kullandığı anlamda bir kavram veya fikirdir. Tek farkı bunun geleneksel veya keyfi bir hayal olmadığıdır. Ağaçları aynı adla çağırmanın onların zihinle olan ilişkilerinin aynı olmasından kaynaklanır. O halde her evrensel, olası bir görüşe göre, anlama eyleminden ayrı olmayan bir akıl (niyet) anlamına gelir.²⁸ Dolayısıyla evrenselliğin bir madde olmadığı ve söylememiz gerektiği gibi kavramsal bir nesne olduğu konusunda durum netleşir.

Ockham, “insan”ı tanımladığımız zaman nesnelere dünyasında bulunmayan bir şeyi ifade etmemiz gerektiğine şaşırır. Yalnızca ayrıntılardan onlarla birlikte bulunan bir nesneyi özümsemekle kalmıyoruz aynı zamanda daha ileriye gidiyoruz.²⁹ Bu nedenle beyazlık dediğimde, sadece bir masa örtüsü ile bir kağıt parçası arasındaki benzerliğe atıfta bulunabiliriz ama ne masa örtüsü ne de kağıt parçasının elverişli olmadığı ideal bir beyazlığa işaret edebilirim. Bu yüzden benzerliği (Aristotelesci evrensel) ve ideal (Platonik fikir) arasında ayırmalıyız. Fakat onları Thomas, Scotus, Ockham ve modern düşünürlerin yaptığı gibi karıştırırsam o zaman “evrensel” kavramı sorunsallaşır.

Ockham’ın bakış açısından belirli şeylerin ve benzerliklerin farkında gibi görünüyoruz. Ayrıntıların kendilerini seçenler tarafından oluşturulduğunu gösterme girişimi ya da aynı olduklarından söylenecek olan girişimler, her birinin içinde ortak şeyler olduğundan ayrıcalıklar yok sayılabilir.

Neyin gerçek olduğunu açıklamaya teşebbüs etmek, böyle bir gerçeğin bulunmadığını savunmamıza neden olabilir. Fakat bu amaç için görünüşün tek rehberimiz olduğunu varsaymak zorunda kalırsak, sonucumuz kesinlikle değersizdir. Bu yapılan Scotus’un yaptığı şeydi: iki şey arasındaki benzerlik veya benzerliğin varlığını kullanması için iki şey olmadığını ya da başka hiçbir benzerliğin olmadığını gösterir. Bu Ockham’ın savıdır. O evrensel olanın, öznel olarak var olan, keyfi bir sınıflandırma olduğu anlamına gelir. Zihin olmadan, bir tür amaç veya varoluş olarak var olduğunu düşündüğümüz gibi var olan bir idealin (Platonik fikir) olmayacağı anlamına gelmez. Bu nedenle benzerlik, benim tarafımdan tasarlandığı gibi bir tür amaç veya model olan bir gerçekliğe referansla açıklanmaktadır. “Zihnin işaret ettiği şey” dir (niyet).³⁰

²⁸ Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, 72.

²⁹ Ockham, *Part II of the Summa Logicae*, 102.

³⁰ Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, 71.

Ockham'ın kendi görüşünü ifade ettikten sonra itirazlara olan cevabı merak edilebilir: Özel ve evrensel arasındaki ilişki noktasında farklı niteliklerin koleksiyonları olarak değil, sayısal olarak farklı olan özelliklerin varsayılmasını gerektirdiğini ve özelliklerin gerçekliğinden farklı olan bir çeşit realitenin varlığını ima eden benzerliklerin gerektirdiğini görür. Aynı şeyin aynı anda hem tek hem de çok olduğunu söylemeyecek kadar iyi bir mantık süreci içerir ancak eşsiz olanın içinde olmayan üçüncü bir gerçekliğe, başka herhangi bir eşsiz şeyle aynı ilişkiye sahip olabileceğini görmez.³¹ Herhangi bir anlamda ikisinin de bir bileşenidir. Fakat evrenselliği anlama konusundaki yetersizliği ne olursa olsun, sayısal farkın özü olduğu noktasında tamamen açıktır.

Bütün gerçek birlik sayısaldır aynı şekilde tüm gerçek çeşitlilik sayısaldır. Böylece belirli bir fark bile sayısaldır. Sayısal çeşitlilik, spesifik veya genel çeşitlilikten daha önemlidir çünkü eğer cins veya türler arasında çeşitlilik niceliği değil çeşitliliği artırır.

Ockham, belirli bir kavramı çok açık bir şekilde geliştirmiş görünüyor; ama evrensel olanı çoğunlukla olumsuz terimlerle konuşuyor gibi görünür. Bir yanda Scotus'un diğer tarafta olduğu kadar sınırlı olduğunu ya da Hume'un "soyut fikirler" dediği şeyi evrensel kıldığını söyleyen bazı doğrular olabilir ama Felsefe tarihçilerinin bu konuda yanlış anladıklarını söylemek yersiz olmayacaktır.

Aquinas ve Ockhamlı'nın evrensel teorisi birçok benzerliği taşır. Aslında, Aquinas tarafından sunulan bazı fikirler en iyi şekilde Ockhamist açıdan anlaşılabilir.³² İkisi arasındaki merkezi benzerlikler şunlardır: 1) evrensellerin bir özelliklere bağlı olduğu, 2) aklın özü varoluştan ayırdığı ve 3) evrensellerin yalnızca zihinsel olarak akla gelen şeylerde var olduğu. Aquinas ve Ockham, evrensellerin özelliklere bağlı olduğunu bilir.³³ Aquinas için, evrenseller ayrıntılara dayanır çünkü evrenseller hakkındaki bilgilerimiz bizim özel bilgilerimizden ikincisidir. Ockham'ın anladığı gibi, ilk önce bildiğimiz bireysel bir şey. Ockham bunu açıklamak için bir mesafeden gelen adam örneğini kullanır. Spesifik olarak, her iki teoride de, özelliklerin bilgisinin bu önceliği öz ile varoluş arasındaki farka geri döner. Hem Aquinas hem de Ockham, bir şeyin özünün resmen ayrılmazsa bir şeylerin gerçek varlığına bağlı olduğunu kabul eder. Bu şekilde, Ockham'ı bir nominalist olarak etiketlemek ayrıca bu etiketi Aquinas'a atfetmeden yanlış yönlendirmek olacaktır. Ayrıca, nominalizm teriminin Ockham'ın düşüncelerine bile atfedilip atfedilemeyeceği sorgulanabilir. Bu, nominalizmin daha aşırı modernist görüşleri çerçevesinde ortaya çıkan Ockhamlı'ların reddinin bir onayı olarak görülebilir. On ikinci yüzyılın başlarında Roscellinus'un nominalizmi gelince, başka bir ayırım yapılabilir. Felsefi bir konum olarak nominalizm temel olarak on ikinci yüzyılda başlıyor gibi görünüyor. Ancak Roscellinus,

³¹ William of Ockham, *Ockham's Theory of Terms – Part I of the Summa Logicae*, (trans: Michael J. Loux), University of Notre Dame Press, Indiana 1974, 47.

³² J. Courtenay, *Ockham*, 96.

³³ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 248.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümelemler Problemi

Abelard ve Champeux'lu William gibi düşünürlerin nominalizmi, Ockham'ın suçlandığından kesinlikle farklıdır.³⁴

Gerçekte Ockham cins ve türlerin varlıkların gerçekliğinde kurulduğunu savunur. Reddettiği şey, bu kategorileri haklılaştıran metafiziksel benzerlik değil, bir tekil herhangi bir yönünün olduğu iddiasıdır.³⁵ Örneğin herhangi bir anlamda paylaşılan veya ortak olan bir doğanın olduğu iddiası gibi. Bu ayırım oldukça önemlidir ve anladığım kadarıyla katı bir nominalizmin Ockhamlı'ların düşüncelerine atfetmesini kaldırır. Daha önceden açıklandığı gibi Ockham, Akılda bir kavram olarak deneyimlenen bireysel şeyler arasında gerçek bir benzerliği inkar etmediğini düşündü. Daha önce de gösterildiği gibi, zihin evrenselleri, özün varoluştan ayırt edilmesinde yer alan soyutlama süreci boyunca kavrar. Bu ilk benzerlikten kaynaklanmaktadır çünkü evrenseller ayrıntılara bağlıdır. Evrenseller sadece zihinleri kavradıklarında var olurlar. Bu nedenle hem Aquinas hem de Ockham için, evrenseller dış dünyada değil yalnızca aklın düşünce süreçleri olarak var olurlar. Evrensel, yalnızca ad (nomen) değildir dolayısıyla eğer nominalizm de olsa saf bir nominalizm değildir. Ockhamlı'nın konumu, hem hedeflerin gerçekliği hem de onların bilişlerimizin gerçekliği konusunda ısrar ettiği epistemolojik ve metafiziksel bir gerçekliktir.

Ockhamist düşünce yine de nominalist felsefenin en büyük şeması içindedir. On ikinci yüzyılda nominalizmin evrenseller üzerindeki çatışmayla bir ilgisi yoksa Bonaventura ve Aquinas'ın zamanından önceyle bağlantı kurulabilir.³⁶ Nominalizmin Ockhamla ilişki kurup bağlanmadığı gibi on beşinci yüzyılın sonlarında ve hatta o zaman evrenseller sorunuyla ne kadar ilgisi olduğu görülür. Tarihsel olarak bunun on altıncı yüzyıl başlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. O zamandan beri geleneksel görüşe neyin denk geldiğini tartışan ilk iki kişi olabilir: Roscellinus, nominalist okulu on birinci yüzyılın sonlarında kurardı, ardından her ikisi de evrensellerin yalnızca isimler olduğuna inanan Abelard ve Ockham'ın on dördüncü yüzyıldaki konumunu yeniden ortaya koyduğudur. Bu anlayışla birlikte Ockham'ın nihayet mitolojik Orta Çağ sentezini tahrip etmesine yardım eden gevşek nominalizm iddialarından kurtulabileceğine inanılabilir. Dahası, Ockhamistlerin evrenselleri anlamalarının hem Aquinas hem de Abelard'a çok benzer olduğu açıktır.³⁷ O zaman şöyle bir soruyla muhatap olmamız içten bile değil: Bu evrensel görüş, Skolastik dönemin sonunda tükeniyor mu yoksa Rönesans düşüncesinde devam ediyor mu?

Son olarak, Orta Çağ Skolastik felsefesindeki evrenseller problemini merkeze alan düşüncelerle birlikte en açık fikir, hiçbir şeyin görüldüğü kadar açık olmadığıdır. Yukarıda da anlaşılacağı gibi felsefe tarihi modern anlayışının, nominalizm ve realizm etiketlerinin evrensellerin ontolojik sorununa uygulanmasında, yanlış olduğunu savını ileri süren birçok sesler duyulabilir.

³⁴ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 59.

³⁵ Ockham, *Part I of the Summa Logicae*, 94.

³⁶ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 77.

³⁷ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 95.

Ayrıca bu konuya ilişkin çağdaş araştırmalara uygulanabileceği gibi, evrensel sorunun geleneksel yorumuna dikkat çekebilir. Platonik ve Aristotelesçi düşünce arasındaki tutarsızlıkları ortaya koyarak tarihi temelin kurulması sağlanır fakat esnek olmayan nominalizmin anlamı üzerine tartışmalar henüz çözülmüş bir mesele değildir.

Kaynakça

Aquinas, Thomas, *Faith, Reason and Theology*, (Trans. Armand Maurer), Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1987.

Gilson, Etienne, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York 1954.

Hoffecker, Andrew, *Systematic Theology, "Peter Lombard, Master of the Sentences"*, September 1 st, 2012.

Hyman, Ed. Arthur, James j. Walsh, Thomas Williams, *Philosophy in the Middle Ages* (Third Edition), Hackett Publishing Company, Inc, Indianapolis/Cambridge.

I. Marthaler, Ed. Berard, *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition), Thomas Gale, Washington, D.C.

J. Courtenay, William, *Ockham and Ockhamism*, Leiden/ Boston, 2008.

Kenny, Anthony, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi - II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*, (çev: Şeyma Yılmaz), Küre Yayınları, İstanbul 2011.

Maurer, Armard, *The Philosophy of William of Ockham*, Printed in Canada, 1999.

Ockham, William, *Ockham's Theory of Propositions – Part II of the Summa Logicae*, (trans: Alfred J. Freddoso and Henry Schuurman), St. Augustine's Press, Indiana, 1998.

Ockham, William, *Ockham's Theory of Terms – Part I of the Summa Logicae*, (trans: Michael J. Loux), University of Nötre Dame Press, Indiana 1974.

Spade, Ed. Paul Vincent, *The Cambridge Companion to Ockham*, Cambridge University Press, 1999.

MAĞRİB'Lİ MUTASAVVIF ABDURRAHMAN B. YUSUF EL-LİCÂÎ'NİN KELAMÎ GÖRÜŞLERİ

MAGHRIB SUFIST ABDOURRAHMAN B. YOUSUF AL-LICAI'S VIEWS OF KALAM SCİENCE

Aziz Ömer GÜZEL¹

Öz

Bu makalede, hicri altıncı yüzyılda, Mağrib'te yaşamış bir mutasavvıf olan Abdurrahman b. Yusuf el-Licâî'nin Kelam ilmine dair görüşleri incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde, Licâî'nin üslubundan söz edilmiş, onu farklı kılan hususa dikkat çekilmiştir. Nitekim o, Kelam konularını inceleyen bir mutasavvıf olması hasebiyle öneme haizdir. Sonra konuyla irtibatlı olarak onun yaşadığı bölgenin, dönem içerisindeki sosyo-politik çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Murâbitlar Devleti ve sonrasında kurulan Muvahhidler hakkında kısa bilgi sunulmuştur. Ardından onun hayatı, ailesi tanıtılmış ve ilim anlayışı betimlenmeye çalışılmıştır. Licâî'nin telif ettiği eserlere değinildikten sonra onun ele aldığı ilahî sıfatlara yer verilmiş son olarak da incelediği müteşâbih lafızlar sıralanmıştır. Sonuç bölümünde ise ulaşılan neticelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Mağrib, Mutasavvıf, Mütেকellim, Sıfat, Müteşâbih, Haberî Sıfat, Licâî.

Jel Kodlar: Z-12, Z-19

Abstract

In this article, the views of Abdourrahman b. Yousuf al-Licâî about theolog, a sufi who lived in Maghrib in the sixth century, are examined. In the introduction part of the study, the style of Licâî is mentioned and the issue that made him different is noted. Thus, he is important because he is a sufist who studies the subjects of Kalam. Then, the socio-political framework of the region in which he lived is tried to be described. For this purpose, brief information is given about the Almoravids State and the Almohads established thereafter. Then her life and her family are introduced, and her understanding of science is tried to be described. After mentioning the works that Licâî compiled, the divine attributes that he handles are included, and finally the mutashabih (metaphorical verses) words he examined are listed. In the conclusion part, the results achieved are included.

Keywords: Teology, Maghrib, Sufi, Theologian, Adjective, Mutashabih, the Revealed Attributes, Licâî.

Jel Codes: Z-12, Z-19

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, azizomerguzel@gmail.com, 0000-0002-5132-7893

Giriş

İslam inanç esaslarını, akıl ve nakil bağlamında değerlendirerek, bu esaslara yöneltilen şüpheleri ortadan kaldırma amacı taşıyan Kelam ilmi, hicrî ikinci asırdan itibaren teşekkül etmeye başlamıştır. Bu alanda söz söyleyen, eser telif eden âlimler ise farklı coğrafyalarda takipçi bulmuştur. Bu isimlerden biri de Mağrib'te yaşamış bir mutasavvıf olan Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Yusuf el Licâî'dir. Felsefe ile memzuc kelam döneminde sade ve anlaşılır bir üslupla konuları ele alan düşünür, sahih akaid bilgisinin irfana ulaşmada zorunlu olduğunu kabul ederek iki ilim dalı arasında insicamı yakalamış bir mütakellim-mutasavvıf olması yönüyle önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Abdurrahman b. Yusuf el-Licâî'nin hayatı, ilim anlayışı, eserleri ve yaşadığı coğrafyada hâkim olan siyasi - sosyal durum hakkında genel bilgi verildikten sonra onun ele aldığı kelamî meseleler ve müteşâbih lafızlar incelenmiştir. Tasavvuf alanında eserler telif eden Licâî, örneğine az rastlanır şekilde Kelam konularına da yer vermiş, mârifetullahı ulaşma hususunda - mutasavvıfların aksine- nazara yani akli istidlallerle bilgi edinimine büyük ehemmiyet atfetmiştir. Böylece o, Allah'ı bilmede kalpten önce akla önemli bir fonksiyon yüklemiştir. Araştırmalarımıza göre, İbn Yusuf'un kelam anlayışı hakkında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Licâî hakkında telif edilen tek eser ise Adem Çatak'ın kaleme aldığı *Mağribli Sufî Abdurrahman b. Yusuf el-Licâî* adlı eseridir. Bu eserde onun tasavvufi görüşleri incelenmektedir. Araştırmamızda onun hakkındaki bilgiler ve görüşleri betimleme yöntemiyle incelenmiştir.

1. İbn Yusuf el-Licâî'nin Yaşadığı Dönemde Mağrib

Licâî'nin düşünce kodlarının anlaşılabilmesi ve hakikate uygun sonuçlar elde edilebilmesi için onun yaşadığı coğrafyada hâkim olan siyasi ve sosyal durumun incelenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Licâî'nin yaşadığı dönem Murâbitlar Devleti'nin yıkılıp Muvahhidler Hareketi'nin yükselişe geçtiği bir dönem olarak karşımıza çıkar. Dinî temelli bir idare olan Murâbitlar, Yusuf b. Taşfin (v. 500/1106) zamanında en geniş sınırlara ulaşmış; Endülüs'te yok olmaya yüz tutan Müslüman varlığının devam etmesine olanak tanımıştır. İlme ve âlimlere ehemmiyet veren İbn Taşfin'den sonra başa geçen yöneticilerin uygulamaları sebebiyle Malikî fukahâ nüfuz elde etmiş idare tarafından alınan kararlar onların onayına bağlanmıştır. Bunun sonucunda mezhebe mensup fakihlerin keyfi kararlar verdiği de söylenmektedir. Söz konusu mezhep temelli fetvalardan biri Hüccetü'l-İslam İmam Gazzâlî (v. 505/1111)'ye ait olan İhyâ'nın yakılmasına ve okunmasının yasaklanmasına da sebep olmuştur (Merâkeşî 2006: 130-131; Yiğit 2006: 153).

Bahsettiğimiz bilgiler ışığında, zikrettiğimiz kaynaklara dayanılarak Licâî'nin yaşadığı dönemden önceki asırda, ilmî faaliyetlerin çeşitli engellerle karşılaştığı söylenebilir. Murâbitlar ile Endülüs'ü ele geçirmeye çalışan Hristiyanlar arasındaki mücadeleyi ve halkın Murâbitlar Devleti'nde hâkim olan uygulamalara tepkisini fırsat bilen Muhammed b. Tûmert el-Mehdî (v. 524/1130) Sûs şehrinde halkı arkasına alarak Murâbitlar'ı dinden çıkmakla itham etmiş ve yönetime karşı isyan

başlatmıştır. Yoğun mücadeleler sonucu bu şehri ele geçirerek Muvahhidler hareketini başlatmıştır. Halk nezdinde karşılık bulan hareketin başına, İbn Tûmert’ten sonra Ebû Muhammed Abdülmü’min el-Kûmî (v. 558/1163) geçmiş ve o Murâbitlar Devleti’ne son vermiştir (Sallâbî 1997: 220; Özdemir 2006: 410-411).

Halkı katı mizaçlı ve göçebe hayat süren Berberîlerden oluşan Murâbitlar’da toplum kabile kültürüne göre yaşam sürmektedir. Bunun bir sonucu olarak, ilim ve fikir alanlarında kayda değer gelişim görülmemiştir (Yıldız 1992: 482; Fayda 1992: 311 vd.). İtikatta selef âlimlerinin takip ettiği yöntem kabul edilmiş, rey kerih görülerek müteşâbih haberlerin tevilinden kaçınılmıştır. Bu tutuma, Muvahhidler ile son verilmiştir (Nâsirî 1997: 1,196).

Arif AYTEKİN’in belirttiğine göre, Murâbitlar döneminde toplumdaki kötü gidişat, ahlakî çöküş, dinin ana metinlerinden uzaklaşma ve Allah hakkında teşbihe varan düşünceler İbn Tûmert’i ıslah çalışmalarına girişme hususunda motive etmiştir. Öyle görünüyor ki bu amaçla ilim tahsil eden ve insanları sahih kabul ettiği değerlere davet eden İbn Tûmert’i, idareyi ele geçirmeye sevk eden de bu fikirdir (1999: 425).

İlim merkezlerinde eğitim gören İbn Tûmert’in Gazzâlî’den de ders aldığı zikredilmektedir (Sallâbî 1997: Harekât 2000: 246-247; Dinç 2018: 358). Fıkıhta Malikî mezhebinin görüşlerini takip etmesine karşın görüşleri tevhid ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma konularında Mutezile, mehdilik konusunda Şia, tekfir anlayışında da Haricilik ile benzerlik taşıyan İbn Tûmert, dört halifenin meşruiyeti ve diğer konularda genel olarak Eşarî itikadını benimsemiş görünmektedir. İnanç alanındaki bu tavrı onu bir mezhep kimliğiyle tanımlamayı güçleştirmektedir (Beyzak: 1971; Hamde 1986: 270). İbn Tûmert’in fikir noktasındaki temsiliyle takipçileri tarafından kurulan Muvahhidler Devleti’nde halk ve ulema nezdinde daha özgürlükçü bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Murâbitlar döneminde oldukça cansız ilerleme kat eden Eşarî akîdesi, Muvahhidler Devleti’nin teşvikiyle yayılma imkânı bulmuştur. Yine bu dönemde bazı din adamlarının karşı çıkmasına rağmen, tasavvuf ilmi alanında da çalışmalar yapılmıştır (Özdemir 2013: 412). İki siyasî oluşum arasında bir karşılaştırma yapacak olursak Murâbitlar’ın halkı kontrol altında tutmak için baskıladığı, ilim faaliyetlerinin ancak fukahâ eliyle deruhte edilebildiği; Muvahhidler’in ise bu durumu kendi lehlerine kullanarak daha özgürlükçü bir yönetim ihdas ettikleri söylenebilir.

2. Abdurrahman b. Yusuf el-Licâî’nin Hayatı, İlim Anlayışı ve Eserleri

2. 1. İbn Yusuf el-Licâî’nin Hayatı ve İlim Anlayışı

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Licâî’nin asıl adı Abdurrahman, babasının adı ise Yusuf’tur. Doğduğu Licâye adındaki bölgeye nispetle Licâî şeklinde anılmıştır. Hicrî 599 yılında vefat eden Licâî, Muvahhid halifeleri Abdülmü’min b. Ali (v. 558/1162), Yusuf b. Abdülmü’min (v. 580/1184) ve Yakup b. Yusuf (v. 595/1198) ile çağdaştır (Licâî 2001: 5-13). Yaptığımız araştırma sonucunda Licâî’nin hocalarından birine ya da bir talebesinin ismine rastlanamamıştır.

Licâî, bir mutasavvıf olmasına rağmen kelimelerin ilminin ulûhiyete dair konularını dirayetle ele almış ve tutarlı izahlarda bulunmuştur. Eserlerinden, onun hem zahirî hem de manevî ilimleri tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Kelam alanıyla ilgili olarak Allah'ın varlığı, bilinmesi, zâtını tanımayı sağlayan selbî ve sübûtî sıfatları gibi konulara değinen Licâî, ağırlıklı olarak müteşâbih lafızları inceleyip tevil etmiş; buna paralel olarak oluşturduğu tenzih doktrinini zikrettiği her konuya uygulamıştır. Belli bir sistem içerisinde tüm konulara yer vermek yerine birtakım başlıkları seçmiş olması, onun izahına hacet duyulan mevzulara ağırlık verdiğinin göstergesi sayılabilir. Döneminde yaşayan kelimcilerin aksine sade bir üslup kullanması ise onun geniş halk kitlesine ulaşmayı gaye edindiğinin göstergesi sayılabilir.

2.2. İbn Yusuf el-Licâî'nin Eserleri

Tamamı tasavvuf alanıyla ilgili eserler kaleme alan Licâî, Kutbu'l-Arifin fi'l-Akaidi ve't-Tasavvuf adını verdiği ve üç ana bölüme ayırdığı bu en kapsamlı eserinin ilk bölümünde, kelam ilmine dair görüşlerini açıklamıştır. Burada o, kelam konularına yer vererek tasavvufa giren kişiyi İslam inancına uymayan görüşlerden sakındırmayı amaçlamaktadır. İkinci bölümde tasavvuf ilmiyle ilgili olarak edep konusunu ele almış, insanlara karşı edep, kişinin kendi nefesine karşı edep ve Allah'a karşı edep başlıklarına yer vermiştir (Licâî 2001: 65). Üçüncü bölümde ise batınî meseleler ve sırlar hakkında bilgi vermektedir. Licâî, Kutbu'l-Arifin adlı eserini mârifetullah'a ulaşmak isteyen herkesin okuması ve anlaması gerektiğini beyan etmektedir (Licâî 2001: 67).

Şemsü'l-Kulüb ise Licâî'nin tasavvuf makamlarını kendine ait bir sıralamayla yazdığı eseridir. Kutbu'l-Arifin adlı eserinde olduğu gibi bu eserin 31 babından ilkinde mârifetullah konusunu ele alır. Yani ilk olarak Allah'ı bilmek bahsi ele alınır. Bu eserde sunduğu itikadî meseleleri ihtilaflara yer vermeden ve Ehl-i Sünnet inancına uygun olacak şekilde işlemiştir. Genel olarak onun burada, okuyucuyu teşbihten sakındırma amacı güttüğü anlaşılmaktadır. Müteakip başlıklarda müellif; riyazet, tevbe, vera', zühd gibi tasavvuf ıstılahına ait kavramları izah etmektedir (Licâî 2012: 189). Ona nispet edilen Şemâilü'l-Husûs adlı eser ise havas ehlinin özelliklerini muhtasar bir tarzda sıraladığı risalesidir (Aktaran: Çatak 2016: 44).

3. Licâî'ye Göre İlahî Sıfatlar

Sözlükte özellik veya nitelik yönüyle bir şeyin adlandırılması (Isfahânî 2009: 873) şeklinde tanımlanan sıfat, ıstılahta ilahî varlığın zâtına izafe edilen mana ve mefhum olarak tanımlanmıştır (Özler 2016: 111). Ana kaynaklarda yaratıcıya izafe edilen isim ve sıfatların mahiyeti, anlaşılmasındaki keyfiyet ve ilahî zât ile irtibatı çerçevesinde yorumlar yer almaktadır.

Eşarî âlimlerin kabul ettiği sıfatların neredeyse tamamını açıklayan Licâî, Allah'a izafe edilen sıfatların muhdes değil Ehl-i Sünnet'e muvafık olarak kadim olduğunu dile getirir (Licâî 2001: 50). Ancak o, zâtî sıfatlar arasında bir ayırım yapmadan ele aldığı tüm sıfatları sıralayarak açıklamıştır.

Vücut, zihin dışında Allah’a ait gerçekliğin bulunduğunu ve yokluğunun düşünülemediğini belirten sıfattır (Yavuz 2013: 36). Licâî’ye göre mutlak surette var olan ve ademi düşünülmemeyen Allah, vücut sıfatına sahiptir. Müellif, Allah’ın varlığının zorunluluğundan çeşitli vesilelerle bahsetmiştir (Licâî 2001: 48; Licâî 2012: 188).

Varlığı geçmişe dayanmak, üzerinden zaman geçmek şeklinde tercüme edilen kідem sıfatı (Isfahânî 2009: 660), ilahî varlığın başlangıcının olmamasını daha genel ifadeyle, var oluşunun zamanla kayıtlanmamasını ifade eder (Yavuz 2002: 394). Licâî’ye göre ise Allah, mevcut olan her şeyin aksine bidayeti olmayan ve başlangıcının dayandığı bir an bulunmayandır. Onun kendisini var ettiği bir başlangıçtan da söz edilemez (Licâî 2001: 45-46; Licâî 2012: 188).

Fena kelimesinin zıddı olan beka, varlığının sonunun olmaması anlamına gelir. Cüveynî, kідemi sabit olan varlığın ademinin muhal olduğunu belirtmiştir (Cüveynî 20016: 18). Allah’ın zatının, varlıkları yaratmadan önce var olması gibi onlar yok olduktan sonra var olması da hakikidir. Onun kідemine bir başlangıç olmadığı gibi bekasına da bir son tahayyül edilemez. Bütün fani varlıklar yok olduktan sonra da Allah kalıcıdır (Licâî 2001: 45-51; Licâî 2012: 188).

Muhâlefetün lillahâdis sıfatı, Allah’ın yaratılmışlara özgü vasıflardan müstağni ve münezzehe olduğunu ifade etmektedir. Licâî’nin açıkça yer vermediği ama genel izahlarını en çok ilgilendiren sıfat muhâlefetün lillahâdistir. Çünkü o müminleri, Allah’ın herhangi bir varlığa benzetilmesi ve teşbihe varan fikirlere yönelmesi gibi durumlardan sıkça sakındırmıştır. Onun izah ettiği hemen her konu bir yönüyle bu sıfatın alanına dâhildir. Licâî, yaratan ile yaratılan arasında hiçbir benzerlik kurulamayacağını, teşbihin sakıncalarını sıklıkla vurgulamıştır (Licâî 2001: 47-48).

Sözlükte doğrulup ayakta durmak anlamına gelen kıyam ile kendiliği ifade eden nefis kelimesinden terkip olunan *kıyam binefsihi*, Allah’ın var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymadığını ifade etmektedir. Licâî, bu sıfatın ilahî varlığı yaratılmış varlıklardan ayıran en önemli farklardan biri olduğuna işaret etmektedir. O, istiva konusunu açıklarken bu sıfatı da izah etmektedir (Licâî 2012: 188).

Vahdaniyet, Kur’an’da Allah’a izafe edilen önemli sıfatlardandır (Zümer 39/4; İhlas, 112/1-4). Kavramın kökünü teşkil eden vahid kelimesi inkisamı yani bölünmesi mümkün olmayan şeyi ifade etmektedir (Isfahânî 2009: 857). Licâî, Allah’ın kendisine has egemenliği ve iktidarı ile yaratma fiilinde bulunduğunu, bu durumun mutlak olarak bir teklikten ileri geldiğini beyan eder. Yani Allah varlığında ve yaratmasında tektir, vahdaniyet sahibidir (Licâî 2001: 49).

Hayat, canlı ve diri olmak anlamına gelir (Isfahânî 2009: 268). Zira âlemi yaratan varlığın hayat sahibi olmaması düşünülemez. Licâî, her şeye güç yetiren mutlak egemenlik sahibi yaratıcının diri olmamasının düşünülemediği noktasından hayat sıfatını izah eder (Licâî 2001: 53).

İlim, bir şeyin hakikatini bilip iç yüzüne hâkim olmak anlamındadır (İsfahânî 2009: 131). Allah'a isnat edildiğinde insanların ilmine benzemeyen kadim bir bilmeyi ifade etmektedir. Licâî yaratıcı vasfına sahip olmanın sonsuz ve kadim ilimle mümkün olacağını savunmaktadır. Yine o, Allah'ın hem cüzleri hem de külleri ayrıntısıyla bildiğini belirtmektedir. Onun ilmi, nazar ve çıkarsamalara dayanmaz (Licâî 2001: 47-48).

Bir şeyi istemek anlamına gelen irade, meşiet ile eş anlamlı kullanılmaktadır (Cürcânî 2004: 16). Licâî'ye göre irade, ancak gerçekleşecek olanların veya yaratmayı istediklerinden daha geneldir. Mevcudat ile ilgili vuku bulan bütün işleri, değişime uğramayan irade sıfatıyla icra eder (Licâî 2001: 50-51).

İrade kuvvesine etkide bulunan sıfat ise kudrettir (Cürcânî 2004: 145). Kudret, Allah'a izafe edildiğinde eksiksiz yapmayı ifade eder. Licâî'nin ifadesiyle, Allah'ın varlığı eşsiz şekilde farklı tür ve özelliklere sahip olarak yaratması kudret sıfatından ileri gelir. Kendisine hiçbir engelin taalluk edemeyeceği Allah, mutlak iktidar sahibidir (Licâî 2001: 51-52). Licâî tarafından sem ve basar sıfatları da Ehl-i Sünnet'e uygun olarak işitme ve görme şeklinde anlaşılmıştır (Licâî 2001: 52).

Kelam sıfatını da Eşarî doktrine uygun şekilde susma ve bildiklerini saklama gibi menfi durumlardan uzak oluşu ispatta değerlendiren Licâî (Licâî 2001: 51) son olarak tedbir adını verdiği ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin kullanmadığı bir sıfattan söz eder. Licâî bu sıfatı, işleri düzene koyma manasında kullanır. Ezeli bir düzenle belirlenen mevcudat, ilahi tedbire göre varlık âlemine çıkar (Licâî 2001: 50).

4. Licâî'nin İncelediği Müteşâbih Lafızlar

Allah'ın zâtına ait sıfatları Eşarî mezhebine uygun olarak inceleyen Licâî, tartışmaların günümüzde de devam ettiği bazı müteşâbih kavramları da değerlendirmiştir. Zaten tüm lafızların incelenmesi künhü bakımından zor görünmektedir. Bu lafızların önemli bir kısmını Allah'ın başka bir varlığa benzetilmesi fikrini akla getiren haberî sıfatlar teşkil etmektedir. Sözü edilen haberleri sözlük anlamları üzerinden yorumlamak antropomorfizme sebep olurken nefyetmek ta'til anlayışına götürür (Çelebi 2009: 105). Müşebbihe gibi fırkalar bahse konu bilgileri olduğu gibi anlamayı tercih edip teşbihin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kimileri tamamen reddetmiş kimileri de anlaşılması noktasında durmayarak yorum yapmaktan geri durmuştur. Önemli sayıda mütekellim tevîl yolunu benimsemiştir. Licâî de bunlardandır. Zira o teşbih ve tatil fikrinin çelişkisinden yola çıkarak tevakkuf etmenin ilahî iradeye ters olacağını belirterek anlaşılması mümkün görünmeyen kavramları farklı manalara raci kılmıştır (Licâî 2001: 54 vd.)

4.1. Allah'ın Arşa Kurulması (İstiva)

Bir yere kurulma, bir yerde oturma anlamına gelen istiva (İsfahânî, 2009, 439) Kur'an'da insana atfedildiğinde, rüşet çağına ulaşma (Kasas, 28/14), gemiye yerleşme (Müminûn, 23/28) gibi

anamlarda kullanılmıştır. Licâi, istivayı dört hususu açıklayarak vuzuha kavuşturur. Buna göre ilk olarak kişiye düşen, Allah’ın kıdemini bilmektir. Zira Allah, hiçbir varlık yokken de vardır. Arş ise sonradan yaratılmıştır. Arş da dâhil cümle hadis varlıkların, Allah’ın varlığı karşısında bir hiç olduğu bilinmelidir. Ona göre kelimenin sözlük manası dahi Allah’ı arşta oturan bir varlık olarak tasavvur etmeye engeldir. Zira padişah tahta oturdu sözü, padişahın cismiyle bir yerde bulunmasından çok iktidarı ele almayı ifade etmektedir. Bir diğer husus olarak istivanın kim hakkında kullanıldığının bilinmesi gelir. İstiva, insan için oturma fiiline işaret edebilir ancak, fail rububiyet sahibi ilah olduğunda kudret, kahır ve irade ön plana çıkar. İstiva ancak karşı karşıya gelme, oturma ve bir mekân hulul etmeden uzak; gücünü hissettirme, iktidarı ele alma şeklinde anlaşılabilir.

4.2. Allah’ın Görülmesi (Rüyetullah)

Bu kavram, müminlerin cennette Allah’ı görecek olması hususunu ifade eder. “O gün bir takım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar.” (Kıyame, 75/22-23) manasındaki ayette bu vakıadan söz edilmektedir. Licâi, mezkûr ayeti zikrettikten sonra rüyetin nasıl gerçekleşeceğini tafsilatıyla anlatmıştır. Diğer kelamcılarda görülmeyen bu anlatı herhangi bir hadis kaynağında da bulunamamıştır. Licâi, cennette müminlerin her cuma günü Selam Yurdu denilen bir yere gireceklerini ve orada yerlerini aldıklarında izdihama mahal olmaksızın Allah’ı göreceklerini belirtmektedir. Rabbine nazar eden kul, baş ve gönül gözüyle onu temaşa etmek dışında hiçbir şeyden lezzet almayacaktır. Bu olay sırasında mümin kulu kaplayan hayret, adını ve çevresinde kimlerin olduğunu dahi unutmaya sebep olacaktır (Licâi 2001: 59-60). Ancak söz konusu durumda insan, Allah’ın zâtının ve sıfatlarının keyfiyetine muttali olamayacak, rüyetten sonra herhangi bir suret hatırlamayacaktır. Bu minvalde Licâi, Allah’ın hiçbir şeye benzemeyeceğini ve onun eşsiz bir varlık olduğunu da yineler. Anlaşılan o rüyeti, herhangi bir şekil veya silüet olarak algılamamaktadır (Licâi 2001: 61).

4.3. Allah’ın Gelmesi (Mecî)

Kur’an’da yer alan Allah’ın meleklerle beraber gelmesi manasındaki ayet (Fecr, 89/22) ekseninde tartışma konusu olan mecî, Ehl-i Sünnet uleması tarafından hükmünün gelmesi şeklinde anlaşılmıştır (Cüveynî 2016: 69). Licâi’ye göre de yaratıcı, hakkın ortaya çıkacağı hesap gününde insanların arasına hulul veya intikal ile gelici değildir. Ona göre gelmek, kıyamet günü insanlar arasında hükmünün galip gelmesi, adaletin tecelli etmesi demektir (Licâi 2012: 189). Yine ona göre, Allah’ın bir yerden başka bir yere intikal edeceğini veya bir mekânda bulunacağını kabul eden kişi küfre girmiş olur (Licâi 2001: 59).

4.4. Allah’ın Bulutlar Arasında İnişi (Gamam)

Kur’an’da Allah’ın melekler ile buluttan gölgeler arasından inişinden bahsedilmektedir. Ancak bu ayet, inanmayanların muhtemel beklentisi şeklinde tezahür eder. Yani mezkûr ayet, “Bazı kimseler inanmak için Allah’ın gökten inmesini mi bekliyorlar” şeklinde anlaşılabilir. Licâi, ayeti dilbilimsel

açıdan tevil ederek Allah'ın gelişi şeklinde değil melekleri göndermesi şeklinde açıklar. Bu izah kabul edilebilir olmakla birlikte böyle bir tevil yapmadan da ayetin, istifham-ı inkarî olduğu için teşbihi ifade etmediği söylenebilir. Kimi mütekellimler filolojik teville yer vermeden ayetin, intikal ve nüzulü ifade edecek şekilde anlaşılmasının teşbihe götüreceğini ve bunun ise caiz olmadığını belirtmişlerdir (Cüveynî 2016: 69).

4.5. Allah'ın Yüzü (Vechullah)

Yüz şeklinde tercüme edilen vech kavramı, farklı ayetlerde geçmektedir (Rahman, 55/27; Kasas, 28/88; İnsan, 76/9). Licâî'nin belirttiğine göre, Allah'ın yüzünden söz eden ayetlerin olması, bildiğimiz anlamda bir surete sahip olduğu anlamına gelmez. Allah, sureti olmaksızın keyfiyetini bilemediğimiz bir şekilde vech sahibidir. Ona göre vechten kasıt, Allah'ın vücudundan yani varlığından haber vermektir. Bu minvalde Allah'ın yüzünün bir sıfat olduğu da söylenemez. Çünkü eğer böyle olursa, Allah'ın yüzünün kalacağından haber veren ayet (Rahman, 55/27) yaratıcının inkısama uğraması tarzında da anlaşılabilir. Bu durum ise muhaldir (Licâî 2001: 61).

4.6. Allah'ın Eli (Yedullah)

Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde Allah'a isnat edilen yed kavramı, literatürde el manasında tercüme edilmiştir (Abdülbaki 1996: 859; Isfahânî 2009: 899). Kur'anî haberlerden biri olan “Gökler onun (Allah'ın) sağ eliyle dürülmüştür.” (Zümer, 39/67) ayetinden yola çıkan Licâî sağ eli, Allah'ın kudreti şeklinde tevil etmiştir. Dolayısıyla mezkûr ayet “Gökler onun kudretiyle dürülmüştür” şeklinde anlaşılabilir. Allah, el kullanmadan var eden, yaratandır. Allah'ın bildiğimiz manada bir elinin olduğunu düşünmek yaratıcıyı sonradan yaratılan varlıklara benzetmek demektir (Licâî 2001: 63).

4.7. Allah'ın Gülüşü (Dıhk)

Anlaşılmasında güçlük çekilen ve bu amaçla Licâî'nin ele aldığı kavramlardan biri de dıhk'tır. Dıhk lafzı insana ait olan gülme fiilinin Allah hakkında kullanıldığı lafızdır. Licâî'nin kaynak belirtmeden aktardığı ve herhangi bir hadis kaynağında bulamadığımız habere göre, kendilerine ikram ederek Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışan bir kişi, misafirlerini hapsedmiştir. Onun bu hareketi üzerine Allah gülmüş ve onun günahlarını affetmiştir (Licâî 2001: 59).

Licâî'ye göre gülmek ve güler yüz göstermek Allah hakkında düşünülemeyecek fiillerdendir. Ancak insandan yola çıkılırsa bu durum rıza ve sevinç ifadesi şeklinde anlaşılabilir. Yine Licâî'ye göre, bu haberde bir istiare bulunmaktadır. Burada asıl olan, kulların ahirette nimetlere ve ikramlara nail olacağına haber verilmesidir. Licâî, bir genellemeye yer vererek Ehl-i Sünnet âlimlerinin tamamının bu görüşte olduğunu beyan etmiştir. Anlaşılan Licâî, dıhk fiilini Allah'a nispet etmekle birlikte, keyfiyetinin bilinemeyeceğine işaret etmiştir (Licâî 2001: 59).

4.8. Allah’ın Gizli Konuşanların Yanında Oluşu (Necvâ)

Birkaç kişinin, bir araya gelerek aralarında gizli konuştukları meselelere Allah’ın muttali olacağını haber veren ayeti değerlendiren Licâi’ye göre bu ayetten kasıt, Allah’ın her şeyi biliyor olmasıdır. Diğer konular gibi bu konuda da tenzih mekanizmasını sonuna kadar işleyen Licâi, zihinlerde oluşabilecek intikal düşüncesini reddetmek amacıyla mezkûr ayete yer vermiştir (Licâi 2001: 58-59). Çünkü aksini düşünmek teşbihe neden olabilir ve kişiyi küfre götürebilir.

4.9. Allah’ın Yüksekte Oluşu (Uluvv)

Kur’an’da yüce olmayı ifade eden uluvv kelimesi aynı zamanda yüksekte bulunma anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır (Abdülbaki 1996: 592). Bu manada Licâi, “Semada bulunanın, sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz” (Mülk, 67/16) ayetini yorumlamıştır. Licâi’nin beyanına göre mezkûr ayet “yüceliklerde olandan güvende mi oldunuz” şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü kelam sahibi olan ve tüm noksanlardan uzak bulunan Allah’ın semada yer edinmesi imkânsızdır (Licâi 2001: 63). Bu minvalde Yusuf Şevki Yavuz da Ehl-i Sünnet kelamcılarının Allah’ın semada olduğunu bildiren haberleri tevil ettiklerini belirtmiştir (Yavuz 2012: 137).

Teşbih ve teccime sebep olabilecek haberleri genel olarak ele alan Licâi, Ehl-i Sünnet’e muarız herhangi bir yoruma yer vermemiştir. Kanaatimizce o, belli başlı kavramları inceleyerek genel bir tevil anlayışı ortaya koymuştur. Nitekim o nur, sâk veya ayn (göz) gibi sıfatlara hiç değinmemiştir. Böylece Licâi, Allah’ın hiçbir varlığa benzetilemeyeceğini ve bu tür lafızların tevil edilmesi gerektiğini ispatlamaya çalışmıştır.

Sonuç

Licâi, İslam coğrafyasının en batısında yani Mağrib’te yaşamış bir mutasavvıf olmasının yanında döneminin ihtiyaçlarını gözeten, disiplinler arası uyumu sağlayarak hakikate ulaşmayı ve toplumu bu yöne sevk etmeyi gaye edinen bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvuf konularını eserlerinde ayrıntılarıyla ele almasının yanında o, Kelam ilmine dair birikim gerektiren, oldukça karmaşık meseleleri de incelemiştir. Allah’ın noksanlardan ve başka varlıklara benzetilmekten tenzihine ısrarla vurgu yapması, yaşadığı dönemden bir asır önceye kadar hüküm sürmüş olan siyasî iradenin İslam inançlarına ters düşen yorumlarını ortadan kaldırma çabası olarak anlaşılabilir. Nitekim o, sıklıkla, Allah’ın mekân edinmeyeceğinden, hiçbir varlığa hulul etmeyeceğinden, mutlak ve eksiksiz kudrete sahip olduğundan ve insanlar tarafından tam manasıyla idrak edilmesinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir.

Aslında o, önceki Ehl-i Sünnet kelamcılarından çok farklı bir görüşün savunusunu da yapmamıştır. Aynı zamanda onun sadece bir âlimin görüşlerinden beslendiğini söylemek de hakikat olmaz. Görüşlerini halk nezdinde sahih itikada duyulan ihtiyaç sebebiyle ortaya koyduğu kanaatindeyiz. Farklı zamanlarda hitap olunmuş ve insanların bir arada bulamadığı lafızları art arda

sıralaması ve müteakip başlıklarla ele alması insan zihninde teşbih fikrine yol açmaktadır. Tevil ile bu fikirden sakındırması sonucu değiştirmemektedir. Yani teşbih amacıyla ele alınmış olsalar dahi haberi sıfatların bir arada sunulması teşbih fikrine sebep olmaktadır. Bu durum suçsuz bir insanın hırsız, katil, yalancı olmadığını ispata çalışmak gibidir. Tüm bu bilgiler ışığında Abdurrahman b. Yusuf el-Licâî'nin kendine özgü anlayışa sahip olmakla beraber belli bir sistemi takip eden mütekellim olarak vasıflanması mümkün görünmemektedir. O, tartışmalara ve ayrıntılara yer vermeyen, sahih inanç ile ahlak birlikteliğini sağlamış bir mutasavvıftır. Söz konusu yönüyle tarihte emsaline az rastlanmaktadır. Bu birliktelik iki ilim sahası arasında olması beklenen sıkı irtibata örneklik teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Abdülbaki, Muhammed Fuad (1996). Mucemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kuran (1. Baskı). Mısır: Daru'l-Hadis.
- Aytekin, Arif (1999). İbn Tûmert, TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 20,425 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Beyzak, Ebu Bekir Sanhacî (1971). el-Muktebas min Kitabi'l-Ensab fi Marifeti'l-Ashab (Thk: Abdülvehhab b. Mansur). Rabat: Dâru'l-Mansur.
- Cürcânî, Muhammed b. Ali Seyyid Şerif (2004). Mucemü't-Ta'rifât (Thk: Muhammed Sıddık el-Minşavî). Kahire: Dâru'l-Fazile.
- Cüveynî, İmamü'l-Hameyn Ebu'l-Meali (2016). Kitabü'l-İrşad (2. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye.
- Çatak, Âdem (2016). Mağribli Sûfî Abdurrahman b. Yusuf el-Licâî (1. Baskı). İstanbul: Kelam Yayınevi.
- Çelebi, İlyas (2009). Sıfat. TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 37, 100-106 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Dinç, Emine Nurefşan (2018). Murâbitlar Devleti Hükümdarı Ali b. Yusuf b. Taşfin Zamanında Devrin Nüfuzlu Fakihlerinin Fetvası İle 'Ulûmi'd-Din'in Yakılması. Turkish Studies Dergisi (2). 355-380.
- Fayda, Mustafa (1992). Bedevîler. TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 5, 311-317 ss.). İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık.
- Hamde, Abdülmecid (1986). el-Medarisü'l-Kelamiyye bi'l-Efrikiyye ilâ Zuhûri'l-Eşariyye (1. Baskı). Tunus: Dâru'l-Arab.
- Harekât, İbrahim (2000). el-Mağribu Abre't-Tarih (1. Baskı). Cezayir: Dâru'r-Raşidi'l-Hadise

- İsfahânî, Ebu’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıp (2009). el-Müfredat fi Garibi’l-Kuran (Thk: Safvan Adnan Davudî). (4. Baskı). Dımeşk: Dâru’l-Kalem.
- Licâi, Abdurrahman b. Yusuf (2001). Kutbü’l-Ârifin fi’l-Akâidi ve’t-Tasavvuf (Thk: Muhammed ed-Dibâcî). Beyrut: Dâru Sâdır.
- Licâi, Abdurrahman b. Yusuf (2012). Şemsü’l- Kulûb ve Muâmelâtü’l-Muhibbi me’a’l-Mahub (Thk: Muhammed ed-Dibâcî). Beyrut: Dâru Sâdır.
- Merâkeşî, Ebu Muhammed Abdülvâhid b. Ali (2006). el-Mu’cib fi Telhisi Ahbari’l-Mağrib (Thk: Salahaddin el-Hevvarî). Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye.
- Nâsırî, Ebu’l-Abbas b. Halid (1997). Kitabü’l-İstiksâ Ahbâri Düveli’l-Mağribi’l-Aksâ (Thk: Cafer en-Nâsırî, Muhammed en-Nâsırî). Dâru’l-Beydâ: Dâru’l-Kitab.
- Özdemir, Mehmet (2013). Yusuf b. Taşfîn. TDV İslam Ansiklopedisi, (cilt 44,31 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık..
- Özler, Mevlüt (2016). İslam Düşüncesinde Tevhid (2. Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sallâbî, Ali Muhammed (1997). Devletü’l-Muvahhidin (1. Baskı). Amman: Dâru’l-Beyarik.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2002). Kıdem. TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 25, 394-395 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2012). Uluv. TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 42, 136-138 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2013). Vücûd. TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 43, 136 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1992). Berberiler, TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 5,482 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Yiğit, İsmail (2006). Murâbitlar, TDV İslam Ansiklopedisi (cilt 3,154 ss.). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.

SANAT YAPITININ HALESİNİ (AURA) YİTİRMESİNDE TEKNİK YENİDEN ÜRETİM ARAÇLARI OLAN FOTOĞRAF VE FİLMİN ETKİSİ

THE EFFECT OF FILM AND PHOTOGRAPHY WHICH ARE TECHNOLOGICAL REPRODUCTION MEDIUMS IN THE LOSS OF AURA OF THE WORK OF ART

Faruk Yorgun¹

Öz

Bu çalışmada, Benjamin'in hale (Aura) kavramı ve bu kavramın teknik yeniden üretim araçları olan fotoğraf ve film ile ilişkisi incelenecektir. Bu bağlamda ilk olarak, halenin ne olduğu ve sanat yapıtının halesini yitirmesinin ne anlama geldiği açıklanacaktır. İkinci olarak, film ve fotoğrafın haleyle ilişkisi araştırılacaktır. Son olarak da, halenin yitiminde etkili rol oynayan film ve fotoğrafın toplumla ilişkisi incelenecek ve Benjamin'in teknik yeniden üretim araçlarına atfettiği olumlu yanlar detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Teknolojinin bugün ulaştığı boyutlar göz önüne alındığında, Benjamin'in haleye ilişkin iddialarının hem olumlu hem de olumsuz yanlarının olduğu düşüncesi eleştirel bir yaklaşımla savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hale (aura), Film, Fotoğraf, Sanat Yaptı, Toplum, Benjamin.

Jel Kodlar : Z10, B30, B31, E11, O33

Abstract

In this study, the concept of Benjamin's aura and its relation with photograph and film which are new technological reproduction will be investigated. Firstly, it will be clarified what aura is and the loss of aura of work of art mean. Secondly, the relation between aura and film and photography will be inquired. Finally, the relation between society and film and photography which have an effective role on losing of aura is going to be analyzed and the positive sides that Benjamin attribute to this new technological reproduction medium will be examined closely. Considering the dimensions that technology has reached today, the thought which Benjamin Put forward about aura has both positive and negative sides will be critically advocated.

Keywords : Aura, Film, Photography, The work of art, Society, Benjamin.

Jel Codes : Z10, B30, B31, E11, O33

---

¹ Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, farukyorgun@gmail.com, 0000-0001-7097-4618

Sanat Yapıtının Halesini (Aura) Yitirmesinde Teknik Yeniden Üretim Araçları Olan Fotoğraf Ve Filmin Etkisi

I. Giriş

Walter Benjamin'in (1892-1940), yirminci yüzyıla damga vurmuş önemli düşünürlerden biri olduğu artık neredeyse genel bir kabul haline gelmiştir. Benjamin'in düşüncesinin önemi hiç şüphesiz onun bakış açısındaki zenginlik, kısa bir süreye sığdırılmış onlarca eser ve en önemlisi de iddialarındaki farklılıklar ve meydan okumalardan ileri geldiği söylenebilir. Benjamin çok yönlü bir yazar olduğundan, birbirinden farklı alanlarda eserler ortaya koymuştur. Ancak Benjamin'in bu zengin ve güçlü yanı onun metinlerinin bir yandan zenginleşmesine katkı sağlarken diğer yandan onu, anlaşılması güç bir düşünür haline getirmiştir.

Film ve fotoğrafın ortaya çıktığı dönemlerde, bazı teorisyenlerce resim ve tiyatorunun yerini alabilecek yetkinliğe sahip olmayan şeyler olarak eleştirilmesine rağmen, Benjamin onları hiçbir şekilde sanatsal bir bağlamda karşılaştırmaya girişmemiştir. Aksine onları, teknik gelişmeler aracılığıyla, sanat yapıtlarını daha geniş kitlelere ulaştırabilecek araçlar olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda önemsedığı şey bu araçların kültürün ulaşılabilir olmasını ve bunun yanında birey ve toplumların özgürleşmesini ve demokratikleşmesini sağlayan özelliklere sahip olduğunu düşünür. Elbette, Benjamin'in öngördüğü her şey, doğal olarak, gerçekleşmemiştir. Ancak 1930'ların teknik koşulları içerisinde ele alıp değerlendirdiği film ve fotoğraf onun öngördüğünden çok daha büyük bir araç haline dönüştü. Dahası, ilk çıktıkları dönemlerde sanat eleştirmenleri tarafından sert eleştirilere maruz kalan film ve fotoğraf, çağımızda sanat eserleri olarak değerlendirilmektedir. Bu türden muazzam bir dönüşün anahtarı hiç şüphesiz Benjamin'in de ifade ettiği—elbette o film ve fotoğrafın sanat olacağına dair bir şey söylemiyor—teknik yeniden-üretim araçlarının ulaştığı boyuttur.

Teknik olanaklarla yeniden-üretim (reprodüksiyon) etkin olmaya başladığı bir çağda sanat yapıtının neliği, konumu ve durumu problemlili bir konu haline gelmektedir. Buradaki problem, sanat yapıtının yeniden üretilmesinden ziyade —öyle ki birçok sanat yapıtı elle yeniden üretilmiş olduğundan yeniden üretme yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır— bu yeniden üretimin teknik olanaklara sahip olmasıyla ilgilidir. Tam da bu bağlamda sanat yapıtı ve yeni teknik mediumlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmeye çalışan Benjamin "*Fotoğrafın Kısa Tarihi* (Kleine Geschichte der Fotografie)" ve "*Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı* (Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit)" adlı konuyla doğrudan ilişkili iki eser yazmış ve teknik yoldan yeniden-üretim yeni konumuna ilişkin önemli saptamalar yapmıştır.

Benjamin'e göre, yüzyılın başında, teknik yoldan yeniden-üretim, geçmişin bütün sanat yapıtlarını kapsamına alıp bu yapıtların etkilerini köklü değişimlere uğratmanın yanında kendine, sanat yöntemleri arasında bağımsız bir yer sağlayabilecek düzeye ulaşmıştır. (Benjamin, 2019, s. 53) Benjamin'in bu iddiası hem kendi yüzyılında hem de sonraki yüzyıllarda deprem etkisi yaratacak türdendir. Zira o dönemde henüz emekleme çağında olan film ve fotoğrafın (sinemasının) resim, tiyatro, heykel vb. kadim bir tarihe sahip sanat dalları arasında bağımsız bir yere sahip olduğunu ifade

etmek gerçekten büyük bir iddiadır. Ancak ileride daha geniş bir şekilde belirteceğimiz üzere, Benjamin'in bu çiçeği burnunda mediumlara anlam yüklemesinde hem sanat yapıtına politik bir temel sağlaması hem de kitlelerin bilinçlenmesine katkı sağlayacağı düşüncesi yer almaktadır. Benjamin'in bu görüşlerini detaylandırmadan önce hale (aura), halenin yitimi ve yeniden-üretim gibi kavramlar hakkında kısa bir bilgilendirme konunun anlaşılabilirliği açısından önem arz etmektedir.

II. Teknik Yeniden-Üretim Araçları Fotoğraf ve Sinema Karşısında: Hale (Aura) ve Halenin Yitimi

Benjamin, sanat yapıtı ile yeniden-üretim arasındaki ilişkiyi sanat yapıtının dar bir anlamda her zaman karşılaşılabileceği bir şey olarak görür ve ona göre, aslında sanat yapıtı her zaman yeniden-üretilebilir olagelmıştır. İnsanların yapmış oldukları eserler farklı yollardan taklit edilmiş veya yeniden üretilmiştir (Benjamin, 2019, s. 52). Dolayısıyla sanat yapıtının bir anlamda kaderi haline gelen yeniden-üretim ve teknik yeniden-üretim, tarihin farklı dönemlerinde birbirinden farklı araçlarla ve amaçlarla devam etmiştir. Benjamin bu yeniden-üretim araçlarını tarihsel bir dizge içinde şöyle sıralar: döküm, sikke basma, tahtabaskı, bakırbaskı, gravür ve bunlara on dokuzuncu yüzyılın başında litografi (taşbaskı) eklenir (Benjamin, 2019, s. 52). Bu yöntemlerin çoğu teknik yeniden-üretim farklı boyutlar kazandırmış olsa da benzer teknikler olduğu söylenebilir. Ancak litografiden birkaç on yıl sonra ortaya çıkan fotoğraf tekniği, önceki teknik yeniden-üretim modellerine benzememekle birlikte teknik yeniden-üretim adeta çağ atlattığı rahatlıkla söylenebilir. Benjamin'in bu yeni teknik hakkında ifade ettikleri, önceki yeniden-üretim tekniklerinden ne ölçüde farklılaştığına vurgu yapar: "Fotoğrafla birlikte insan eli, resmin yeniden üretim süreci içerisinde ilk kez en önemli sanatsal yükümlerinden kurtuldu; bu yükümler artık yalnızca objektife bakan göz tarafından üstlendi" (Benjamin, 2019, s. 53). Burada göze çarpan en önemli değişim, yeni tekniktir: İnsan eliyle objektifin yer değiştirmesidir. Bunun bir diğer sonucu ise fotoğraf aracılığıyla üretilenlerin hem hızlı olması hem de tek seferde birden fazla kopyasının çoğaltılabilmesidir.

Peki, tarih boyunca teknik yeniden üretim modellerinden kaçamayan veya bu tekniklere boyun eğmek zorunda kalan ya da bırakılan sanat yapıtının biricikliği, başka bir deyişle onun özgünlüğünü oluşturan biricikliği teknik yeniden-üretim mediumları karşısında ne türden bir değişime uğrar ya da ne türden bir değer kaybı yaşar? Benjamin, en yetkin düzeydeki yeniden-üretimde bile eksik bir yan olduğunu ifade eder: "Sanat yapıtının şimdi ve burada'lığı – başka bir deyişle, bulunduğu yerde biriciklik niteliği taşıyan varlığı" (Benjamin, 2019, s. 54). Sanat yapıtının biriciklik niteliğini taşıyan yanı, onun bu varlığıdır ve bu varlığı hiçbir şekilde yeniden üretilebilecek bir şey değildir. Ancak yeniden-üretim araçlarıyla onun biricikliği bir tür değer kaybına uğrar.

Benjamin'e göre, özgün yapıtın şimdi ve burada'lığı, o yapıtın hakikiliği kavramını oluşturur. Dolayısıyla hakikilik, teknik yolla, doğal olarak aynı zamanda başkaca yollarla da, gerçekleştirilen yeniden-üretim bütünüyle dışında kalır. Ancak hakiki yapıt her ne kadar elle üretilen karşısında

Sanat Yapıtının Halesini (Aura) Yitirmesinde Teknik Yeniden Üretim Araçları Olan

Fotoğraf Ve Filmin Etkisi

kendi otoritesini korusa bile teknik yeniden-üretim araçlarıyla üretilen karşısında aynı otoriteye sahip olduğu söylenemez. Benjamin bu durumun iki nedeni olduğunu söyler: (1) Teknik yolla yeniden-üretimle elle gerçekleştirilene oranla hakiki yapıt karşısında daha bağımsız konumda olması ve (2) Teknik yolla Yeniden-üretim, özgün yapıtın kopyasını aslı için düşünülemez bir konuma getirmesi (Benjamin, 2019, s. 54). Benjamin'in saydığı bu nedenler her ne kadar sanat yapıtının şimdi ve burada'lığını, yani biricikliğini yitirmesine neden olsa da, o, sanat yapıtının bu mediumlar aracılığıyla izleyiciye ulaşmasında olumlu bir yan görmekle beraber sanat yapıtının kopyasının yapıtın aslını düşünülemez bir konuma getireceğine dair bir inanç taşımaktadır. Dolayısıyla Benjamin'e göre, sanat yapıtının teknik yoldan yeniden-üretilebildiği çağda gücünü yitiren, yapıtın halesidir.

Peki, bu çağda yitilen ve gücünü kaybeden, başka bir deyişle değerini yitiren hale nedir? Benjamin haleyı, ne denli yakınımda bulunursa bulunsun, bir uzaklığın biriciklik niteliğini taşıyan görüngüsü olarak tanımlar (Benjamin, 2019, s. 56). Bir yapıtın halesi, ona ne denli yakın olunursa olunsun, o yapıta dair bir uzaklığı bildirir. Ona etrafındaki diğer şeylerle mesafe koymasına yol açan bir alan yaratır. Bu da her yapıtın kendine özgüdür (Kardeş, 2009, s. 505-506). Dolayısıyla hale ile kastedilen şeyin yapıtın kendine özgü varlığı, zaman ve mekândaki eşsizliği, biricikliğı ve yapıtın hakikiliğı olduğu söylenebilir. Sanat yapıtının halesi, teknik yeniden-üretim araçlarının belki en yetkinleri arasında sayılabilecek olan film ve fotoğraf gibi mediumlarla küçülmüş, yitmiş hatta kaybolmuştur denebilir. Belki de Benjamin'i en çok rahatsız eden teknik yeniden-üretim araçlarının üretim şekli olmayıp, haleyı yitirmesine olanak tanınmasıdır. Başka bir deyişle, serzeniş çoğaltma yöntemine ilişkin olmayıp sanat yapıtının biricikliğinin elinden alınmasıdır yorumu yapılabilir. Adorno(1903-1969), Benjamin'e sanat yapıtındaki halenin yitmeye yüz tuttuğu konusunda katılır; ancak bu yitimin nedeninin Benjamin'in işaret ettiği gibi sadece teknik yeniden-üretim araçları olmadığını, bunun yanında sanat yapıtının kendi "özerk" biçim yasalarına uyduğu için bu durumun gerçekleştiğini belirtir (Adorno, 2004, s. 127).

Kıta felsefesi, mimarlığın kökenleri ve mimarlıkta sanatsallık üzerine eleştirel yazılarıyla dikkat çeken Avustralyalı düşünür Andrew Benjamin'e göre (1952), "*Karl Kraus*", "*Eduard Fuchs*" ve "*Fotografin Kısa Tarihi*" kitaplarını yazan Benjamin ile "*Hikâye Anlatıcı*" ve "*Tarih Kavramı*" kitaplarını yazan Benjamin'in aynı kişi olmaması gerekir. Bunun nedeni ise Benjamin'in hale kavramına ilişkin ifade ettiklerinin bölünmüş olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle A. Benjamin, Benjamin'in yazmış olduğu kitapların içeriklerine göre bir değerlendirme yaptığımızda, karşımıza farklı Benjamin'lerin çıktığını ve bunun nedeninin de haleye ilişkin ifade ettikleri olduğunu belirtir. A. Benjamin, Benjamin'in haleye ilişkin yazılarındaki zorluğun nedeni olarak tutarlılık eksikliğini işaret eder. Halenin yitip yitmediğı sorununa ilişkin bir devamlılığın olduğu kuşkusuzdur. Ancak genel olarak Frankfurt Okulu, daha özel olarak Benjamin ve Adorno üzerine kapsamlı yazılarıyla bilinen Amerikalı düşünür ve kültür tarihçisi Buck-Morrss'un da ifade ettiği gibi burada hale yitiminin olumlu

ve olumsuz cevapları arasında bir farklılık vardır (Benjamin A. , 1986, s. 30). Benjamin'in haleye ilişkin söylediklerinde tutarsızlığın olmasının ve bundan dolayı da haleye ilişkin yazdıklarının olumlu ve olumsuz cevaplar olarak değerlendirilmesinin nedeni şudur: Buck-Morss'un olumsuz cevap olarak yorumlamasının nedeni, Puppe'un ifade ettiği gibi, sanatın otoritesinin son bulması, sanatın kült ve ritüellerle ilişkili olması ve resimlerin kitle üretim çağında sanat yapıtının biriciklik karakteristiğini kaybetmiş olmasından dolayı halenin yitmesidir. Puppe, bununla kalmayıp ortaya çıkan gelişmelerle, yani sanat yapıtının alımlanması ve üretilmesinin yeni boyutu, değişen sanatın rolü, toplumda büyük değişimlere neden olmuş ve hatta düşüncenin algılanmasında yeni bir paradigma olarak karşımıza çıkmakta olduğunu belirtir (Puppe, 1979, s. 283-284). Dolayısıyla yeniden-üretim çağında teknik yeni mediumlarla karşımıza çıkan sanatın değişen rolü, toplumda yıkıcı etkileri olabilecek bir paradigmaya dönüşmekle beraber sanatın hem otoritesini hem de biricikliğini, yani halesini yitirmesine neden olur.

Halenin yitmesine neden olan ancak buna rağmen olumlu bir tarafı olduğu söylenebilecek farklı bir bakış da mevcuttur. A. Benjamin'e göre, Benjamin'in teknoloji ve sanat üzerine yazdığı önemli makalesinde ortaya çıkan olumlu yanıt, özgürlük ve demokrasi kavramlarının film ve fotoğraf etkisiyle güçlenen sanata ulaşmasıyla ilişkilidir. Yani sanatın gücünün film ve fotoğraf gibi mediumlarla birleşerek daha geniş kesimlere ulaşması Benjamin açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Hale illa da yitecekse, karşılığında alınan bir şeyin olması gerekir ve bu şey de sanat eserlerinin kopyalarının çoğaltılarak daha geniş kitlelere ulaştırılmasıdır ki bu da küçümsenecek bir yaklaşım - en azından Benjamin'in yaşadığı dönemin siyasi olayları göz önünde bulundurulduğunda değildir. A. Benjamin, Benjamin'in hale üzerine yazdıklarının daha anlaşılır olması için onun "*Teknik Yeniden-Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı*" ve "*Baudliare'den Bazı Motifler*" kitaplarında Benjamin'in tanımlamış olduğu bazı örneklerin onun kullandığı bağlamda tanımlanması gerektiğini ifade eder (Benjamin A. , 1986, s. 31). Ancak önceki ve sonraki bölümlerde bu tanımlar üzerinde durulduğundan veya durulacağından, söz konusu örnekler burada tekrar edilmeyecektir. Burada asıl vurgulamak istediğimiz şey, Benjamin'in fotoğraf ve film gibi yeni mediumların teknik yeniden üretim araçlarıyla sanatın halesini yitirmesine neden olmasına rağmen, sanatı nasıl tekrar güçlü konuma getirdiği saptamasının altını çizmektir. Bu türden bir bakış ve değerlendirme, Benjamin'in düşüncesinin özgün yanını oluşturmakla beraber, onun sanata yüklediği misyonla da, yani sanatın toplum için var olabileceği düşüncesiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Benjamin'in hale üzerine yazmış olduğu ve hale tartışması söz konusu olduğunda genellikle dışta bırakılan Mart 1930'da "*Esrar Üzerine*" adlı eserde ifade edilenlerdir. Öyle ki Benjamin'in bu pasajda, belki de esrarın etkisiyle, hale üzerine yazdıkları onun daha sonraki metinlerde yazdıklarıyla çelişmektedir. Benjamin "*Esrar Üzerine*" adlı eserinde haleyi üç farklı şekilde tanımlar:

Sanat Yapıtının Halesini (Aura) Yitirmesinde Teknik Yeniden Üretim Araçları Olan

Fotoğraf Ve Filmin Etkisi

“... Bu sözler aura kavramının doğasıyla ilgiliydi. Bu konuda söylediğim her şeyde, deneyimsizliklerini ve cehaletlerini son derece tiksindirici bulduğum teosofistlere² çok sert eleştiriler yönelttim. Hakiki auranın üç görünümünü, ama hiçbir şekilde şematik olmayan bir biçimde, teosofistlerin geleneksel ve bayağı düşünceleriyle karşılaştırdım. Birincisi, hakiki aura her şeyde görünür. İnsanların sandığı gibi sadece belirli şeylerde değil. İkincisi, aurayla sarmalanmış nesnenin yaptığı her harekette aura değişime uğrar, ve bu kökten bir değişim olabilir. Üçüncüsü, hakiki aura, hiçbir şekilde, tinselcilerin çok sevdiği ve mistisizmin bayağı kitaplarında tanımlanan ve resmedilen sihirli ışınların süslü püslü bir türü olarak düşünülemez. Tersine, hakiki auranın karakteristik özelliği, nesneyi ya da varlığı bir kılıf gibi sarmalayan süstür, süslü bir haledir [Umzirkung]” (Benjamin W. , 2015, s. 85-86).

Benjamin’in bu eserde yapmış olduğu halenin üç tanımı, teosofistlerin dünyayla kurdukları ilişkinin cehaletine ve deneyimsizliklerine karşın yapılmıştır. Dahası Benjamin, burada halenin doğasına ilişkin tanımlar yaptığını ifade eder ve halenin sanıldığı aksine her şeyde görünen, yiten değil değişebilen –bu değişim kökten olabilir- ve teosofistlerin kitaplarında ifade ettiği anlamda sihirli ışınların süslü püslü olmayan ancak nesnenin varlığını sarmalayan karakteristik özellikler olarak tanımlar. Benjamin’in bu eserinde haleye ilişkin yapmış olduğu tanımlar onun diğer eserlerinde öne sürdüklerinin dışında kalır ve onlarla çelişir (Hansen, 2008, s. 336). Halenin her şeyin doğasına ilişkin bir şey olarak tanımlanması, onun sanat anlayışında da farklılıklar olduğunun göstergesi olarak görülebilir. Nitekim ona göre, hale sanat eserindeki biricikliği ifade eder. Acaba Benjamin’in bu metindeki nesnenin varlığını sarmalayan süslü püslü karakteristik bir özellik olarak sunduğu hale ve diğer tanımları yine sanat yapıtlarını içeren bir şey olarak mı anlaşılmalı? Metnin devamında Van Gogh’un son dönem eserlerine dair söylediği; “bu resimlerde auranın nesnelere birlikte resmedilmiş gibi görüldüğü söylenemez” ibaresi yukarıda ifade ettiğimiz nesnenin varlığını sarmalayan süslü püslü halenin sanat eserlerine ilişkin olduğu söylenebilir (Benjamin W. , 2015, s. 86). Ancak ilk iki tanım müphemliğini hala korumaktadır. Benjamin’in haleye dair düşüncelerinin sonraki eserlerinde değişmesinin nedenlerini açıklamak oldukça güç bir durumdur. Çok basit bir akıl yürütmeyle acaba esrarın Benjamin üzerinde yapmış olduğu etki sonucu mu bu türden iddialar öne sürülmüştür? türünden bir sonuca varılabilir ancak söz konusu kişi Benjamin olunca, zira o adeta yazarak düşünen biridir, bu türden bir yoruma gitmek sağlıklı bir sonuç doğurmayabilir.

Teknik yeniden-üretim araçları olan fotoğraf, film ve ses, sanat yapıtı ile etkileşimleri göz önünde bulundurulduğunda, genel anlamda negatif bir yaklaşımla karşı karşıya kalmışlardır. Yukarıda ifade edilen sanat yapıtının halesini yitirmesinin neredeyse tek nedeni olarak teknik mediumların

---

² Teosofi, 19. Yüzyılda Gnostik ve Yeni Platonculuğun izlerinin görüldüğü Amerika’da kurulan bir harekettir. Kelimenin kökeninde yer alan theos ve sophia, yani tanrı ve bilgelik, kavramlarının bir araya getirilmesi grubun amacını açıkça ortaya koyar. Bunlar ilahi bir bilgiğe inanan ve mistik, tradisyon, ezoterik vb. ritüellere kendinden geçen bir felsefi akımdır. Teosofist ise, bunları kabul eden kişidir.

görülmesinde bu negatif yaklaşımın etkisi olduğu söylenebilir. Benjamin'in belki de en özgün yanı, kendi dönemini iyi tanması ve geleceğin dünyasındaki bazı teknik gelişmeleri öngörmesi olarak ifade edilebilir. Daha doğru bir ifadeyle, sanat yapıtının biricikliğinin teknik yeniden-üretim modelleri aracılığıyla yok olmaya yüz tutacağını öngörür ve bundan dolayı bu gelişmelerin olumlu okumasını yapmaya çalışır. Teknik yeniden-üretim tümden negatif bir bakış açısını neredeyse bir dar kafalılık olarak yorumlar. Tam da bu bağlamda Benjamin şunları ifade eder: “Dar görüşlü bir kafa yapısının, her türlü teknik gelişmeye tamamen yabancı olan ve teknolojinin kısıktıcı meydan okuyuşu karşısında kendi sonunun yaklaştığını hisseden sanat anlayışı — sıkıcılığın bütün ağırlığıyla— burada devreye girer” (Benjamin W. , 2017, s. 6). Benjamin teknolojik gelişmelere karşı bu fetişist tutumun sonuç vermeyeceğini düşünenlerdendir. Ancak teknik yeniden-üretim çağımızda ulaştığı boyut, Benjamin'in sert dille ifade ettiği yaklaşımın özünde o kadar da haklı bir serzeniş olmadığını gösterir. Elbette bunları söylerken amacımız, teknoloji karşıtlığını destelemek değil, sadece tekniğin ulaştığı boyutun Benjamin'in öngördüğü, teknolojik gelişmelerden umduğu şeylerin gerçekleşmediğini ve bunun nedeninin de onun savunduğu veya daha doğru bir ifadeyle olumlu yanlarını gördüğü teknik yeniden-üretim araçları olduğuna işaret etmektir.

Benjamin'e göre, teknik yoldan yeniden-üretim yapıldığı bir çağda sanat yapıtının bu yeni mediumlarla üretilebilmesi, dünya tarihinde ilk kez sanat yapıtını, kutsal törenlerin asalağı olmaktan özgür kılmaktadır. Benjamin'in teknik yeniden-üretim araçlarına bu türden bir bakışla yaklaşmasının nedeni, teknik yeniden-üretim araçlarıyla yapılan çoğaltmaların sanat yapıtının yeniden-üretimleri olması ve bu anlamda hangisinin özgün yapıt olduğunun bir ehemmiyetinin kalmamasıdır. Bunun yanında sanat yapıtının hakikiliğinin iflas etmesiyle, başka bir deyişle sanat yapıtının biricikliğini ve halesini yitirmesiyle birlikte sanatın toplumsal işlevinde önemli bir değişim olmuştur: Sanatın kutsal törenle temellenmesinin yerini başka bir uygulama, yani sanatın politika temeline oturtulması almıştır (Benjamin W. , 2019, s. 58). Sanatın işlevinin bu türden bir değişim geçirmesi ve politik bir temele dayanması onun işlevinin artık toplumsal bağlamda düşünüldüğünün ve bu türden bir işlevin Benjamin düşüncesinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Zira sanat yapıtının çoğaltılmasında olumlu bir okuma yapmanın önemli nedenlerinden biri yapıtın kitlelere ulaşabilmesidir. Bunun en güzel örneği, insanların toplu halde bir araya gelebildikleri sinemalardır. Ancak Kardeş'in de çok haklı olarak ifade ettiği, “ev sineması”, “Dvd” ve “ağ üzerinden” indirme gibi teknik gelişmeye dayanan buluşların bireydeki kolektif sinema algısının tam aksinin oluşmasına yol açtığı argümanından yola çıkarak Benjamin'in belki de çağındaki teknik gelişmelerin bu boyutlara ulaşacağını öngörmediğinden iyimser bir yaklaşım sergilediği ifade edilebilir (Kardeş, 2009, s. 507). Bunun yanında, sinemanın bu türden farklı buluşlarla da izlenebiliyor olması hem sanat yapıtının halesini hem de Benjamin'in yeniden-üretim olumlu bir yanı olarak gördüğü sanatın politik temelli toplumsal işlevini yitirmesine neden olduğu söylenebilir.

Sanat Yapıtının Halesini (Aura) Yitirmesinde Teknik Yeniden Üretim Araçları Olan

Fotoğraf Ve Filmin Etkisi

Film ve fotoğraf tarihine ilişkin her çalışma bir şekilde Benjamin'in bu konularda yazdıklarına ve tespitlerine zorunlu bir şekilde değinmek durumunda kalıyor. Zira Benjamin bu iki fenomeni yeniden-üretim araçları olarak gördüğünden ve bu mediumun toplum ile ilişkisine önemli saptamalar yapmıştır. Russell, yeni çağda bu yeniden-üretim araçlarının, özellikle de film ve fotoğraf sanatında, büründüğü form Benjamin'in yaşadığı dönemdekinden oldukça farklı olduğu konusunda herkesin hemfikir olduğunu ifade eder. Dijital, sibernetik veya elektronik bir çağ olarak değerlendireceğimiz bu çağda ortaya çıkan teknik gelişmeler Benjamin'in fark ettiğinden çok daha fazlasıdır (Russell, 2004, s. 81-82). Benjamin'in yeniden-üretim araçlarında gördüğü olumlu taraf insanların özgür ve demokratik olmasını sağlamasıydı. Ancak Benjamin'in beklentisi ile yeniden-üretim araçlarının, çağımızda ne derece etkili olduğu tartışma konusudur. Bununla birlikte, insanların film ve fotoğraf aracılığıyla sanat yapıtlarına ulaşmalarının gerçekten çok etkili olduğu söylenebilir. Öyle ki bundan yaklaşık yetmiş seksen yıl önce sinemanın bir sanat olup olmayacağı tartışma konusu yapılırken, bugün neredeyse herkes onun sanat olduğundan şüphe etmemektedir. Benjamin'in öngörüsünün bu yönde olmadığını açıkça söyleyebiliriz. Nitekim o, film ve fotoğraf gibi mediumların sanat yapıtının biricikliğini elinden alan teknik yeniden-üretim araçları olarak tanımlıyordu. Ancak bu fenomenler, araç olma özelliklerini devam ettirirken, kendileri bizzat bir sanat dalına dönüştüler.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Benjamin'in film ve fotoğrafı, teknik yeniden-üretim önemli ve farklı araçları olarak tanımlaması ve bu araçlarda olumlu bir yan görmesinin temel nedenlerinden biri estetize edilmiş bir politika olduğu söylenebilir. Dahası kitlenin özgürleşmesini ve demokratikleşmesini sağlayacak araçlar olarak görülmesi estetize edilmiş bir politika anlayışına dayanır. Ancak teknoloji nedeniyle çok hızlı gelişen çağımızda Benjamin'in değindiği politika ve estetik, daha doğrusu estetize edilmiş politikanın, ilişkisi tartışmalıdır. Russell, politika ve estetiğin birbirine karıştırıldığı global medya bakışında politize olmuş estetik ile estetize edilmiş politika arasındaki ayrımı fark etmenin oldukça güç olduğunu belirtir (Russell, 2004, s. 82). Ancak bu değerlendirme dönemimiz için geçerlidir; çünkü bu yorum, Benjamin'in öngördüğü ve film ve fotoğraf aracılığıyla olmasını umduğu politik bilinçlenmeyi dışarda bırakır. Zira Benjamin, birçok teorisyenin yaptığı, sinema ve sanatı karşılaştırmaya girmez daha ziyade o onların kültürel önemine vurgu yapar. Dolayısıyla Benjamin'in bu bağlamda ifade ettiklerinin referanslarını göz önünde bulundurmadığımızda onun asıl yapmaya çalıştığı şeyi gözden kaçırabiliriz. Miriam Hansen, bu bağlamda değerlendirilmeyen Benjamin'in görüşlerinin onun modern kültüre yapmış olduğu katkıları dışarda bırakmamıza neden olacağını ifade eder. Çünkü Benjamin'in teknolojik medya ve filme ilişkin bakışı onun tarih felsefesi anlayışından bağımsız değildir (Hansen, 2012, s. 76).

Benjamin'in yeniden-üretim çağında kitlelerin bilinçlenmesine ve sanat yapıtının mediumlarla onlara ulaştırılmasına önem vermesinin nedeni politik olmakla beraber kitle/leri nasıl tanımladığıyla ilgilidir. Zira Benjamin'e göre kitleler, sanat yapıtlarına karşı bütün geleneksel tutumların yeniden

doğduğu bir kaynaktır (matrix). Bu kitlenin niceliği niteliğe dönüşmüştür. Muazzam bir ölçüde artan katılımcı kitlesi farklı türden bir katılımcı üretti (Benjamin W. , 2006, s. 119). Her ne kadar Duhamel sinemaya ilişkin aşağılayıcı ifadelerde bulunsa da Benjamin kitlelerin kendilerini oyalayacağı ve sanat izleyicisinin de yoğunlaşacağı şeyler istediğini belirterek meseleye farklı bir boyut kazandırır. Bu boyut ise eserin alımlamasına ilişkindir. Zira yoğunlaşma ile izleyici sanat eserinin içine girerken oyalanma ile kitle sanat yapıtını kendi içine indirir (Benjamin W. , 2019, s. 75-76). Kitlelerin alımlamasına olumlu bir rol atfeden Benjamin'in bu görüşü, Adorno'nun olumlu bakmadığı ve sonraki dönemlerde ciddi bir şekilde eleştirdiği bir görüş olarak karşımıza çıkar. Nitekim Adorno, sanat yapıtının niteliksizleşmesini bir kültür endüstrisi ile isteksiz kitlelere pazarlanmasında bulur: “Kültür endüstrisi sanat yapıtlarını daha şimdiden siyasi sloganlar gibi paketleyip indirimli fiyatlarla o isteksiz izleyici kitlesine yutturuyor ve sanat yapıtlarının keyfini çıkarmak parklar gibi halka açık hale geliyor. Ancak sanat yapıtlarının gerçek meta niteliğinin çözülüp dağılması, özgür bir toplumun yaşamı içinde ortadan kalkıp aşıldıkları anlamına değil; sanat yapıtlarının kültür malı olarak alçaltılması karşısındaki son koruyucu duvarının da düştüğü anlamına gelir” (Horkheimer, 2014, s. 213).

Kitlenin niceliğinin niteliğe dönüşeceği düşüncesi, özellikle de Avrupa toplumunda, Ortega y Gasset'nin de karşı çıktığı ve çok sert bir şekilde eleştirdiği bir düşüncedir. Gasset, 1930'da yazdığı *Kitlelerin Ayaklanması* kitabında Avrupa toplumunun artık kitlelere mahkûm bir toplum olduğunu ve bu kitlelerin daha çok birçok alandaki değerleri yıkıcı bir karakterde olduğunu ifade eder. Kitle diye kastedilen şey illa da bir topluluk olarak anlaşılmalı kitle psikolojik bir olgu olarak görülebilir. Gasset'e göre, birinin kitle olup olmadığı anlayabileceğimiz bir kıstas olduğunu söyler: “Kendi kendisini –iyilikte ya da kötülükte- özel nedenlere bağlı olarak değerlendirmeyen, kendisini “herkes gibi” hissedenden, yine bundan gocunmayan kendini başkalarıyla aynı hissetmekten zevk alan her kişi kitledir” (Gasset, 2011, s. 43). Kitle, özel nitelik kazanmamış kişilerin toplamıdır. Yani kitle diye yalnızca ya da başat olarak “işçi kitleleri” anlaşılmasın. Kitle “vasat insan”dır (Gasset, 2011, s. 43). Benjamin'in teknik yeniden-üretim ile bilinçlenmesini umduğu ve olumlu bir anlam yüklediği kitle, 1930'larda Gasset'in *Kitlelerin Ayaklanması* adlı kitabında sahip olduğu karakter yüzünden eleştirilirken sonraki dönemlerde Adorno tarafından da niteliksiz olmasıyla eleştirilecekti. Benjamin, kendinden önce ve sonra kitleler hakkında yazılanlar arasında kitlenin yapıcı olabileceğine umut bağlayan veya öyle olacağına inanan biri olarak değerlendirilebilir.

Benjamin'in kitleyi böyle konumlandırmasındaki neden, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, teknik yeniden-üretim araçlarının imkânlarıdır. Kitleler bu imkânlar sayesinde nitelikli insan topluluklarına dönüşebileceklerdir. Bu değişim ise sanatsal alımlamanın kült değerinden özgürleşerek sergilenme değerine geçişiyle olanaklı olur. Sanat yapıtlarının kült değeri halk ile sanat yapıtı arasına bir mesafe koyan ve onu halktan uzaklaştırırken, sergileme değeri teknik yeniden-üretim araçlarıyla çoğaltılan sanat yapıtını halkla kucaklıyordu. Benjamin'e göre bu değişim, doğal olarak sanat yapıtının işlevini de kullanışlı bir hale getiriyordu. “Eski zamanlarda sanat yapıtının, kült değeri

Sanat Yapıtının Halesini (Aura) Yitirmesinde Teknik Yeniden Üretim Araçları Olan

Fotoğraf Ve Filmin Etkisi

üzerinde toplanan mutlak ağırlık noktası nedeniyle birinci planda bir büyü aracı olması ve sanat yapıtı niteliğinin ancak geç sayılabilecek bir dönemde tanınması gibi, bugünkü sergilenme değerinde odaklaşan mutlak ağırlık noktası, sanat yapıtının bütünüyle yeni işlevleri bulunan bir oluşuma dönüştürmektedir; bunların içinden bilincinde olduğumuz, yani sanatsal işlev, günümüzde, yarın belki de ikincil sayılabilecek bir işlev niteliğiyle belirginleşmektedir. Ancak film ve fotoğrafın günümüzde sözü edilen işlevin en kullanışlı araçlarını oluşturdukları kesindir” (Benjamin W. , 2019, s. 59-60). Dolayısıyla film ve fotoğraf, sanat yapıtının kült değerini geri plana itip sergilenme değerini ön plana çıkaran araçlar olarak ortaya çıkar. Bu aynı zamanda halenin film ve fotoğraf gibi teknik yeniden-üretim araçları karşısında neden yok olmaya yüz tuttuğunun da bir cevabıdır.

Sanat yapıtının halesini yitirmesinde ve buna mukabil sanatsal işlevinin değişmesiyle birlikte onun kitlelere ulaştırılmasında film ve fotoğrafın etkisi oldukça fazladır. Peki, film ve fotoğraf gerçekten de tiyatro ve resim sanatları açısından bir tehlike olarak görülebilir mi? Daha açık bir ifadeyle, onları değersizleştirir mi? Bu soru, cevaplanması zor sorulardan bir olarak değerlendirilebilir. Zira bu soruya ilişkin her yaklaşım bir arada kalma sorunuyla karşı karşıya bırakır. Bu arada kalma durumu ise, sanat yapıtının üretim amacıyla ilgilidir. Sanat yapıtıyla amaçlanan, bu yapıtın olabildiğince fazla kitlelere ulaşması mı yoksa sanatçının kendi yaratıcı dünyasında tasarladığı ve ortaya koyduğu bir ürün olarak sadece var olmak mıdır? Dahası sanatçı, sanat yapıtını sadece sanat için mi icra eder yoksa bunun tersi de söz konusu mudur? Sadece sanat için icra edilen bir sanat yapıtının topluma ne türden bir etkisi var ya da olmak zorunda mıdır? Şüphesiz Benjamin, bu türden ve hatta bunlardan daha nitelikli ve temel soru ve sorunların farkındaydı. Zira halenin yitimi bir bakıma onu üzen bir şeydir. Ancak o sanata bir misyon yükler. Dolayısıyla sanat yapıtının bir amacı vardır ve sanat yapıtları kendi biricikliği içinde kaybolup gitmemelidir. Bilinçli bir kitlenin oluşumu, teknik mediumlarla kitleleri sanat yapıtlarına ulaştırmakla mümkündür. Dolayısıyla Benjamin, teknik yeniden-üretim araçları olan film ve fotoğrafı resim ve tiyatronun yerine ikame etmez, aksine onların farklı olan yönleri üzerinde uzun uzadıya durur ve bu yeni olanakların olumlu bir okumasını yapar. Örneğin, fotoğrafta kusursuz bir teknik kullanılarak, yağlıboya ile artık yakalanması imkânsız olan büyümlü bir değer ortaya çıkar (Benjamin W. , 2017, s. 10). Fotoğrafın kattığı bu büyümlü değer artık bir ressamın eli değil, makinanın bizatihi kendisidir. Benzer bir şekilde tiyatrodaki oynanan bir oyun ile sinema filmi olarak çekilen film arasında da ciddi bir fark vardır. En basit örneği oyuncu olarak verilebilir. Sahnede bulunan oyuncu bir role bürünür. Sinema oyuncusu ise bu olanaktan çoğu kez yoksundur. Sinema oyuncusunun edimi bir bütünlükten yoksundur ve parçaların montaj ile bir araya getirilmesi söz konusu iken, tiyatro oyuncusu bu türden bir olanağa sahip değildir. İzleyici açısından yeni olan şey, oyuncuyla özdeşleşmek istediğinde aygıtla, yani kamerayla özdeşleşmek zorunda kalmasıdır (Benjamin W. , 2019, s. 64-65). Aynı durum sinema oyuncusu için de geçerlidir. Zira Benjamin’e göre, film stüdyosunda yapılan çekimin kendine özgü yanı ise, bu çekimin izleyicinin

yerine aygıtı geçirmesidir. Bu durumda oyuncuyu saran atmosfer (aura), onunla birlikte de canlandırmanı saran atmosfer (aura) zorunlu olarak ortadan kalkmaktadır (Benjamin W. , 2019, s. 64).

III. Sonuç ve Tartışma

Yeniden üretim ve teknik yeniden üretim araçları yüzünden sanat yapıtlarının halelerini yitirmesi adeta kaçınılmaz bir kaddedir. Neredeyse bütün sanat eseri halesini bu yeniden üretim araçlarıyla yitirmeye mahkûm edilmiştir. Şayet bu durum kaçınılmaz ise, yani yeniden üretimle sanat eserleri çoğaltılacaksa ki bu değişecek gibi görünmüyor, o zaman kötü bir şekilde resmettiğimiz bu durumdan nasıl çıkabiliriz? Benjamin'in halenine ilişkin ortaya koyduğu savlar tam da yukarıda sorduğumuz bağlama cevap mahiyetindedir. Zira o halenine yitiminin yeni bir şey olmadığını ve bu durumun tarihsel bir izleği olduğunu savunur. Ancak hiçbir zaman film ve fotoğrafı tiyatro ve resmin alternatifi olarak görmez. Ona göre, tekniğin geldiği boyutta bu türden yeni mediumlarla sanat eserlerinin, halelerini yitirmelerine, çoğaltılmasında, daha doğrusu estetize edilmiş bir politikanın gelişimi ve yayılmasında olumlu bir yan görür. Öyle ki bu yeni teknik mediumlarla halk kitleleri sanat yapıtlarının kopyalarına ulaşacak ve bu ulaşılabilirlik topluma bir tür bilinçlilik kazandıracak. Benjamin bu türden bir bilincin oluşmasında, teknik yeniden üretim araçlarının insanlara kazandırdığı ya da kazandıracığı özgürleşme ve demokratikleşme gibi politik tavırlar etkilidir. Çünkü insanın bu çağda özgürleşmesi ve demokratikleşmesi bir tür bilinçlenmeyle ilişkilidir ve bunun da bu çağda en hızlı ve etkili yolu teknik yeniden üretimdir.

Benjamin'in yaşadığı dönem ile bizim yaşadığımız dönem arasında, teknolojinin ulaştığı boyut anlamında, ciddi bir fark vardır. Ancak tüm gelişmelere rağmen, temelde Benjamin'in ön gördüğü bilinçlenme teknik yeniden üretim araçlarıyla ciddi bir başarı sağlamıştır. Benjamin, bu bilinçlenmenin bireysel değil, kitlesel olacağına inanıyordu. Bu ise onun arzulayıp ancak tam olarak gerçekleşmeyen ya da daha doğru ifadeyle onun ön gördüğü haliyle gerçekleşmeyen bir durumdur. Dijital, teknolojik ya da siberetik olarak tanımlayacağımız bu çağda kitlesel bir bilinçlenmenin, yani toplu halde, birlikte bir bilinçlenmenin olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü bilinçlenmeden kast ettiği şey ile bugün teknolojik araçlardan faydalanarak ortaya çıkan ve daha çok bireysel olan bilinçlenme arasında ciddi farklar olduğu söylenebilir. Benjamin'i bu türden bir iddiaya götüren temel dürtünün estetize edilmiş bir politik duruşun nasıl olanaklı olabileceğidir denebilir. Ancak bu durumun hangi boyutlarda gerçekleştiği ya da ne türden değişimler geçirdiği daha geniş ve özel bir araştırmanın konusudur.

Benjamin film ve fotoğrafı, bir sanat yapıtı olarak değil, aksine sanat yapıtının biricikliğini elinden alan ve bunu teknik yeniden üretim yoluyla yani çoğaltarak yapan mediumlar olarak ele alır. Ancak günümüze bakıldığında bu iki teknik yeniden üretim fenomenleri artık sanat dalı olarak kabul edilmekte ve ortaya koydukları ürünler, elbette tüm ortaya konanlar değil, birer sanat yapıtı olarak değerlendirilmektedir. Bu teknik yeniden üretim araçlarının sanat yapıtı olarak değerlendirilmesi

Sanat Yapıtının Halesini (Aura) Yitirmesinde Teknik Yeniden Üretim Araçları Olan Fotoğraf Ve Filmin Etkisi

Benjamin'in gözden kaçırdığı, öngörmediği ya da olmasını istemediği bir durum olabilir. Öyle ki Benjamin bunları sanatın biricikliği elinden alan araçlar olarak görür. Dolayısıyla bu araçların şu an bir sanat eseri olarak değerlendirilmesinin onun düşüncesi açısından çok kabul edilebilir bir şey olarak görülemeyeceği kanısındayız. Ancak politik bir bilinç oluşturması bağlamında, kitlelere ulaşabilirliği sağladığı için olumlu yanları görülebilir. Fakat teknik yeniden üretim araçların egemenlerce kullanılan bir manipülasyon aracına dönüşmesi ve bu aracın her türlü teknik yolların, televizyon, radyo, gazete, sinema, fotoğraf, internet vb., kullanılmasıyla kitleleri enformasyon ile yönetmeleri de yine Benjamin bilinçlenme için önemli gördüğü bu araçların dezavantajı olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W.** (2004). *Walter Benjamin Üzerine*. (D. Muradoğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Adorno, T. W.** (2004). *Walter Benjamin Üzerine*. (D. Muradoğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Adorno, T. W.** (2004). *Walter Benjamin Üzerine*.
- Benjamin, A.** (1986). The Decline of Art: Benjamin's Aura. *Oxford Art Journal*, 9(2).
- Benjamin, W.** (2006). *Selected Writings, The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility*. (H. E. Edmund Jephcott, Çev.) Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Benjamin, W.** (2015). *Esrar Üzerine*. (S. K. Angı, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Benjamin, W.** (2017). *Fotoğrafın Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Benjamin, W.** (2019). *Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gasset, O. Y.** (2011). *Kitlelerin Ayaklanması*. (N. G. Işık, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Hansen, M. B.** (2008). *Benjamin's Aura* (Cilt 34). Chicago: The University of Chicago.
- Hansen, M. B.** (2012). *Cinema and Experience: Siegfried Kracauer, Walter Benjamin and Theodor W. Adorno*. Berkeley and Los Angeles: The University of California Press.
- Horkheimer, M., Adorno, T.** (2014). *Aydınlanmanın Diyaletiği*. (N. Ü. Karadoğan, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Kardeş, M. E. (2009). Walter Benjamin'in Felsefi Labirentine Bir Bakış. *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler* (Cilt 1). içinde İstanbul: Etik Yayınları.

Puppe, H. W. (1979). Walter Benjamin On Photography. *Colloquia Germanica*, 12(3).

Russell, C. (2004). New Media and Film History: Walter Benjamin and the Awakening of Cinema. *Cinema Journal*, 43(3).

TÜRKİYE'DE KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONU: (2015: 3-2019: 12)

LOANS AND DEPOSITS DOLLARIZATION IN TURKEY: (2015: 3-2019: 12)

Nurcihan AKŞEHİRLİ¹

Öz

Dolarizasyon, bir ülke tarafından yabancı bir paranın ulusal para yerine kullanılmasıdır. Dolarizasyonun temel nedenleri arasında; makroekonomik istikrarsızlık, piyasa yapısındaki eksiklikler ile düzenleyici çerçevedeki aksaklıklar ve de güven kaybı yer almaktadır. Bu çalışmada, 2015: 3-2019: 12 döneminde, Türkiye'de kredi ve mevduat dolarizasyonunun ölçülmesi amaçlanmıştır. Ölçüm sonucunda, 2015 yılının ilk çeyreğinde % 30 olan kredi dolarizasyonunun 2019 yılının son çeyreğinde % 38,2' ye, 2015 yılının ilk çeyreğinde % 38,8 olan mevduat dolarizasyonunun ise 2019 yılının son çeyreğinde % 47,7'ye yükseldiği tespit edilmiştir. Dolarizasyona karşı alınan tüm tedbirlere rağmen, 2015: 3-2019: 12 döneminde makro ekonomik göstergelerde yaşanan dalgalı seyrin, ulusal paraya güven tesis edilmesine ve dolayısıyla dolarizasyon verilerinin 2015 yılı seviyesine düşürülmesine engel teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, ekonominin genelinde sağlanacak istikrarın, dolarizasyon sürecinde başarılı olunması için ön koşul niteliğinde olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelime: Kredi Dolarizasyonu, Mevduat Dolarizasyonu, Makroekonomik İstikrar

Jel Kodları: E 32, E 52

Abstract

Dollarization is the use of a foreign currency by a country instead of a national currency. Among the main causes of dollarization; macroeconomic instability, deficiencies in the market structure and deficiencies in the regulatory framework and loss of confidence. In this study, it is aimed to measure loan and deposit dollarization in Turkey in 2015:3-2019:12 period. As a result of the measurement, it was determined that credit dollarization, which was 30% in the first quarter of 2015, increased to 38.2% in the last quarter of 2019, and deposit dollarization, which was 38.8% in the first quarter of 2015, to 47.7% in the last quarter of 2019. Despite all measures against dollarization, it has been concluded that the fluctuating course of macroeconomic indicators in 2015: 3-2019: 12 period prevented confidence in national currency and thus lowering dollarization data to 2015 level. In this context, it has been demonstrated that the stability to be achieved throughout the economy is a prerequisite for success in the dollarization process.

KeyWords: Credit Dollarization, Deposit Dollarization, Macroeconomic Stability

Jel Codes: E 32, E 52

¹ Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, E-posta: naksehirli@gmail.com, [ORCID: 0000-0001-6659-9376](https://orcid.org/0000-0001-6659-9376)

GİRİŞ

Bir ülkede, yabancı bir paranın ulusal para yerine; değer saklama, hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanılması, 'dolarizasyon' olgusunu ifade etmektedir. Dolarizasyonun ilk aşamasını, yabancı paranın değer saklama aracı olarak kullanılması oluşturmaktadır. Bu aşamada, yurtiçi yerleşikler, ulusal enflasyon oranındaki artış nedeniyle ulusal paranın değer kaybindan korunmaya çalışmaktadır. İkinci aşamada, istikrarsız ve yüksek enflasyon oranı, yabancı paranın hesap birimi olarak talep edilmesine neden olmaktadır. Son aşamada ise yurtiçi yerleşikler, ulusal para değerinin istikrarını yitirmesi nedeniyle istikrarlı bir değere sahip yabancı bir parayı değişim aracı olarak kullanmaktadır (Berke, 2009: 129-130).

Bir ülkede, yabancı bir paranın yasal düzenlemeler çerçevesinde kanuni para kapsamında kullanılması resmi dolarizasyon; ulusal bir paranın kanuni para olarak kullanılıyor olmasına rağmen ekonomik faaliyetlerin hem ulusal hem de yabancı para cinsinden gerçekleştirilmesi kısmi dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Finansal dolarizasyonda ise varlık ve yükümlülük dolarizasyonu bir arada geçerli olmaktadır. Varlık dolarizasyonunda, ekonomik birimler yabancı para nakit ve varlık tutarken; yükümlülük dolarizasyonunda firmalar, hanehalkı ve hükümetler yurtiçi ve yurtdışından yabancı para cinsinden borçlanmaktadır. Finansal dolarizasyonda varlık tarafı kredi dolarizasyonunu, yükümlülük tarafı ise mevduat dolarizasyonunu ifade etmektedir (Gençay, 2007: 3-89).

Dolarizasyon, ülke ekonomileri açısından önem taşıyan bir konu olup literatürde de konuya ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Sever (2012) çalışmasında, döviz kurundaki belirsizlik ve Türkiye'de dolarizasyon ilişkisini 1989-2010 dönemi için incelemiştir. İlgili dönemde altıncı gecikmeye kadar döviz kurundaki belirsizlik ve dolarizasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu; nedenselliğin dolarizasyondan döviz kurundaki belirsizliğe daha kuvvetli olduğu; altıncı gecikmeden sonra ise dolarizasyonun döviz kurunda belirsizlik oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akıncı, Özer ve Usta (2005) çalışmasında varlık ve yükümlülük dolarizasyonunun nedenlerini ele almıştır. Varlık, yükümlülük ve bileşik dolarizasyon endeksleri oluşturmuş ve 2002 yılında uygulanmaya başlanan İstikrar Programı'nın dolarizasyon eğilimini terse çevirmede başarılı olduğu sonucunu elde etmiştir.

Balaylar ve Duygulu (2004) çalışmalarında, 1987-2000 döneminde para talebinin öngörülebilirliğini ve istikrarını araştırmayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda para ikamesinin varlığı durumunda, para talebinin öngörülemezliği hipotezinin doğruluğuna ulaşmıştır.

Saraç (2010) çalışmasında Vektör Otoregresif Modelini (VAR) kullanarak enflasyon ve dolarizasyon arasındaki ilişkiyi nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre enflasyonun dolarizasyonun nedeni olduğunu belirlemiştir.

Broda ve Yeyati (2003) çalışmalarında standart ahlaki tehlike argümanları ile ilgili olmayan mevduat dolarizasyon kaynaklarını araştırmayı ve bankaların yükümlülüklerine yönelik optimal para birimi kompozisyonunu seçtiği bir model geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmalarında, iki para birimi cinsinden ekonomilerdeki düzenleyicilerin, para birimi-kör ölçütünden ayrılarak ve para birimleri arasında istenmeyen para birimi uyumsuzluklarını önleyecek şekilde farklılaşarak potansiyel fayda sağlayacağı sonucuna varmışlardır.

Edwards ve Magendzo (2001) çalışmalarında, dolarizasyonun var olduğu ekonomilerdeki makroekonomik göstergeleri incelemiştir. Dolarizasyonun düşük enflasyon ve hızlı büyüme ile ilişkisini analiz etmiş; makro ekonomik oynaklığın dolarize olan ve olmayan ekonomilerde farklılaşmadığı sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada, (2015: 3-2019: 12) döneminde, Türkiye'de kredi ve mevduat dolarizasyonunun ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle dolarizasyonun ölçüm yöntemlerine yer verilmiştir. Kredi ve mevduat dolarizasyonunun neden ve etkilerinin ele alınmasının ardından Türkiye'de dolarizasyon sürecine değinilerek ölçüm sonuçları sunulmuştur. Sonrasında dolarizasyonun terse döndürülmesine yönelik olarak alınan önlemler aktarılmıştır. Söz konusu önlemlerin ölçüm sonuçlarına etkisi üzerinde durularak dolarizasyonun çözümüne ilişkin politika önerileri iletilmiştir.

1. KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONUNUN ÖLÇÜMÜ

Dolarizasyonun ölçülmesiyle ilgili kesin bir yöntem bulunmamakta; ölçüm, farklı yöntemlerle yapılmaktadır. Aşağıda belirtilen mevduat, varlık ve bileşik dolarizasyon ölçümleri söz konusu yöntemler arasında yer almaktadır (Kaya ve Açdoğuran, 2017: 328-329).

$$\text{Mevduat Dolarizasyonu} = \left(\frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar}}{\text{Geniş Para Arzı}} \right) \quad (1)$$

$$\text{Varlık Dolarizasyonu} = \left(\frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Tutulan Varlıklar}}{\text{Toplam Varlıklar}} \right) \quad (2)$$

Bileşik Dolarizasyon =

$$\left[\left(\frac{\text{Toplam Dış Borç}}{\text{GSMH}} \right) + \left(\frac{\text{YP Cinsinden Mevduatlar}}{\text{Geniş Para Arzı}} \right) + \left(\frac{\text{YP Cinsinden Devlet Borçları}}{\text{Toplam Devlet Borçları}} \right) \right] \quad (3)$$

Bu çalışmada dolarizasyon ölçümü, kredi ve mevduat dolarizasyonu değişkenleri ile yapılmıştır. Aşağıda yer verildiği gibi; kredi dolarizasyonu, yurtiçi yerleşiklere ait yabancı para cinsinden kredilerin toplam krediler içindeki payı; mevduat dolarizasyonu ise yurtiçi yerleşiklere ait

yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonlarının toplam mevduat içindeki payı hesaplanarak ölçülmüştür.

$$\text{Kredi Dolarizasyonu: } \left(\frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Krediler}}{\text{Toplam Krediler}} \right) \quad (4)$$

$$\text{Mevduat Dolarizasyonu} = \left(\frac{\text{Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar}}{\text{Toplam Mevduatlar}} \right) \quad (5)$$

2. KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONUNUN NEDENLERİ

Makroekonomik istikrar, düşük faiz oranlarını, yüksek yatırım seviyesini ve üstün bir ekonomik performansı gerektirmektedir (Edwards, 2001: 1-2). Makroekonomik verilerde oluşan istikrarsız seyir, piyasa yapısında meydana gelen eksiklikler ile düzenleyici çerçevede yer alan aksaklıklar ve de son olarak istikrarsızlık ortamının hem nedeni hem de sonucunu oluşturan güven kaybı, dolarizasyon olgusunun üç temel nedenini oluşturmaktadır (Serdengeçti, 2005: 2-19). Makro ekonomik istikrarsızlık çerçevesinde, yüksek enflasyon ve yüksek bütçe açıkları sonucunda oluşan kamu borçlanması hızla artmaktadır. Enflasyon oranlarının yükselerek kronik hale gelmesinin ve ulusal paranın devalüe edilmesinin ardından, yurtiçi yerleşikler ulusal paraya güvenini kaybetmekte; yabancı bir parayı veya yabancı para cinsinden varlıkları talep etmektedir. Bu süreçte yurtiçi yerleşikler borçlanmaya yönelik işlemlerini de ulusal para yerine yabancı bir para ile gerçekleştirmeyi tercih etmektedir (Özen, 2018: 104-105). Dolayısıyla yüksek enflasyon, bütçe açıkları ve kamu borçlanmasının bulunduğu ülkelerde, ulusal para cinsinden varlıkları elde tutmanın yaratacağı maliyetten korunma isteği, dolarizasyonun yaygınlaşmasının temel nedeni olmaktadır (Yalçiner ve Mutlu, 2018: 451). Diğer yandan, mal ve hizmet piyasaları ve finansal borsalardaki dünya ticaretinin artması ve fiyat istikrarının yeniden vurgulanması da dolarizasyona yol açmaktadır (Alesina ve Barro, 2001: 381-385).

Düzenleyici çerçevedeki aksaklıklar ile piyasa yapısındaki eksiklikler de dolarizasyonun bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Bir ülkede, yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonlarına verilen devlet garantisinin, tasarruf sahiplerinin bankalarda buldukları mevduat tutarının tamamını içeriyor olması, dolarizasyonu artırmaktadır. Nitekim yabancı para cinsinden tüm mevduat/katılım fonlarının sigorta kapsamında yer alması, yabancı para mevduat sahiplerini bankaların iflas ederek mevduat/katılım fonlarını geri ödeyememesi durumuna karşı koruma altına almaktadır. Yetkili kurumlar tarafından % 100 garanti veriliyor olması, bankaların piyasa değerini artırdığı için, bankacılık sisteminin yabancı parayı cazip kılarak dolarizasyonu teşvik eden uygulamalara yönelmesine neden olmaktadır. Öte yandan vergilere ve ceza oranlarına yönelik düzenlemeler de ulusal para cinsinden işlem maliyetini artırması nedeniyle dolarizasyon sürecini hızlandırmaktadır

(Serdengeçti, 2005: 2-19). Son olarak güven kaybı da dolarizasyona etki etmekte; finansal varlıkların talep edilmesinde hayati öneme sahip olmaktadır. Bilhassa yüksek enflasyonun kronikleştiği ülkelerde, enflasyon kabul edilebilir seviyelere düşse bile dolarizasyon oranının azalmaması, ulusal paraya ilişkin güvensizliğin devam ettiğinin önemli ve açık bir göstergesi olmaktadır (Zeybek, 2014: 46).

3. KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONUNUN ETKİLERİ

Dolarizasyon, ortaya çıktığı ülkenin makroekonomik koşullarına göre farklı etkilere yol açmakta; bu etkiler olumlu ya da olumsuz nitelik gösterebilmektedir. Olumlu etkileri kapsamında; dolarizasyonun gelişmekte olan ekonomilere sağladığı iki büyük fayda bulunmaktadır. Dolarizasyon, ülke içinde uygulanan istikrar politikalarının kredibilite eksikliğinden kaynaklanan fiyat ve gelir bozukluklarını engellemektedir. Ayrıca bilgi ve kurumsal fraksiyonlara ayrılmayı azaltarak finansal piyasaların etkinliğini artırmaktadır (Zeybek, 2015: 42-46). Dolarizasyon, ülke ekonomileri için faydanın yanı sıra maliyet de yaratmaktadır (Chang ve Velasco, 2002: 1-25). Dolarizasyon, ekonomideki kırılmalıkların kaynağı olabilmektedir. Hükümetin, bankacılık sisteminin, diğer finansal kurumların ve bankacılık dışı özel kesimin bilanço uyumsuzlukları, dolarizasyonun getirdiği ekonomik sıkıntıların temelini oluşturabilmektedir. Öte yandan, dolarizasyon ulusal para politikasının etkinliğini azaltmakta; aktif kur müdahalelerini daha tehlikeli hale getirerek ilave maliyetler yaratabilmektedir. Yabancı para değişimleri, vergiden kaçınmanın maliyetlerini azaltıp kayıt dışı ekonomiyi geliştirebilmektedir (Alagöz, 2009: 35-38). Ayrıca dolarizasyon, verilen dolar kredilerin geri ödenmeme riskini artırarak bankacılık krizlerini de tetikleyebilmektedir. Bankacılık sektöründeki sorunların tüm ekonomiye bulaşmasına neden olarak finansal krizleri de beraberinde getirebilmektedir (Erdoğan ve Baykut, 2019: 40-41).

4. TÜRKİYE'DE KREDİ VE MEVDUAT DOLARİZASYONU

1980 öncesi dönemde, uygulanan ekonomi politikaları neticesinde Türkiye'de yüksek enflasyon kronik; dış açık da sürekli hale gelmiştir. Ekonomik ortamda oluşan söz konusu sorunların çözümlenmesi için çeşitli reformlar içeren bir program oluşturulması gereği duyulmuştur. Bu kapsamda, 24 Ocak 1980 tarihinde, temelinde piyasa mekanizması olan bir takım kararlar alınmıştır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde öncelikli olarak, döviz kuru sistemine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından 1981 yılında günlük döviz kuru uygulamasına başlanmıştır. 1988 yılında döviz kurlarının piyasada belirlenmesine ilişkin uygulamaya gidilmiştir (Balaylar, 2018: 552-568).

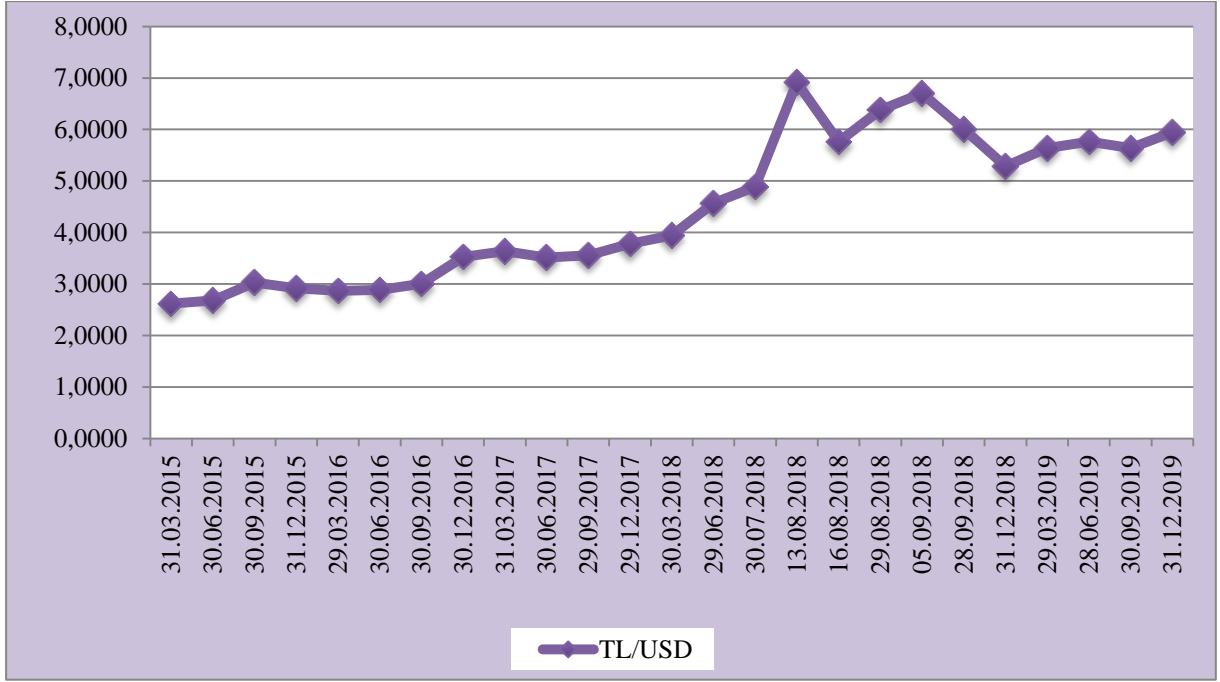
11 Ağustos 1989'da çıkarılan 32 Sayılı Karar'la Türk Lirası konvertibl hale gelmiştir. Ayrıca, bu süreçte yapılan düzenlemelerle, yerli ve yabancı birey ve kurumlara Türk Lirası ve yabancı para üzerinden mevduat hesabı açabilme, borçlanma ve hisse senedi gibi finansal araçlarla yatırım yapabilme imkânı sağlanmıştır (Kal, 2019: 360). 1989 yılında, mevduat dolarizasyon oranı sürekli artış göstererek % 22,6'ya yükselmiştir. 1990'lı yıllarda, enflasyon başta olmak üzere ekonomik

istikrarsızlığın artması ve döviz kurunun öngörülebilir olması, ulusal para cinsinden yatırım araçlarının riskini artırarak finansal sistemdeki dolarizasyon oranının yükselmesine ve sorunun 2000'li yıllara da yansımaya neden olmuştur. 1990 yılında % 23,6 olan mevduat dolarizasyon oranı, 2000 yılında artarak % 42,6'ya yükselmiştir (Sarı, 2007: 32-33).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde döviz kurlarının artması ile oran daha da artmıştır. (Balaylar, 2018: 552-568). 2001 yılının üçüncü çeyreğinde, kredi dolarizasyon oranı % 50,8, mevduat dolarizasyon oranı ise % 61,4'ye ulaşmıştır (Gençay, 2007: 3-89). Aynı yıl, dalgalı döviz kuru rejimine geçilmesi ile döviz kurlarının düşmesi, döviz tevdiat hesaplarında çözülme sürecini başlatmış; mevduat dolarizasyon oranı azalmaya başlamıştır (Balaylar, 2018: 552-568). 2002 yılına gelindiğinde % 36,5 seviyesine gerilemiştir. Öte yandan 2002 yılından itibaren kredi dolarizasyonu da düşüş trendine girmiş ve 2006 yılının üçüncü çeyreğinde % 15,7 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulamaya konulması, aynı yıl Avrupa Birliği (AB) Konseyi tarafından, Türkiye'ye AB'ye katılım öncesi mali desteğini artırma kararı alması ve küresel piyasalardaki likidite şartlarının Türkiye'nin lehine ilerlemesi, ulusal paraya güveni artırarak dolarizasyon oranlarının azalmasını sağlamıştır. Bu dönemde, uluslararası rezervlerin yükselmesi, enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara gerilemesi ve oynaklığın azalması da dolarizasyondaki düşüşün diğer nedenleri arasında yer almıştır (Gençay, 2007: 3-89).

Ancak 2008 yılında yaşanan Küresel krizin olumsuz etkilerinin baş göstermesi sonucunda enflasyonun tekrar yükseleceğine yönelik beklentilerin oluşması, dolarizasyondaki olumlu seyri tekrar terse çevirmiş ve dolarizasyon oranında artış yaşanmıştır (Ağaslan ve Gayaker, 2019: 364). 2013 yılına gelindiğinde, Federal Reserve (FED), para politikalarında sıkılaşmaya giderek politika faiz oranlarında artışa gitme kararı almıştır. Bu karar, Türkiye de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ulusal paralarında değer kaybına sebep olmuştur. 2015 yılının ilk çeyreğinde kredi dolarizasyonu % 30; mevduat dolarizasyonu ise % 38,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte yabancı sermaye girişlerinde de azalış yaşanmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi ile gerek finansal gerekse reel sektördeki belirsizlik artış göstermiştir (Balaylar, 2018: 552-568). 2016 yılının son çeyreğinde kredi dolarizasyonu % 34,7'ye, mevduat dolarizasyonu % 40,6'ya yükselmiştir. 2017 yılında kredi dolarizasyonu azalış, mevduat dolarizasyonu ise artış eğilimine girmiştir. Aynı yılın üçer aylık dönemlerinde kredi dolarizasyonu sırasıyla % 33,6, % 32, % 32 ve % 32,6 olarak gerçekleşmiştir. Mevduat dolarizasyonu ise 2017 yılının ilk çeyreğinde % 43,2'ye yükselmiş, sonraki dönemlerde de % 42,5, % 42,5, % 42,7 seviyelerinde yer almıştır. 2018 yılına gelindiğinde, Türk Lirası büyük bir spekülasyonla karşı karşıya kalmıştır. 30 Mart 2018'de 3,9441, 29 Haziran 2018'de 4,5724, 30 Temmuz 2018'de 4,8885 seviyesinde olan TL/USD kuru, 13 Ağustos 2018 tarihinde 6,9126 düzeyine yükselmiş ve grafik 1'de de yer aldığı gibi ulusal para yaklaşık % 40 değer kaybetmiştir.

Grafik 1. Türk Lirası/Amerikan Doları Kuru (Mart 2015-Aralık 2019, TL)

(Kaynak: TCMB, 2020a).

Döviz kurlarındaki aşırı dalgalanma, başta enflasyon olmak üzere diğer makro ekonomik göstergelere de yansımıştır. Tablo 1'e göre, Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)'ndeki yıllık değişim 2015-2016 yıllarında % 7,6- % 8,5 bandında hareket etmiştir. 2017 yılının ilk çeyreğinde çift haneli rakamlara ulaşarak % 11,2'ye yükselmiştir. 2018 yılının ilk çeyreğinde % 10,2 olan enflasyon oranı, aynı yılın ikinci çeyreğinde % 15,3'e, Ağustos ayında yaşanan dalgalanma sonrasında ise % 24,5'e çıkmıştır. Aynı dönemde TÜFE bazlı reel efektif kuru (2003=100) 62,4 ile analiz ettiğimiz dönemin en düşük seviyesine inmiştir.

2015 ve 2016 yıllarında % 42,4 - % 47,5 aralığında olan brüt dış borç stokunun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ya oranı 2018 yılının üçüncü çeyreğinde % 53,3, aynı yılın son çeyreğinde ise % 55,9'a yükselmiştir. Diğer yandan, 2017 yılının üçüncü çeyreğinde en iyi performansını göstererek % 10,6 oranında artış kaydeden GSYİH, 2018 yılının ilk çeyreğinde % 7,3, aynı yılın üçüncü çeyreğinde % 2,6 oranında artmıştır. Piyasalarda oluşan dalgalanma, ekonomide büyüme oranının azalışa geçmesine neden olmuş; 2018 yılının son çeyreğinde ise GSYİH % 2,9 küçülmüştür. Tüketicilerin ekonomiye yönelik gelecekteki beklenti ve değerlendirmelerini ölçen Tüketici Güven Endeksi, 2015 ve 2016 yıllarında 74 ve 74,9 seviyelerine kadar yükselirken 2018 ikinci çeyreğinde 70,1, üçüncü çeyreğinde 59,9, dördüncü çeyreğinde ise 58,7'ye gerilemiştir.

2015 yılının ilk çeyreğinde 103,1 olan Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi de 2016 yılının aynı döneminde 110,5 düzeyine kadar yükselmiştir. Aynı yılın diğer dönemlerinde 100'ün altına inerek 2017 yılının ikinci çeyreği itibarıyla tekrar bu sınırın üzerine çıkmıştır. Ancak 2018 yılının üçüncü çeyreğinde analiz ettiğimiz dönemin en düşük seviyesine gerilerek 88,5'e düşmüştür.

Tablo 1. Makroekonomik Göstergeler (Mart 2015-Aralık2019)

Dönem	(*) TÜFE Yıllık Değişim (%)	(**) TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)	(***) Brüt Dış Borç Stoku (Milyon USD)	(***) Brüt Dış Borç Stoku/GSYİH (%)	(****) Büyüme Oranı (%)	(*****) Tüketici Güven Endeksi	(*****) Perakende Ticaret Sektörü Güven Endeksi
2015/3	7.61	104.74	396,123	42.4	3.72%	64.4	103.1
2015/6	7.20	99.19	408,411	44.7	7.29%	66.3	103.5
2015/9	7.95	91.95	410,171	46.3	6.42%	59.1	98.4
2015/12	8.81	99.17	400,445	46.5	6.10%	74.0	104.9
2016/3	7.46	102.62	414,447	48.7	4.60%	67.0	110.5
2016/6	7.64	101.88	423,902	49.5	4.81%	69.3	99.6
2016/9	7.28	101.53	419,539	48.9	-0.46%	74.9	98.0
2016/12	8.53	93.58	409,655	47.5	4.35%	63.9	96.1
2017/3	11.29	90.87	418,755	49.4	5.34%	67.8	97.7
2017/6	10.90	92.89	439,833	52.7	6.03%	69.9	100.7
2017/9	11.20	91.67	444,636	52.6	10.61%	69.3	105.9
2017/12	11.92	86.33	454,495	53.3	7.34%	65.6	100.6
2018/3	10.23	85.06	465,725	52.7	7.35%	71.3	102.6
2018/6	15.39	78.14	456,328	51.6	5.85%	70.1	94.4
2018/9	24.52	62.49	446,422	53.3	2.63%	59.9	88.5
2018/12	20.30	76.36	440,681	55.9	-2.96%	58.7	96.4
2019/3	19.71	75.32	446,689	59.3	-2.01%	59.4	90.7
2019/6	15.72	72.32	439,688	60.9	-1.55%	57.6	93.2
2019/9	9.26	76.83	433,889	59.1	0.65%	55.8	97.6
2019/12	11.84	76.08	(-)	(-)	6.04%	58.8	102.6

(Kaynak*: TCMB, 2020b). (Kaynak**: TCMB, 2020c). (Kaynak***: HMB, 2020a).

(Kaynak****: HMB, 2020b). (Kaynak*****: TÜİK, 2020).

Artan enflasyon, yükselen faiz oranları, düşen büyüme oranları ve döviz kurunun aşırı değerlenmesi sonucunda yurtiçi yerleşiklerin Türk Lirasına olan güveni azalmıştır. Yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonlarının toplam mevduat içindeki payı, Türk Lirası mevduat/katılım fonlarının toplam mevduat içindeki payını aşmıştır (Ağaslan ve Gayaker, 2019: 364). Tablo 2'de de belirtildiği gibi, 2018 yılının ilk çeyreğinde % 33,3 olan kredi dolarizasyonu, aynı yılın ikinci çeyreğinde % 35,7'ye yükselirken, 2018 Eylül ayında % 42,3 ile incelediğimiz dönemin en yüksek seviyesine gelmiştir. Aynı yılın sonunda % 39,9'a gerilemiş; 2019 yılının ilk 6 ayında % 40'ın üzerinde yer alırken, son 6 ayında % 38,5 ve % 38,2 olarak gerçekleşmiştir. Mevduat dolarizasyonu ise 2018 yılının ilk çeyreğinde % 43,2 iken 2019 yılının aynı döneminde % 51,4'e yükselmiştir. 2019 yılının ikinci çeyreği, mevduat dolarizasyonunun % 51,8 ile en yüksek orana ulaştığı dönem olmuştur. Böylelikle iki dönem üst üste mevduat değişkenindeki yabancı para payı ulusal para payının üzerine çıkmıştır. Oran, 2019 yılının üçüncü çeyreğinde % 49,2'ye, aynı yılın son 3 ayında ise % 47,7'ye gerilemiştir.

Türkiye'de Kredi Ve Mevduat Dolarizasyonu: (2015: 3-2019: 12)

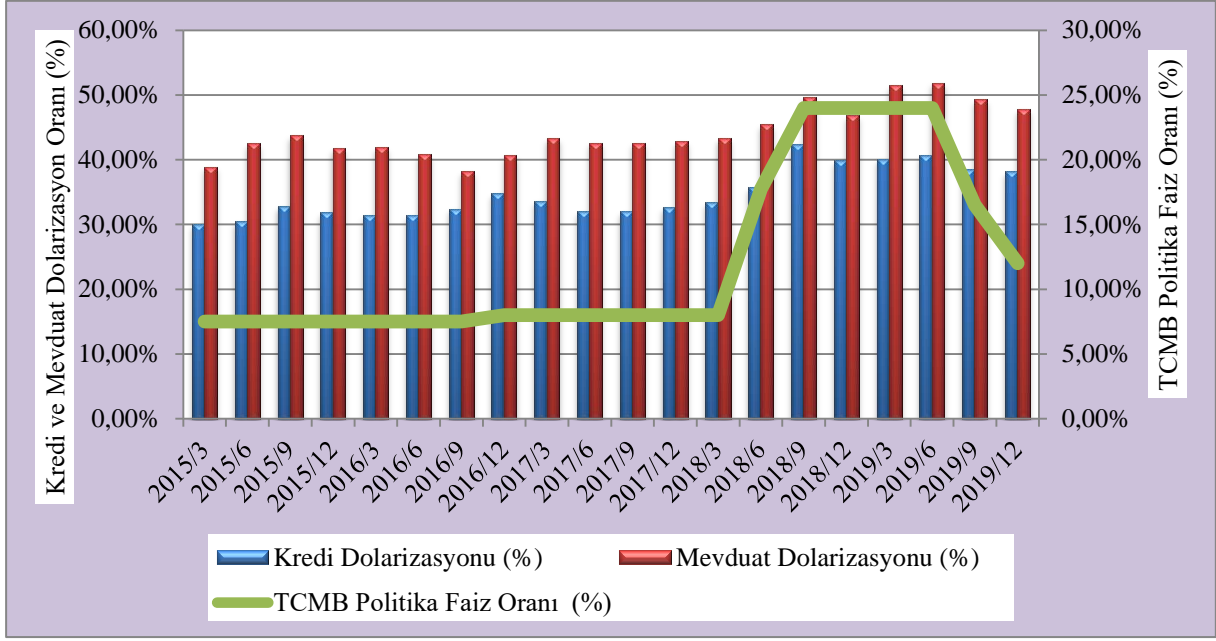
Tablo 2. Türkiye'de Kredi ve Mevduat Dolarizasyonu (Mart 2015-Aralık 2019, %)

Dönem	Kredi Dolarizasyonu (%)	Mevduat Dolarizasyonu (%)
2015/3	30.08	38.89
2015/6	30.47	42.47
2015/9	32.79	43.74
2015/12	31.78	41.69
2016/3	31.42	41.95
2016/6	31.40	40.76
2016/9	32.36	38.13
2016/12	34.78	40.67
2017/3	33.66	43.28
2017/6	32.05	42.59
2017/9	32.00	42.57
2017/12	32.60	42.78
2018/3	33.33	43.28
2018/6	35.70	45.39
2018/9	42.35	49.72
2018/12	39.92	46.81
2019/3	40.07	51.43
2019/6	40.63	51.85
2019/9	38.51	49.24
2019/12	38.20	47.72

(Kaynak: BDDK, 2020).

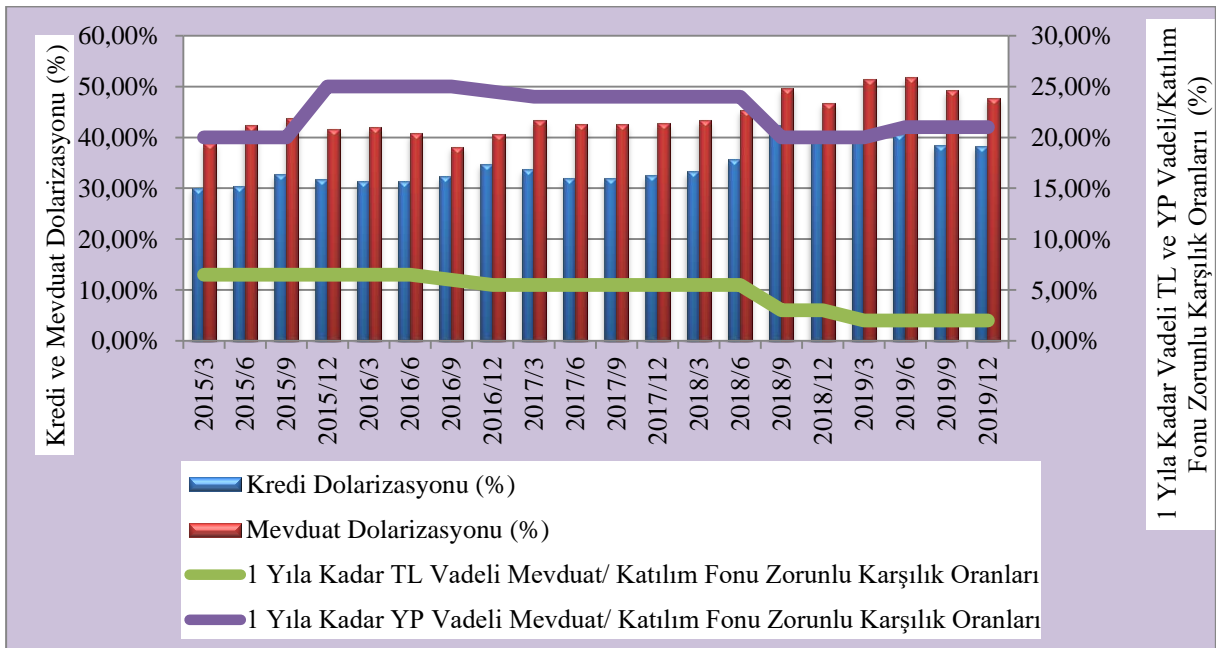
2018 yılı Ağustos ayı itibarıyla Türk Lirası'nda meydana gelen değer kayıpları ve döviz kurunda oluşan spekülasyon ataklarının önüne geçilmesi amacıyla başta TCMB, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) olmak üzere, ekonomiye yön veren yetkili tüm kurumların işbirliğine dayalı olarak bir dizi önlem alınmış ve sürecin yarattığı olumsuzluklar bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak BDDK, 12 Ağustos 2018 tarihli ve 7929 sayılı Karar ile swap işlemlerinin belirli sınırlar dahilinde gerçekleşeceğini açıklamıştır. Bu kapsamda, bankaların Türk Lirası vererek döviz almakta olduğu swap işlemlerinin bundan böyle, bankaların hesapladıkları en son yasal öz kaynak tutarının % 50'sini aşamayacağını duyurmuştur (BDDK, 2018: 39).

03 Ağustos 2018 tarihinde, TCMB tarafından döviz likiditesine ilişkin; bankaların bir haftalık vadenin yanı sıra bir aylık vadeyle de döviz depo olanağından yararlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca TCMB tarafından döviz depo piyasasındaki aracılık faaliyetlerine tekrar başlanacağı ifade edilmiştir (TCMB, 2020d). Mart 2018 döneminde % 8 olan ve Haziran 2018 itibarıyla önce % 16.50 sonrasında da % 17.75 seviyesine yükseltelen TCMB politika faizinde (bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı) Eylül 2018 döneminde 625 baz puanlık bir artış gerçekleştirilmiştir. Böylelikle TCMB, fiyat istikrarını sağlamak için parasal sıkılaştırma yolunda son derece önemli bir adım atmış ve bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı, grafik 2'ye göre, % 24'e yükseltilmiştir (TCMB, 2018: 15-55).

Grafik 2. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Politika Faiz Oranı (Mart 2015-Aralık 2019, %)

(Kaynak: TCMB, 2020e).

Bu dönemde alınan önlemler kapsamında, 13 Ağustos 2018 tarihinde zorunlu karşılıklara yönelik olarak, Türk Lirası zorunlu karşılık oranları tüm vade dilimlerinde 250 baz puan; yabancı para diğer yükümlülükler için bazı vadelerde zorunlu karşılık oranları 400 baz puan indirilmiştir. Söz konusu düzenlemelerle finansal sisteme yaklaşık 10 milyar TL ve 6 milyar USD ile 3 milyar USD tutarında altın cinsinden likidite sağlanması hedeflenmiştir. 2015-2019 dönemi 1 yıla kadar vadeli Türk Lirası ve yabancı para vadeli mevduat/katılım fonu zorunlu karşılık oranlarına grafik 3'de yer verilmiştir (TCMB, 2020f).

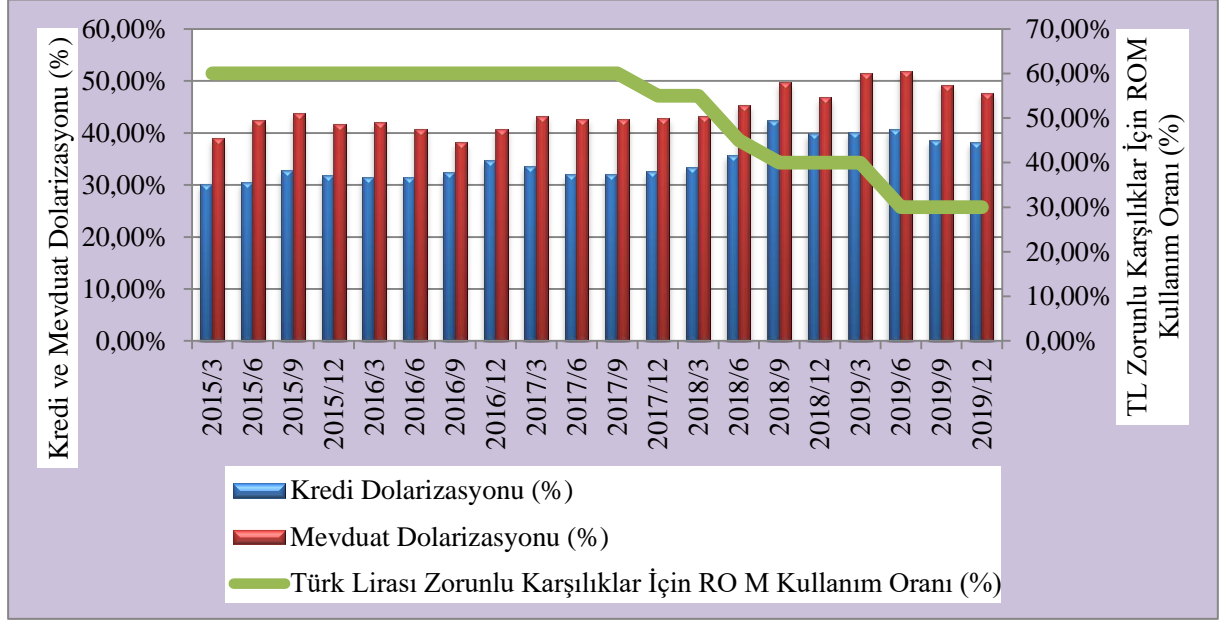
Grafik 3. 1 Yıla Kadar Vadeli Türk Lirası ve Yabancı Para Vadeli/Katılım Fonu Zorunlu Karşılık Oranları: (Mart 2015-Aralık 2019, %)

(Kaynak: TCMB, 2020g).

Türkiye'de Kredi Ve Mevduat Dolarizasyonu: (2015: 3-2019: 12)

Bu dönemde TCMB, para politikası çerçevesindeki düzenlemelerin yanı sıra piyasalara ilişkin de tedbirler almıştır. Bu kapsamda, grafik 4'e göre, Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) döviz imkân oranı üst sınırını önce % 55'ten % 45'e ardından da % 40'a çekerek dilim aralıklarını tekrar oluşturmuştur. TCMB, bu değişiklik ile birlikte, bankalar için yabancı para cinsinden likiditeyi artırırken, ulusal para cinsinden likiditeyi sıkılaştırmıştır (TCMB, 2018: 15-55).

Grafik 4. Türk Lirası Zorunlu Karşılıklar İçin Rezerv Opsiyon Mekanizması Kullanım Oranı (Mart 2015-Aralık 2019, %)

(Kaynak: TCMB, 2020g).

Alınan diğer önlemler çerçevesinde, 30 Ağustos 2018 tarihli 53 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile mevduat tevkifat oranlarında 3 ay süre ile geçerli olmak üzere değişiklik yapılmıştır. Bu doğrultuda; 6 aya kadar (6 ay dâhil) vadeli yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonları % 20, 1 yıla kadar (1 yıl dâhil) vadeli yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonları % 16, 1 yıldan uzun vadeli yabancı para cinsinden mevduat/katılım fonları ise % 13 tevkifata tabi tutulmuştur. Ayrıca, 6 aya kadar (6 ay dâhil) vadeli Türk Lirası mevduat/katılım fonlarına % 5, 1 yıla kadar (1 yıl dâhil) vadeli Türk Lirası mevduat/katılım fonlarına %3, 1 yıldan uzun vadeli Türk Lirası mevduat/katılım fonlarına % 0 oranında tevkifat uygulanmasına karar verilmiştir (Gazete, 2020).

Mevduat ve kredi dolarizasyonunun 2019 yılında da devam etmesi nedeniyle ve döviz tevdiat hesaplarındaki artışın önünü kesmek amacıyla alınan önlemlere 2019 yılında yenileri eklenmiştir. Bu kapsamda, 14 Mayıs 2019 tarihli ve 1106 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararının 1. Maddesi doğrultusunda kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden % 0,1 banka ve sigorta muameleleri vergisi alınmasına karar verilmiştir (GİB, 2020). Ayrıca, TCMB, 10 Ocak 2020 tarihinden geçerli olmak üzere, yabancı para zorunlu karşılıklara komisyon uygulamasına başlamıştır. USD cinsinden mevduat/katılım fonu yükümlülükleri için tesis edilen zorunlu karşılıklara uygulanan komisyon oranı yıllık % 0,025 oranında, USD dışındaki dövizler cinsinden mevduat/katılım fonu yükümlülükleri için

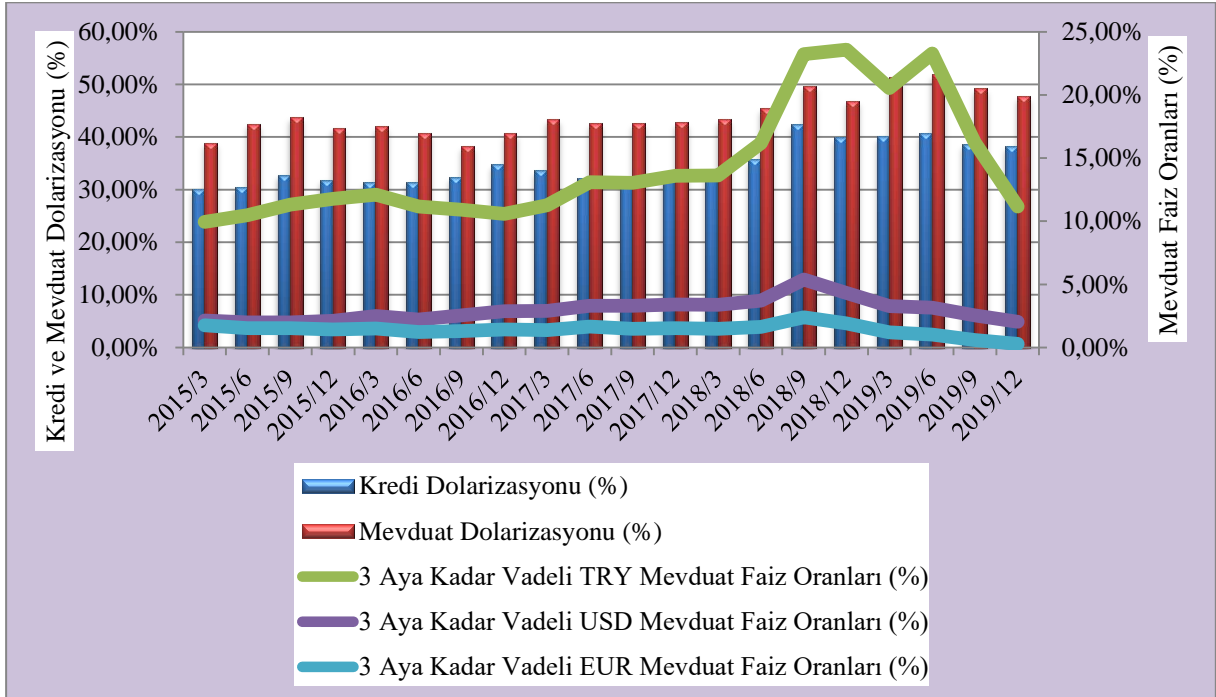
tesis edilen zorunlu karşılıklara uygulanan komisyon oranı üzerinden yıllık % 0,0025 komisyon alınması kararlaştırılmıştır (TCMB,2020h).

2018 ve 2019 yıllarında gerçekleştirilen, örneklerine de yer vermiş olduğumuz, tüm düzenlemeler sonucunda ekonomik göstergelerin bir kısmında 2018 üçüncü ve dördüncü çeyreğine göre nispi bir iyileşme sağlanmıştır. Enflasyon oranları 2019 yılı itibarıyla gerilemeye başlamıştır. 2019 yılının üçüncü çeyreğinde tekrar tek haneli rakamlara inerek % 9,2 oranında gerçekleşmiş ancak 2019 yılı son döneminde % 11,8'e yükselmiştir.

TCMB politika faiz oranı 2019 yılı üçüncü çeyreğinde % 16.50, dördüncü çeyreğinde ise % 12'ye düşürülmüştür. Aynı seyir, 3 aya kadar vadeli mevduat faiz oranlarında da görülmüştür. Grafik 5'de de belirtildiği gibi, 2018 yılı üçüncü çeyreğinde vadeli mevduat faiz oranları TL'de % 23,2, USD' de % 5,3, EURO' da % 2,3 iken 2019 yılının son çeyreğinde sırasıyla % 11,1, % 2 ve % 0,2'ye gerilemiştir. Ancak brüt borçlanma stokunun GSYİH' e oranı, 2019 itibarıyla artmaya başlamış ve ilk 6 ayın sonunda % 60,9'a yükselmiştir.

Aynı dönemde GSYİH' deki küçülme seyri devam etmiştir. GSYİH ilk üç ayda % 2, ikinci üç ayda % 1,5 küçülmüştür. Üçüncü çeyrek itibarıyla % 0,6 ile büyüme tekrar başlamış; son üç ayda büyüme oranı % 6'ya ulaşmıştır. Tüketici güven endeksi 2019 yılı üçer aylık dönemlerde sırasıyla 59,4, 57,6, 55,8, 58,8 olmuştur.

Grafik 5. Mevduat Faiz Oranları: (Mart 2015- Aralık 2019, %)

(Kaynak: TCMB, 2020ı).

Diğer yandan, 2019 yılı sonunda kredi dolarizasyonu % 38,2, mevduat dolarizasyonu ise % 47,7'ye gerilemiş olsa da 2015, 2016 ve 2017 yıllarındaki seviyelerinin üzerinde kalmıştır. Analize dâhil etmiş olduğumuz 2015: 3-2019: 12 döneminde makro ekonomik göstergelerin dalgalı seyir

göstermesi, ulusal paraya olan güven kaybının sürmesine ve dolayısıyla yabancı para cinsinden varlık tutma ve borçlanma eğiliminin devam etmesine neden olmuştur.

Bu açıdan, Serdengeçti (2005) dolarizasyona yönelik çözümlerin, yabancı para kullanımından vazgeçirme ve ulusal para kullanımını özendirme amaçlaması gerektiğini belirtmiştir. Dolarizasyonu azaltmaya ilişkin uygulamalarda başarıya ulaşılmasının, piyasa eksikliklerinin giderilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması ve tutarlı yasal düzenlemeler ile güvenilir politikaların uygulanmasına bağlı bulunduğunu ifade etmiştir. Makroekonomik istikrarın, ters dolarizasyon sürecinin başarısında ön koşul niteliği taşıdığını; fiyat istikrarını sağlamaya yönelik sıkı ve kararlı para-maliye politikalarının uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Dolarizasyonun azaltılması sürecinde, güven unsurunun ön plana çıktığını; güven unsuru için de sağlam bir para politikasının yanı sıra, ulusal para kullanımını özendirecek ve güven yaratacak uygulamaların oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

SONUÇ

Dolarizasyon, bir ülkenin yabancı bir parayı ulusal parasının yerine değer saklama, hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanmasıdır. Finansal dolarizasyon, varlık ve yükümlülük dolarizasyonunun bir arada gerçekleştiği durumdur. Varlık dolarizasyonunda ekonomik birimler yabancı para cinsinden nakit ve varlık tutarken; yükümlülük dolarizasyonunda borçlanma, yabancı para cinsinden gerçekleşmektedir. Finansal dolarizasyonda; varlık tarafı kredi dolarizasyonunu, yükümlülük tarafı ise mevduat dolarizasyonunu kapsamaktadır. 2015: 3-2019: 12 dönemine ait ölçüm sonuçlarına göre kredi dolarizasyonu 2015 yılının ilk çeyreğinde % 30 iken 2019 yılının son çeyreğinde % 38,2'ye; mevduat dolarizasyonu ise 2015 yılının ilk çeyreğinde % 38,8 iken 2019 yılının son çeyreğinde % 47,7'ye yükselmiştir. 2018 yılının Ağustos ayında, döviz kurundaki aşırı dalgalamanın ekonomik göstergelere yansması ile dolarizasyon sürecinde artış yaşanmış ve analiz edilen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu süreçte, dövizle yönelik spekülasyonun önüne geçilmesi amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, TCMB ve SPK başta olmak üzere tüm kurumların işbirliği ile bir dizi önlem alınarak döviz kurlarındaki ve dolayısıyla dolarizasyon oranındaki artış bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Alınan önlemler neticesinde, kredi ve mevduat oranında azalış yaşanmakla birlikte 2015, 2016 ve 2017 yılı seviyelerine düşürülemediği. Analizimize dâhil ettiğimiz dönemde makro ekonomik göstergelerde oluşan dalgalı seyir, dolarizasyon oranının istenilen düzeye indirilmesine engel teşkil etmiştir. Dolarizasyonun ters çevrilmesinde, finansal istikrarın en önemli unsur olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kredi ve mevduat dolarizasyon oranlarının düşürülmesine yönelik olarak; öncelikle fiyat istikrarının korunmasına ilişkin kararlı para ve maliye politikaları uygulamalarına devam ettirilmelidir. Ekonomi genelinde sürdürülebilir büyüme sağlanarak ekonomik performans iyileştirilmeli ve ulusal paraya güven oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağaslan, E. & Gayaker, S. (2019). "Türkiye'de Para İkamemesinin Belirleyicileri: Doğrusal Olmayan Bir Yaklaşım", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 364.
- Akıncı. Ö., Özer, Y. B. & Usta, B. (2005). *Dolarizasyon Endeksleri Türkiye'deki Dolarizasyon Sürecine İlişkin Göstergeler*, Çalışma Tebliği, no.5/17, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü.
- Alagöz, A. (2009). *Türkiye'de Dolarizasyon ve Kur Riskinin Boyutları: Görgül Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alesina, A. & Barro, R.J. (2001). "Dollarization", *Aea Papers and Proceedings*, 381-385.
- Balaylar, N. A. (2018). "Türkiye'de Finansal Serbestleşme Döneminin Mevduat Bankaları Fon Kaynak ve Kullanımları Üzerine Etkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 552-568.
- Balaylar, N. A. & Duygulu, A. A. (2004). "Türkiye'de Para İkamemesi Olgusu ve Para Talebinin İstikrarı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 33-54.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2018, *Faaliyet Raporu*, E.T: 15 Şubat 2020, <https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/hakkında_0003_10.pdf>
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2020, E.T: 16 Mart 2020, <<https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14>>
- Berke, B. (2009). "Tam Dolarizasyonun Makroekonomik Politika Yansımaları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 129-130.
- Brona, C. & Yeyati, E. L. (2003). "Endogenous Deposit Dollarization", *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, 160, 1-30.
- Chang, R. & Velasco, A. (2002). "Dollarization: Analytical Issues", *NBER Working Paper*, 8838, 1-25.
- Edwards, S. (2001). "Dollarization: Myths And Realities", *Universidad Austral And National Bureau of Economic Research*, 1-2.
- Edwards, S. & Magendzo, I. I. (2001). "Dollarization, Inflation And Growth", *National Bureau Of Economic Research*, 1-23.
- Erdoğan, H. & Baykut, E. (2019). "Türkiye'de Yerleşik Bireyler ve Şirketlerin Döviz Hesaplarının Ekonometrik Analizi", *Bankacılar Dergisi*, 110, 40-41.

Türkiye'de Kredi Ve Mevduat Dolarizasyonu: (2015: 3-2019: 12)

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020, E.T: 15 Mart 2020, <https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Cumhurbaskani_Karari/1106_6802_ck.pdf>

Gençay, O. (2007). *Finansal Dolarizasyon ve Finansal İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Değerlendirmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020a, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>>

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020b, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>>

Kal, S. H. (2019). "2003-2018 Dönemi Türk Ekonomisinde Dolarizasyon, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Kur Oynaklığı İlişkisi", *İstanbul İktisat Dergisi*, 69(2), 360.

Kaya, E. & Açıdoğru, B. (2017). "Finansal Dolarizasyon Unsurları Olarak Kredi Dolarizasyonu ve Mevduat Dolarizasyonu İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 328-329.

Özen, A. E. (2018). "Dolarizasyon Olgusu: Teorik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 104-105.

Resmi Gazete, 2020, E.T: 15 Şubat 2020, <<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/08/20180831-7.pdf>>

Saraç, T. B. (2010). "Enflasyon ve Para İkameti İlişkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz (1994:01-2009:12)", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 147-152.

Sarı, İ. (2007). *Makroekonomik Değişkenlerin Dolarizasyon Sürecine Etkisi: Ampirik Bir Yaklaşım*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Serdengeçti, S. (2005). *Dolarizasyon/Ters Dolarizasyon*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Sever, E. (2012). "Türkiye'de Dolarizasyon Süreci ve Döviz Kuru Belirsizliği İlişkisi", *Sosyoekonomi*, 1, 204-222.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018, Faaliyet Raporu, E.T. 15 Şubat 2020, <<http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2018/tr/m-0-4.html>>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020a, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/doviz+kurlari/gosterge+niteligindeki+merkez+bankasi+kurlarii>>

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020b, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020c, E.T: 15 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/Veri+%28Tablolar%29+Subat+2020/>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020d, E.T: 16 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2018/DUY2018-31>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020e, E.T: 16 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/1+Hafta+Repo>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020f, E.T: 17 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2018/DUY2018-32>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020g, E.T: 17 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Bankacilik+Verileri/Zorunlu+Karsiliklar/>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020h, E.T: 17 Mart 2020, <<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d798900-ec75-4419-9af0-25951c2940d0/YP-uygulanan+faiz+oranlar%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d798900-ec75-4419-9af0-25951c2940d0-m.79k95>>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2020ı, E.T: 17 Mart 2020, <<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/lrcsQFWXtqo%3D/tr>>
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2020, E.T: 15 Mart 2020, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>

Yalçın, K. & Mutlu, A. A. (2018). "Küresel Kriz Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolarizasyon Süreci", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(2), 451.

Zeybek, H. (2014). "Dolarizasyon ve Finansman Maliyeti", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 46.

Zeybek, H. (2015). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolarizasyon ve Finansman Maliyeti Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SUDAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

DIFFICULTIES ENCOUNTERED IN TEACHING TURKISH IN SUDAN

Fatma HOŞCA¹

Öz

Yabancılara Türkçe öğretim faaliyetleri ülkemizde her ne kadar yakın dönemlerde başlamış olsa da günümüzdeki durumu hiç de küçümsenecek bir seviyede değildir. Bu alanda faaliyet gösteren en önemli kurumlardan biri olan Yunus Emre Vakfı 48 ülkede 58 merkezi bulunmakla birlikte, yurt dışındaki 101 üniversitenin Türkoloji Bölümleriyle irtibatlı geniş bir ağa sahiptir. Ancak yürütülmekte olan bu faaliyetlerin, doğal olarak o ülkelerdeki çeşitli durum ve koşullardan dolayı birtakım zorluklarla karşılaşması nedeniyle amacına ulaştığını söylemek güçtür. Türkçenin öğretiminde bazı güçlüklerin yaşandığı ülkelerden biri de Sudan Cumhuriyeti'dir. Bu ülkede Türkçe öğretimi 2011 yılında Sudan Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi'nde Türkçe bölümünün açılmasıyla birlikte başlamıştır. 2013 yılından itibaren de Yunus Emre Enstitüsü'nün Türkoloji Projesi kapsamında bu bölüme öğretim elemanları görevlendirilmeye başlanmıştır. Öncelikle daha etkili bir Türkçe öğretimi yapabilmek için Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak gerekmektedir. Türkçe öğretiminde karşılaşılan zorlukları sosyal, ekonomik, dilsel zorluklar vb. şekilde sınıflandırabiliriz. Bu çalışmada Türkçe öğretiminde karşılaşılan dilsel zorluklar, özellikle alfabe ve hâl ekleriyle ilgili problemler ele alınmış ve bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Türkçe öğretimi, alfabe, hâl (durum) ekleri.

Jel Kodları: I 118, Z 00

Abstract

Although Teaching Turkish to foreigners has started in our country recently, the current situation is not at a level to be underestimated. Yunus Emre Foundation which is one of them ostimportant institution soperating in this field, has 58 centers in 48 countries. At the same time, it has a wide network in connection with the Turcology Departments of 101 universities abroad. However, it is difficult to say that these activities, whic harebeing carried out, have reached their full aim as a result of facing some difficulties due to various situations and conditions in those countries. One of the countries where there are some difficulties in teachingTurkish is the Republic of Sudan. Teaching Turkish in this country started in 2011 with the opening of the Turkish department at the Sudan Quran and Islamic Sciences University. Faculty members have been assigned to this department within the cope of Yunus Emre Institution Turcology Project since 2013. First of all, in order to teach Turkish more effectively, it is necessary to identify the problems encountered in Turkish language Teaching and put forward solutions to those problems. We can classify these difficulties as social, economic, linguistic difficulties.

---

¹ Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, E-posta: fhosca@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2245-1438

In this study, linguistic difficulties encountered in Teaching Turkish, especially problems related to alphabet and case suffixes are discussed and some solutions are suggested.

KeyWords: Sudan, Turkishteaching, alphabet, casesuffixes.

Jel Codes: I 118, Z 00

GİRİŞ

Son yüzyılda toplumların yabancı dil öğrenme istekleri artmıştır. Bu durumun birçok nedeni bulunmaktadır; iyi bir iş bulmak, uluslararası ticaret, akademik çalışmalar yapmak, eğitim vb. nedenlerle kişiler yabancı dil öğrenmektedirler. Dünyanın gelişmiş toplumları kendi dillerini yabancılara öğretme çabasındayken az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlar yabancı dil öğrenme eğilimindedirler. Bu durum şüphesiz yabancı dil bilmenin yeni iş imkânları ve fırsatlar sunmasıyla ilgilidir. Bilindiği gibi ülkemizde Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türk Dili üzerine yapılan çalışmalar hız kazanarak yeni bir sürece girmiştir. Ancak yabancılara Türkçe öğretim çalışmaları çok daha geç dönemlerde başlamıştır. Yabancılara Türkçe öğretim faaliyetlerini ilk başlatan kurumlar Ankara Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesidir. Günümüzde, Milli Eğitim Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA (Türk işbirliği ve koordinasyon Ajansı), Maarif Vakfı ve bazı büyükelçilikler de Türkçe öğretim faaliyetleri yürütmektedir. Yunus Emre Enstitüsü'nün Türk Kültür Merkezlerinde her yıl binlerce öğrenci farklı düzeylerde Türkçe öğrenmektedir. Ayrıca Yunus Emre Enstitüsü anlaşmalı olduğu üniversitelerdeki Türkoloji bölümlerine öğretim elemanı görevlendirmektedir. Enstitünün öğretim elemanı görevlendirdiği üniversitelerden biri de Sudan, Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi Türkçe bölümüdür.

Bilindiği üzere Sudanlılar ile Türkler arasındaki ilk ilişkiler çok eski dönemlere, daha ayrıntılı olarak açıklamak gerekirse Tolunoğulları dönemine dayanmaktadır. 868-905 yılları arasında Mısır ve Suriye'ye hâkim olan Oğuz Türklerinin kurduğu Tolunoğulları Devleti'nde ordu Türk ve Sudanlılardan meydana geliyordu. Bu devlet Sudanlılarla Türklerin ilk kurumsal temasını teşkil etti. Resmi adı "Devletü't Türkiye" (Türkiye Devleti) olan Memlûklar Devleti döneminde Sultan Baybars o zamanki adı Nübe olan Sudan'a seferler düzenledi. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle Sudan toprakları Osmanlı Devleti'ne tabi oldu. 1805 yılında Osmanlı Devleti'ne isyan ederek Mısır'da kendi hanedanını kuran Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Sudan'ın güneyine de sefer yaparak ülkenin tamamına hâkim oldu. 1899 yılında Sudan İngiliz yönetiminin kontrolüne geçti. 1956 yılında İngiliz hâkimiyeti sona erdi ve Sudan bağımsızlığını kazandı. Sudan'ın bağımsızlığını destekleyen ve ilk tanıyan devletlerden biri olan Türkiye, aynı yıl büyükelçilik açarak diplomatik ilişkilere başladı (bkz. Zengin: 2013)

Sudan'da Türkçe bölümü ilk defa 2011 yılında Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesinin bünyesinde açıldı. Bu bölüme Yunus Emre Enstitüsü tarafından her yıl dört öğretim elemanı görevlendirilmektedir. Görevlendirilmiş olan bu öğretim elemanları Sudan'da Türkçe

Sudan’da Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

öğretimiyle ilgili çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar; bu zorlukları sosyal ve ekonomik zorluklar, üniversite programından kaynaklanan zorluklar, dil yapılarından kaynaklanan zorluklar vb. olarak sınıflandırabiliriz. Ancak bu çalışmada dil yapılarından kaynaklanan, özellikle alfabe kaynaklı zorluklar ve hâl eklerinin öğretiminde karşılaşılan zorluklar ele alınmıştır. Konuyu bu çerçevede ele almamızın nedeni, bugüne kadar yapılan çalışmalarda yabancılara Türkçe öğretim faaliyetleriyle ilgili pek çok mesele ayrıntılı olarak ele alınmış ise de, bizim üzerinde durduğumuz alfabe ve hâl ekleriyle ilgili araştırmalar henüz istenilen düzeyde değildir.

1. METODOLOJİ

1.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Sudan Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi Türkçe Bölümü öğrencilerinin Türkçe öğretiminde karşılaştıkları alfabe kaynaklı zorlukları ve hâl eklerinin öğretiminde karşılaşılan ortak zorlukları tespit etmek ve bu zorlukların giderilmesine küçük de olsa katkı sağlamaktır.

1.2. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Çalışmamız tarama modelinde yapılmıştır. 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında birinci ve ikinci sınıf öğrencileri tarafından hazırlanan ödevler tarafımızca toplanmış ve hata tipleri tespit edilerek sınıflandırılmıştır. Araştırmada gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yapılmıştır.

1.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini Sudan, Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi, Türkçe Bölümü, kız yerleşkesi birinci ve ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

1.4. Konuyla İlgili Çalışmalar

Bugüne kadar Arapça konuşurlara Türkçe öğretimi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak burada konuyla doğrudan ilgili olan bazı çalışmalardan bahsedilecektir.

Polat (1998), *Arapların Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Problemler* adlı tez çalışmasının giriş bölümünde Türkçe ve Arapçanın kısa bir karşılaştırmasını yapmış. Uygulama bölümünde ise Türkçe öğrenen 120 Arap öğrencinin kompozisyon kâğıtlarını inceleyerek yanlışları tespit edip sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdiziminde yapılan yanlışlar şeklinde gruplara ayırmıştır. Alfabe, yazı ve gramer sisteminin farklı olmasından dolayı Arapların Türkçe öğrenirken zorlandıklarını tespit etmiştir. Polat, ayrıca Araplara Türkçe öğretirken uygulamalı dil bilimin ilkelerinden yararlanılması gerektiği üzerinde durmuş ve dinleme, konuşma, yazma, okuma becerilerinin aynı anda verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Araplara Türkçe öğretimi ile ilgili en önemli çalışmalardan biri İnan ve Öztürk (2015) tarafından yapılmıştır. *Değişkenler açısından Araplara Türkçe Öğretimi* adlı bu çalışmada Türkçe öğretiminde karşılaşılan aksaklıklar ve problemler; dil ve sesbilgisi, yöntem, iki dillilik açısından ele alınmıştır. Araştırmada Mısır'da 50, Ürdün'de 50 olmak üzere toplam 100 öğrenciye anket uygulanmıştır. Farklı ülkelerde olmalarına rağmen Mısırlı ve Ürdünlü öğrencilerin sorulara benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Çalışmanın sonucunda Ürdünlü ve Mısırlı öğrencilerin en çok zorlandıkları konuların başında telaffuz probleminin geldiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin Türkçe sesli harfleri özellikle ince ünlü olan “ö ve “ü” seslerini çıkarmada büyük problem yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca Türkçe ve Arapça ortak kelimeler üzerinde durulmuş öğrencilerin ortak kelimelerin yazımında ve telaffuzunda hata yaptıkları belirlenmiştir. Araştırma sonucunda Arapça Türkçe ortak kelimelerden yararlanılması, Arapçanın fonetiğine uygun ve gramer yapısını dikkate alan çalışmalar yapılması gerektiği vb. önerilerde bulunulmuştur.

Özdemir ve Yazıcı tarafından yapılan *Araplara Türkçe Öğretiminde Alfabe Sorunu: İskenderiye Örneği* (2017) başlıklı çalışmada Mısır İskenderiye'de yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Mısırlı öğrencilerin Türkçe öğrenim sürecinde alfabe farklılığından dolayı karşılaştıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Mısırdaki alfabe öğretiminde problem yaşanmasının başlıca nedenini iki dilde farklı alfabelerin kullanılması olarak belirlemişlerdir. Buna ek olarak Mısır'da yoğun bir şekilde İngilizce öğretimi gerçekleştirildiği ve bu nedenle öğrencilerin İngilizce sesletimi ile yazdıklarını ve konuştuklarını tespit etmişlerdir. Özdemir ve Yazıcı, çalışmanın öneriler bölümünde Mısırlı bireylere alfabe öğretilirken öğreticinin alfabe harflerin yanına bir ünlü ses getirerek öğretmesinin faydalı olacağını belirtmişler ve ilk dersten itibaren alfabe üzerinde yoğunlaşılmasını önermişlerdir.

Tuzlukaya, *Filistinli Öğrencilerin Türkçe Öğrenirken Temel Düzeyde (A1-A2) Karşılaştıkları Ortak Güçlükler* (2019) başlıklı bir çalışma yapmıştır. Araştırmada Türkçenin dil özelliklerinden kaynaklanan güçlükler, eğitim-öğretimle ilgili güçlükler, öğretim görevlisi yeterliliklerinden kaynaklanan güçlükler, kaynaklar bakımından karşılaşılan güçlükler, materyal kullanımı ile ilgili güçlükler ele alınmıştır. Sorunların çözümüne yönelik; ortak kelimelerden yararlanılması, dil bilgisi öğretiminde kelimenin tek başına bir birim olarak değerlendirilmemesi, en az cümle düzeyinde biçim-anlam ilişkisi içerisinde gösterilmesi, çok anlamlı Türkçe kelimelerin öğretiminde temel düzeyde kelimelerin cümle içindeki anlamları ya da en yaygın kullanımları gösterilmesi vb. tavsiye edilmiştir.

Kirik, “*Yabancılar Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Tespitler ve Teklifler: Sudan Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi Örneği*”(2019) adlı yazısında; fiziki ve sosyal sorunlar, okuma, telaffuz, konuşma, yazma, dinleme, anlama ile ilgili sorunlar ve okutmanlardan kaynaklanan sorunlar üzerinde durmuştur. Fiziki ve ekonomik şartların öğrenci başarısını olumsuz etkilediği, özellikle öğrencilerin barınma ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yapılacak bazı çalışmaların öğrenci motivasyonunu olumlu etkileyeceği belirtilmiştir. Kirik, yabancılar Türkçe öğretimi sürecinde bolca yazma çalışmaları yapılması, özel olarak güzel yazı defterleri kullanarak

Sudan’da Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

öğrencilere yazma ödevleri verilmesi; hangi imlâ ve noktalama işaretlerini kullanacağı hususunda yardımcı materyaller hazırlanması vb. gibi önerilerde bulunmuştur.

2. SUDAN’DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN BAZI ZORLUKLAR

Sudan’da konuşulan Arapça “Fasih” veya “Fusha” olarak adlandırılan, bütün Arap ülkelerinde yaygın olan resmî Arapça değil; halk ağzı olarak adlandırılan “Darici” Arapçadır. Bu bakımdan yaygın Arapça ile bölgede halk tarafından konuşulan Arapça arasında yalnızca söz varlığı ve cümle yapısı farkları değil, ses farkları da sıklıkla görülmektedir (Kirik, 2019: 6).

2.1. Alfabe Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

Arap alfabesi ile bugün Türkçenin yazı dilinde kullandığımız Latin alfabesi birbirinden farklıdır. Arap alfabesi 28 sestenden oluşmaktadır buna karşılık bizim kullandığımız Latin alfabesinde 29 ses bulunmaktadır. Türkçenin yazı dilinde 8 ünlü mevcutken Arapçadaki ünlü sayısı 3’tür. Bu durum Türkçe öğrenen Arap dilli öğrencilerin yazma ve konuşmada aşağıdaki gibi bazı zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

2.1.1 Ünlülerin Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

“a,e” Sesleri

“’” elif sesinin Türkçedeki karşılığı bu sese getirilen hareketlerle (“a,e”- fetha, “i”- kesra, “u” - damme) kelimeye göre “a, e, i, u” sesleri olabilmektedir. Bu da öğrencilerin dört temel dil becerisini kullanırken “a” sesini bu seslerle karıştırmalarına, ayrıca Türkçede (ğayın) harfinin olmaması sebebiyle bazı öğrencilerinde Türkçedeki “a” sesini (ğayın) olarak kullanabilmelerine neden olmaktadır. (Yazıcı ve Özdemir, 2016: 16). Ayrıca birçok ülkede olduğu gibi Sudan’da Türkçe öğrenen öğrenciler Latin harflerini İngilizce yoluyla öğrenmektedirler. Bu da Türkçe öğrenen öğrencilerin zorlanmasındaki bir diğer etkidir. Sudanlı öğrenciler özellikle başlangıç seviyesinde “a” sesinin yerine “e” sesini, “e” sesinin yerine “a” sesini kullanmaktadırlar. Örneğin *kütüphane* kelimesini *kütüphana*, *kalem* kelimesini *kalam*, *eşya* kelimesini *eşye*, *esmer* kelimesini *asmar* şeklinde kullanmaktadırlar. Kelimeleri doğru yazsalar da yanlış telaffuz etmektedirler. Bu durum daha çok Arapçadan dilimize geçen kelimelerde görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkçedeki “e” sesi Arapçada “’” (elif) sesi ile karşılanmaktadır. İngilizcede bu ses Türkçeye göre “i” sesine tekabül etmektedir (Polat, 1998: 16). Sudanlı öğrenciler bazı durumlarda “e” sesini “i” sesinin yerine, bazı durumlarda “i” sesinin yerine kullanmaktadırlar. Ancak yapılan hatalar benzerlik göstermemektedir. Bir öğrenci *eldiven* kelimesini *ildivin* şeklinde yazarken bir diğer *ildiven*, başka bir öğrenci *ildiven*

şeklinde yazmaktadır. Özellikle “e” sesinde hata tipleri birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu durum genelleme yapmamızı engellemektedir.

Sesleri birbirlerinin yerine kullanmalarının yanında öğrenciler sesleri yazmayı da unutmaktadırlar. Bu durum Arapçada sesli harflerin sayısının az olmasından kaynaklanmaktadır.

“ı, i” Sesleri

“ı” sesi Arapçada bulunmamaktadır. Sudanlı öğrencilerin en çok yaptığı hatalardan biri “ı” sesinin yerine “i” kullanmalarıdır. Özellikle ilk düzeylerde bu hata tipine daha çok rastlanmaktadır. Bu durumun en bariz örneği *nasılsın* kelimesini *nasilsin* şeklinde kullanmalarıdır.

“o, ö, u, ü” Sesleri

Bu seslerin tamamı Arapçada aynı işaret ile gösterilmektedir. Sudanlı öğrenciler bu sesleri yazmada ve telaffuz etmede zorlanmaktadır. Yalnızca başlangıç seviyesinde değil ileri düzeylerde de bu durumu görüyoruz. Öğrenciler “ö” sesi yerine “o” sesini bazı durumlarda “u” sesini kullanmaktadırlar. *Bölge* kelimesini *bolge*, *ön* kelimesini *on* şeklinde kullanmaktadırlar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Arap alfabesi ve Latin alfabesinin ünlü sayıları farklıdır. İnan ve Öztürk’ün de tespit ettiği üzere özellikle ince ünlü olan “ü” ve “ö” seslerinin çıkarılması büyük problemdir (İnan ve Öztürk, 2015: 8). Arapçada tek bir harfe “j”-vav karşılık gelen “o” ve “u” hatta “ö” ve “ü” seslerinin telaffuzunu ve yazımını da ayırt edememekte dirler (Tuzlukaya, 2019: 9). Görüldüğü Arapça konuşulan diğer ülkelerde de bu durum tespit edilmiştir. Öğrenciler özellikle batı dillerinden alıntı kelimelerde “u” sesini İngilizcenin etkisiyle “yu” şeklinde telaffuz etmektedirler; *yuniversity*, *yuku* vb.

2.1.2. Ünsüzlerin Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

Türkiye Türkçesinde toplam 21 ünsüz harf bulunmaktadır. Bazı ünsüzler Türkçede olduğu halde Arapçada bulunmamaktadır. Bunlar ç, g, ğ, j, p, v sesleridir (İşler, 2002: 21). Türkçede olup da Arapçada olmayan ünsüzler Arapçada birkaç türlü ünsüzle ifade edilmektedir. Arap alfabesini kullanan öğrencilerin Türkçeyi öğrenirken yazmada sessiz harflerle ilgili yaşadığı en önemli sorunlarından birisi de kelimelerdeki ünsüzlerden biri ya da birkaçını yazmayı unutmalarıdır.

“p” Sesi

Türkçede bulunan birtakım ünsüz harflerin Arapçada bulunmayışı, ünsüz harf öğretiminde karşılaşılan güçlüklerin başında gelmektedir (Tuzlukaya, 2019: 10). “p” ünsüzü Arapçada bulunmamaktadır (Polat, 1998, 28). Bu nedenle öğrenciler bu sesi “b” şeklinde yazmakta ve telaffuz etmektedirler. *Pazar* kelimesini *bazar*, *Perşembe* kelimesini *berşembe* şeklinde kullanmaktadırlar. Bu durum yalnızca ilk seviyelerde değil ileri düzeylerde de karşımıza çıkmaktadır.

Sudan’da Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

“c” Sesi

Sudan’da diğer Arap ülkelerinde kullanılan standart Arapça değil Sudan’ın yerel özelliklerine göre şekillenmiş Darici denilen lehçe konuşulmaktadır. Fasih Arapçada “c” sesi Darici Arapçada “g” olarak bilinmektedir (Kirik, 2019: 14). Sudanlı öğrenciler “c” sesini bazen “g” bazen “j” şeklinde yazmakta ve telaffuz etmektedirler. Cam kelimesini jam, *zengin* kelimesini *zencin*, *cep* kelimesini *jep* şeklinde kullanmaktadırlar. Sudan’da Arapça öğrenen öğrencilerin “g” sesini “c” diye telaffuz etmelerinin bir diğer nedeni de bu sesin İngilizcede “c” şeklinde telaffuz ediliyor olmasıdır.

“ç” Sesi

Bu ses Türkçede var olduğu halde Arapçada olmayan seslerden biridir. Sudanlı öğrenciler bu sesi genellikle “ş” sesi ile karıştırmaktadırlar. Özellikle Arapçadan dilimize geçen kelimelerde kelimenin aslını bilen öğrenciler bu sesi “ş” ile yazmakta ve telaffuz etmektedirler. Ayrıca Türkçeden Arapçaya geçen kelimelerde bu ses “ش ” olarak telaffuz edilmektedir. *Çanta* kelimesi yerine *şanta*, *çavuş* yerine *şavuş* kelimelerini kullanmaktadırlar (Doğan, 2007: 9). Bunun dışında “ç” sesinin “c” sesi ile karıştırıldığı da görülmüştür. *Çaba* kelimesi *caba*, *çağ* kelimesi *cağ* şeklinde kullanılmaktadır. Ancak ileri seviyelerdeki öğrencilerin bu hatayı yapmadığı görülmüştür.

“g, k” Sesleri

“g” sesi Arapçada “k” sesine karşılık gelmektedir (Polat, 1998: 36). Sudan’da konuşulan Darici Arapçasının Türkçe kelime telaffuzlarına etkisi, Arapçadan Türkçeye geçmiş olan ve “ق “ sesini barındıran bazı müşterek kullanımlı kelimeler üzerinde de görülebilmektedir. “ق “ sesi hemze (ء) gibi kullanılırken bazen de “g” sesiyle telaffuz edilmektedir. Böyle bir dil alışkanlığının sonucunda özellikle Arapçadan Türkçeye geçen bazı kelimeler değişik bir şekilde telaffuz edilebilmektedir. *Alaka* kelimesini *alaga*, *kalp* kelimesini *galp* şeklinde kullanılmaktadır.

“ğ” Sesi

Arapçada olmayan seslerden biri olan “ğ” sesini öğrenciler yazmada ve telaffuz etmede zorlanmaktadırlar. Sudanlı öğrencilerin özellikle yazıda bu sesi “g” ile karıştırdıkları, konuşmada “y” sesi ile karıştırdıkları tespit edilmiştir. Sudanlı öğrenciler *düğün* kelimesinin yerine *düyün*, *öğün* kelimesinin yerine *öyün* kelimelerini kullanmaktadırlar.

“t” Sesi

Bu ses Arapçada mevcuttur. Ancak öğrenciler bu sesi “d” sesi ile karıştırmaktadırlar. Yine Arapçadan dilimize geçen kelimelerde bu sesin yanlış yazıldığı ve yanlış telaffuz edildiği görülmektedir. *Tat* kelimesini *dat*, *tabak* kelimesini *dabak* şeklinde kullanmaktadır.

“v” Sesi

Sudanlı öğrenciler bu sesi “f” sesi gibi telaffuz etmektedirler. Bu hatanın nedeni bu iki sesin çıkış yerlerinin aynı olmasıdır. Yazıda da aynı hatayı yaptıkları gözlemlenmiştir. *Vitamin* kelimesini *fitamin*, veya kelimesini *feya* şeklinde kullanmaktadırlar.

“y” Sesi

Arap alfabesinde bu ses bulunmasına rağmen, öğrencilerin en çok yaptığı hatalardan biri de “y” sesini yazıda unutmaları, konuşmada “ia” şeklinde telaffuz etmeleridir. Özellikle ilk seviyelerde öğrenciler bu sesi ünlü ses gibi kullanma eğilimindedirler. Bu durumu daha çok batı dillerinden dilimize geçen kelimelerde görüyoruz. *Komedya* yerine *komedia*, *medya* yerine *media* kelimelerini kullanmaktadırlar.

Arapça ve Türkçesinin yazı sistemi birbirinden farklıdır. Buna bağlı olarak öğrenciler imla ile ilgili de bazı yanlışlar yapmaktadırlar. Yazım yanlışları özellikle sessiz harflerin kullanımı ile ilgilidir. Kelime içi ve kelime sonunda bazı sesleri büyük yazmaktadırlar. *OKuL*, *güL*, *banKa*, *yaŞ*, *şapKa* gibi yazım yanlışlarını buna örnek verebiliriz. Sudanlı öğrencilerin yazmada yaptığı bir diğer yanlış da cümleye küçük harfle başlamalarıdır. Özellikle birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin bu yanlışını daha çok yaptığını görüyoruz:

Ben aylemçoK seviyor.

annem dun bazar gitti.

Sudanlı öğrencilerin yaptığı bir diğer hata da noktalama işaretlerini kullanmamalarıdır. Bütün noktalama işaretleri için bu durum geçerlidir. Bu durum yalnızca ilk seviyelerde değil ileri düzeylerde de görülmektedir. Yazma ve konuşmada görülen bir diğer yanlış ise, cümle kuruluşuyla ilgilidir. Bu hatanın en büyük nedeni Arapça ve Türkçenin söz diziminin farklı olmasıdır. Bu nedenle öğrenciler hata yapmaktadırlar:

Ben gittim okul.

Hocam Fatma geldi.

2.2. Hâl (Durum) Eklerinin Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

2.2.1. *Belirtme Hâli Eki*

Özellikle tümleçle yüklem arasındaki ilişki açısından önemli olan belirtme durumu Türkçede adı gösterdiği şeyin belli bir nesne bilinen bir varlık olduğunu açıklar (Aksan,1990: 93). Bilindiği gibi Türkçede belirtme durumu eki “-ı, -i,-u, -ü” ekleridir. İki ünlünün yan yana gelmesi durumunda araya koruyucu “y” ünsüzü girer. Arapçada belirtme durumu eki “el-meful-u bihi” olarak adlandırılmaktadır. ve el ekiyle yapılmaktadır (Polat,1998: 35). Sudanlı öğrencilerin en çok yaptığı hatalardan biri belirtme halini yanlış kullanmaları ya da kullanmamalarıdır:

Her gün ödevlerim yaparım (ödevlerimi).

Ben ablam çok seviyorum (ablamı).

Dün Ali’nin gördüm (Ali’yi).

2.2.2. *Yönelme Hâli Eki*

Türkçede yönelme hâli eki “-a, -e” ile yapılmaktadır. İki ünlünün bir araya gelmesi durumunda araya “y” ünsüzü girer. Arapçada yönelme durumu ilgeçlerle gösterilir, ancak bu ilgeçlerin Türkçedeki gibi kesin kuralı yoktur. İlgeçler fiillere göre değişir (Polat, 1998: 36). Öğrenciler bu ekin kullanımında da bazı hatalar yapmaktadırlar:

Ben okul gidiyorum (okula).

Yarın Hartum gelecek (Hartum’a).

Salı günü Yunus Emre geleceğim (Yunus Emre’ye).

2.2.3. *Bulunma Hâli Eki*

Türkçede bulunma hâli eki “-da, -de” son ekleri ile yapılmaktadır. İsmi sonunda sert ünsüzler varsa “f,s,t,k,ç,ş,h,p” ek “-ta, -te” şeklinde yazılır. Arapçada bulunma hali de bazı ilgeçler ile yapılır (Polat,1999: 37). Sudanlı öğrencilerin en az hata yaptığı ek bulunma hâli ekidir. İlk düzeylerden itibaren öğrencilerin çoğunluğu bu eki doğru kullanmaktadırlar.

2.2.4. *Ayrılma Hâli Eki*

Türkçede ayrılma hali eki “-dan, -den” ekleri ile yapılmaktadır. Tonsuz ünsüzlerden sonra gelirse “-tan, -ten” varyantları kullanılır. Sudanlı öğrenciler ayrılma hâli ekini de genel olarak doğru kullanmaktadırlar. Temel düzeylerde bazı yanlışlıklar yapılsa da sonraki seviyelerde bu yanlışların tekrar edilmediği görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu yazıda Sudan Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 240 saat Türkçe dersi alan birinci ve ikinci sınıf (temel düzey) öğrencilerinin karşılaştıkları birtakım ortak zorluklar incelenmiştir. Öğrencilerin dönem içinde yaptığı ödevler ve gözlemlerimizden hareketle bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Dil öğretiminin başarılı olabilmesi için birçok değişken bulunmaktadır. Öğretim elemanı, ana dil ve hedef dilin gramatikal yapıları, öğrencinin algı düzeyi, vb. konular bunların başında gelmektedir. Sudanlı öğrencilerin temel düzeyde en çok zorlandığı konular Türkçenin dil yapısından kaynaklanan alfabe ve hâl ekleridir. Çalışmamızın giriş bölümünde belirtilen bazı çalışmaların sonuçları tarafımızca elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Alfabe öğretiminde karşılaşılan zorlukların temel nedeni Türkçede bulunan bazı ünlü ve ünsüz harflerin Arapçada bulunmamasıdır. Üzerinde en çok durulması gereken konu alfabe konusudur. Sık tekrarlar ve etkinliklerle alfabe konusu pekiştirilmelidir. Ayrıca Türkçe ve Arapçada sesler aynı olsa bile çıkış yerleri farklıdır. Türkçede tek işaretle gösterilen sesler Arapçada birden fazla işaretle gösterilebilmektedir. Bu nedenle özellikle ilk derslerde sesler çıkış yerleri ile gösterilmeli ve Türkçenin gırtlaksız bir dil olmadığı öğretilmelidir.

Konu üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda temel seviyelerde ortak kelimelerden yararlanılması önerilmiştir. Sorunların çözümü üzerinde düşünüldüğünde ilk akla gelen de ortak kelimelerden yararlanılmasıdır. Tarafımızca denenen bu yöntemin Sudanlı öğrenciler üzerinde olumlu sonuçlar vermediği hatta büyük oranda sorunların nedeninin ortak kelimeler olduğu gözlemlenmiştir. Alfabe konusunda karşılaşılan zorluklar dikkate alındığında öğrencilerin en fazla ortak kelimelerin yani Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin yazımında ve telaffuzunda hata yaptığı görülmüştür. İlk derslerden itibaren Arapça Türkçe ortak kelimeleri öğrenen öğrencilerin motivasyonları artmaktadır. Ancak bu durum öğrenme sürecini olumsuz etkilemektedir. Örneğin, yaklaşık kelimesi yerine takriben, gerek kelimesi yerine lazım vb. kelimeleri öğrenen öğrenciler ileri seviyelerde de aynı kelimeleri kullanmaktadırlar. Bilindiği gibi kelimeler eş anlamlı olsa bile bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılmamaktadır. Bu durum öğrencileri hataya sürüklemekte ve öğrenmeyi de geciktirmektedir. Ayrıca ortak kelimeler nedeniyle Türkçe ile Arapçanın aynı ya da benzer olduğunu düşünen öğrenciler, öğrendikleri yapıları anadilleri ile kıyaslayamamaktadırlar.

Yalancı eşdeğerlik konusu da öğrencilerin hata yapmasına neden olan bir diğer konudur. Yalancı eşdeğerlik anadil ve hedef dilde bulunan şekil olarak aynı kelime yapı ve dizim birimlerinin anlam açısından farklı olmasıdır. Örneğin: Türkçede “izin” anlamında kullanılan *müsaade* kelimesi Arapçada “yardım”, erkek ve kadını ayırt etmek için kullanılan *cinsiyet* kelimesi “uyruk” anlamında kullanılmaktadır.

Bazı Yabancılar Türkçe Öğretim kitaplarında gramer konuları arkaya arkaya verilmektedir. Bir konuyu pekiştirmeden öğrencinin bir diğer konuya geçmesi öğrenmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Hâl eklerinin öğretiminde de aynı durumla karşılaşmaktayız, birkaç hâl ekinin birlikte

Sudan’da Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Zorluklar

verilmesi öğrencilerin onları karıştırmamasına ve geç öğrenmesine neden olmaktadır. Yabancılara Türkçe öğretim kitapları hazırlanırken gramer konularının öğretimi ve sırası üzerinde etraflıca düşünülmelidir.

Hâl eklerinin anlatımında konuya başlamadan önce görsellerden yararlanılmalıdır. Frekans yüksek fiiller için tablolar hazırlanmalı tekrarlar ve ödevlerle konu pekiştirilmelidir.

Kaynakça

- Akkaya, A. ve Gün, M. (2016). “Araplara Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunlar: Ürdün Örneği”*Turkish Studies*, S. 11 (19), (ss. 9-18).
- Aksan, D. (1993), *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (ss. 93).
- Doğan, C. (2007), “Arap Öğrencilere Türkçe Sesbilgisi Öğretimi.”*Marife*, Yıl. 7, Sayı. 2, Güz s. 233-249
- İnan, R. M. Ö. (2015). “Değişkenler Açısından Araplara Türkçe Öğretimi (Ürdün-Mısır Örneği)”*Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)* (18), (ss.377-392).
- İşler, E. (2002). “Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi”*Nüsha Dergisi*, 2(6), (ss.123-134).
- Kirik, E. (2019). “Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Tespitler ve Teklifler: Sudan - Kur’an-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi Örneği. *Bilimsel Araştırmalarda Yeni Yaklaşımlar 1* (ss.304-314).
- Polat, H. (1998).“Arapların Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Sorunlar” (Yüksek Lisans Tezi). Yök Tez (72279). (ss. 16-37).
- Tuzlukaya, S. (2019). “Filistinli Öğrencilerin Türkçe Öğrenirken Temel Düzeyde (A1-A2) Karşılaştıkları Ortak Güçlükler”. *Aydın Türkçe Öğretim ve Uygulama Merkezi*, (4), 31-55.
- Özdemir, V. ve Yazıcı, H. M. (2017). “Araplara Türkçe Öğretiminde Alfabe Sorunu: İskenderiye Örneği”. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, S. (2) 1, (ss.56-70).
- Uğurlu, M. (2004).“Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliği”, *Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 29 29-40.
- Zengin, İ. (2013). “Geçmişten Günümüze Sudan Türkiye İlişkileri”, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
<https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=23>
<https://sozluk.gov.tr/>